

જુળકુંભારી

"કેકેડાર"

ભાગ ૨ નો

કિંમત ૦-૬-૦.

કીર્તિદાસ અમદાવાદ.

હાલમાં બહાર પડેલી રંગીન ચીત્રો અને ચુનંદા શેરોથી ભરપુર નવીન નવલકથાઓ.

રા. રા. પુષ્પકૃત.

ભક્ત સુરદાસ તેજ બીલ્વમંગળી ભાગ ૧-૨-૩ ૧-૮-૦
જળકુમારી તેજ હુરે કાશ્મીર ભાગ ૧ થી ૪ ૨-૮-૦
સમાજની સંઘ્યા ભાગ ૧-૨ એક કાગળ

મનોહર ચીત્રો સુંદર આઈન્ડીંગ ... ૨-૦-૦
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ યાને ચંદ્રબરદાસી ભા. ૧-૨ ૧-૪-૦
મોતીની માળા યાને મહાદેવીની મૂર્તિ

ભાગ ૧-૨ સુંદર ચીત્રો ... ૧-૪-૦
ઝરની પ્યાલી ભાગ ૧-૨ દરેકના ... ૦-૧૨-૦
વિજાવેલી ભાગ ૧-૨ સાથે ... ૧-૪-૦
સરોવરની સુંદરી ભાગ ૧-૨ દરેકના ... ૦-૧૨-૦

દરેક જાતના પુસ્તકો મળવાનું માત્ર એક જ ફેક્ટોરી:—

રાણુછાડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીગણિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૫૩૭ ચર્ચાક

પુસ્તકનું નામ જ્ઞાનકુમારી

વિષય ૭. : ૩

પુષ્પ-વાટિકા]

શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ

[પુષ્પ ૪૨

—: શાપિત ગાંધર્વ-કન્યા :—

જળ કુમારી

—:કિંવા:—

❀ હૂરે કાશ્મીર ❀

[સાત જન્મની રહસ્યભરી કાલ્પનિક કથા]

ભાગ-બીજો

ઉદ્દેશ: કલ્પના-શક્તિ કવિની કયાં સુધી પહોંચી શકે ?
ખસ ! માપ એનું માપવા આ નવલિકા લેખક લખે.

પ્રયોજક : “ પુષ્પ ”

વાડીફળીયા પાણીયા શેરી-રસેલ

[અંચલ પ્રકાશનના સુવર્ણધકાર પ્રકાશકે રાખીને રાખ્યા છે.]

: પ્રકાશક :

રાજીવલાલ ભાતીલાલ શાહ

બુકસેલર્સ અને પબ્લીશર્સ

રીચીરોડ—અમદાવાદ

આવૃત્તિ-પહેલી]

ઈ. સ. ૧૯૩૦

[પ્રત-૨૦૦૦

મૂલ્ય : આઠ આના

અનુક્રમણિકા

સંખ્યા	વિધાપીઠ	વિષય
૧	અમદાવાદ	“ ભલભજા ભૂલે ”
૨	ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ	“ સત્તાનો મદ ”
૩	૧૫૫૩૭	“ નજર કેદ ”
૪	...	“ અમર આશા ”
૫	...	“ રાતના અગીઆર ”
૬	...	“ જીવને જોખમે ”
૭	...	“ વાંકી વિધાતા ”
૮	...	“ બસ ખલાસ ”
૯	...	“ કાશીનો પંડિત ”
૧૦	...	“ સાત અવતાર ”
૧૧	...	“ તકદીરના તમાસા ”
૧૨	...	“ વિચિત્ર વિવાહ ”
૧૩	...	“ મંગલ મિલન ”
૧૪	...	“ યોગીની દેવી ”

.....ઉપસંહાર.....

ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ મુગચંદભાઈ ત્રીકમલાલે
છાપ્યું. ઠે. પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

જે બોલ

ભગવતી ધ્વજતનયાના પૂજનથાળમાં હું મ્હારી પુષ્પ-વાટિકામાં અનિચ્છા છતાં ઉગાડવા પડેલાં આ પુષ્પને ધરતાં આજ શરમાઉં છું, સંક્રાંત્ય પામું છું. કોઈ પૂછશે, એવું તે એમાં શું છે ? કે શરમ ને સંક્રાંત્ય !

પ્રભાસામાં મ્હારે કહેવાનું એ છે, કે મ્હારી આજની દૃષ્ટિએ એમાં નથી એવી કોઈ જાતની સૌરભ, કે નથી કોઈ જાતનું સૌન્દર્ય ! સંવત ૧૯૮૩ ના કાર્તિક સુદિ પ્રથમાને દિને અમુક મંત્ર-ગોમાં મ્હારી લેખીનીએ અમુક સ્તોત્રીના અત્યાગ્રહને વશ થઈ આ પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ લખી આપ્યો હતો. એને આજ સાગત્રણ વરસ થયા. એટલા વખતમાં મ્હારી લેખીની, મ્હારી શૈલી અને મ્હારી ભાવના સર્વમાં એવાં તો જળરાં પરિવર્તન થઈ ગયાં છે, કે મ્હને ઐતિહાસિક સામાજિક અને હાસ્ય-રસિક પુસ્તકો સિવાય આ પ્રકારના કાલ્પનિક કે ડિટેક્ટીવ પુસ્તકો લખતાં તિરસ્કાર અને કંટાળો આવે છે.

તેમ છતાં પ્રકાશક મહાશયની વારંવારની સૂચનાઓથી હારી, અને “ અડધું પગાળ્યું તો પછી પૂરું જ કરવું ” એ સિદ્ધાંતને ન્યાય આપી, સામાન્ય જનસમાજની આ પ્રકારની અભિરૂચી અને અધીરાઈને આજ મ્હારે ન છૂટકે પણ સંતોષવી પડી છે. ત્રણ ત્રણ વર્ષના લાંબા ગાળા પછી એની પૂર્ણાહુતિ કરવા જતાં કદાચ આજ મ્હારાથી એવી કોઈ શરતચૂકા વસ્તુસંકલનામાં થઈ ગઈ પણ હોય. તો તે માટે પ્રત્યેક વાંચક મ્હને મિત્રભાવે સાભાર સૂચવશે.

આ પ્રકારની નવલકથાઓ લખવામાં મ્હારો ઉદ્દેશ મ્હેં મુખ્ય પૃષ્ઠ પર છાપેલી કવિતાની બે લીટીમાં જ જણાવી દીધો છે, તે છતાં કોઈ સાહિત્ય પ્રેમીની નજરમાં મ્હારી આ કૃતિથી હું અપરાધી ઠરું, તો મ્હારે નમ્રતા સાથે તેને જણાવી દેવું જોઈએ, કે આ પ્રકારના લખાણમાં કશો જ સ્તુત્ય હેતુ કે કોઈ જાતની પણ સાહિત્ય સેવા હોય, એમ હું પોતે પણ માનતો નથી. કેવળ કવિ શામળ ભટ્ટની માફક આ એક વાચાહીન કલ્પનામાં નાચતી દૂદતી અને વિવિધ શણગારે શણગારાયેલી ઢીંગલી છે !

કુંઠ નથી, છતાંય પ્રત્યેકમાં કુંઠક હોય છે જ, અને આમાં પણ હોવું જોઈએ. ' એ ભાવનાથી નિહાળનારને, મ્હારી ખેતબાજીની કેટલીક પંક્તિમાંથી પોતાના સગયનો થોડો ઘણો પણ સદુપયોગ થવા જોઈતું તો અવશ્ય સાંપડશે જ. છેવટ મ્હારી આ કૃતિ જેમ સમાજના અગર દેશના શિષ્ટ સાહિત્યને કરી પણ ઉજવળતાનો ઓપ ચઢાવવા ભાગ્યશાળી ન જ થાય, તેમ એને આંખપ લગાડે કલંકિત કરે, એવું પણ એમાં કશું નથી.

પ્રત્યેક નિરીક્ષક અને પરીક્ષક આમાંથી તારવાય એટલું નવનીત તારવી લઈ બાકીનો નકામો છાશનો ભાગ પડતો મૂકે, અને પ્રભુ ભવિષ્યમાં મ્હારી અન્ય ગગનગામી કલ્પનાઓને કાગળ ઉપર ઉતારવા મંજૂરો બક્ષે, એજ અભ્યર્થના !

ના. ૧-૭-૩૦	} લવદીય ' પુષ્પ ' } } ગમનલાલ હીરાલાલ બાપ્તમી }	} વાડી કૃષ્ણા } પુગથીઆ- } શેરી-સુરત
------------	---	---

જળકુમારી

—: કિંવા :—

હૂરે કારમીર

પુષ્પ: ૧

“ લલલલા ભૂલે ”

સ

રજનહારે સૃષ્ટિને સૌન્દર્ય તો એશુમાર અદ્યું છે, પરંતુ તે પૂજવા માટે, ઉપભોગવા માટે નહિ. પુષ્પ અને એની પરાગ પૂજનમાં વપરાય, પરંતુ એ પગ નીચે તો ન જ છૂંદાય-વ્યર્થ તો ન જ વેડકાય. સૃષ્ટિનો અણુમૂલો ખળતો સૌન્દર્ય ! એને પતિત ન કરો, પાવન રાખો; કારણકે પવિત્રતા વિનાના એક પલકભર

ચમકતાં પિત્તળ જેવાં સૌન્દર્ય માનવ અગર તો દાનવ-પૂજનમાં લલે ચાલે, પરંતુ દેવ-પૂજને માટે તો એ સર્વથા નિરર્થક-નકામા જ !

તેમ છતાં આજ એ વિચાર કાણ કરે છે ? આજ તો જેને દેખીને આંખો ઠારવી જોઈએ, એને જ અવલોકીને આલમ આંધળી ભીંત થઈ જાય છે. જે સ્હાવા માટે છે, એને જ સ્હાવા અને ખાવા

ધાય છે. જે સર્વ જગતના સુખ અને શોભાને માટે સરળપદ્મ છે, એને પોતાના એકલાના સ્વાર્થને માટે ક્ષના કરવા તૈયાર થઈ જાય છે.

મધ મધ બગીચે મહેકતાં ચાંદ ચમન ચૂંટાય છે,
સૌન્દર્ય ને શોભા અનેરાં એમનાં લૂંટાય છે.
જો દેવ-પૂજન કાજ ગૂંથે કોઈ માળા કાંકડી,
તો કોઈ ચૂટે કૂર એની પ્રિય એવી પાંખડી.
નહાની નજીવી માનીને જો વેડફે તો ભૂલ છે,
કુદરતની એકેએક આવી વસ્તુઓ અણમૂલ છે.

ઝવેરીને હાથે ચઢે તો એની ઉપર પહેલ પડે, એ કોહીનુર કહેવાય, એની કરોડોની કીંમત અંકાય, એના ભાન વધે; અને એજ જો ગમાર કુંભારને હાથ આવે તો કાચના કટકામાં એની ગણતરી થાય, કોડીની કીંમત લેખાય, છેવટ ગધેડાને પગે બંધાય. અર્થાત્ પાણી તલવારમાં નહિ પરંતુ તલવાર ફેરવનારના હાથમાં હોવું જોઈએ. બાકી.....

પચરંગી પુષ્પો ખીલતાં નિત્યે નવા વન-ઉપવને,
કરમાય કંઈ, કચરાય કંઈ કિંગેજ એવા આથમે.
આશાભર્યાં નવવાણુ એમાં ધૂળમાં લેટી પડે,
સદ્ભાગી સોમાં એક જ્યારે દેવને કંઠે ચઢે.
આનન્દ અંતર એકને...આંસુ હજારો આંખમાં,
અમૃત કરતાં ઝેર પુષ્કળ છે જગતની પાંખમાં.

ઓ પ્રભુ ! પિતા ! મ્હને નથી સમજતું, તું સમજાવ. મ્હારે ગળે નથી ઉતરતું, તું ઉતાર.

ને પાંચ ખરતા તારલા તો એક તારો ઊગતો,
એનો ખુલાસો એ પ્રભુ ! હું આજ તમને પૂછતો.
સૌન્દર્ય સંસ્કૃત શોભીતું (પણ) શક્તિ બૂદ્ધ્યો સંરક્ષવા,
એવી બૂલો તું કાં કરે? એ ઈશ ! ઇચ્છું પૂછવા.
નાદાન બુદ્ધિના બધા ગુણના કીધેલા માફ છે,
બાલોક માટે આપનો આવો જ શું ઈન્સાફ છે ?

X X X X
નીચે અમે રહીએ તમે આકાશને માળે ઉંચે,
આવા સવાલો આપને કહો કાણ હિંમતથી પૂછે ?
મ્હોટો દીવો રાખ્યો તમે તેજસ્વી જે કહેવાય છે,
નહાતો દીધો અમને કહો કંઈ જાતનો એ ન્યાય છે ?

X X X X
અમૃત-જળ-વાયુ વગેરે આપને ત્યાં સહુ ભર્યા,
હું એ પૂછું છું પક્ષપાતો આ બધા શાને કર્યા ?
ઉંડા તમારા ખેલ ને કે સમજવા મુશ્કેલ છે,
આ પણ તમારી ઝુંપડી એ પણ તમારો મહેલ છે.

અને ન્યાયી નિરંજને એનો જવાબ આ રીતે દીધો.

* * * * *
અર્ધ બેશુદ્ધ અવસ્થામાં દટાયલી સરિતાને આજ ન્યાયી નિરં-
જનના નિર્મળ ન્યાયનો સાક્ષાત્કાર થયો. લુટારૂ મુખારકના હાથમાં
પ્રધાન બુદ્ધિસાગરનું તીર વાગતાં તેના હાથમાંથી કમાન ઉપર ચઢા-
વેલું તીર સરિતાકુમારીનું કપાળ વિંધવાને માટે સડસડાટ ધ્રુવ્યું.
એક બાજુ અજગરે ભરાવેલી ચૂડથી ચીસેચીસ નાખતો બુદ્ધિસાગર
તો બીજી બાજુ લોહીથી ખરડાયલા કાંડાવાળો લુટારૂ અને જમીન ઉપર
ઢળી પડતાં ફાટી આંખે આ પલક માત્રમાં બનનાર હૃદયભેદક દશ્ય

અવલોકી રહ્યા હતા. મૃત્યુના વિકાળ દૃતને સપાટાબંધ પોતાની તરફ ધસી આવતો અવલોકતાં એ અભાગીની સુંદરીએ પણ પોતાની અંત્રુ-ભીની પાપણો ભયની એક ધીમી ધ્રુજારી સાથે ઢાંકી દીધી.

પરંતુ એ ત્રણેના મોઢામાંથી અફસોસનો એક પણ ઉદ્ગાર સરે, તે પહેલાં તો ધર્મી અને સદાચારીની બહારે કુદરતનો દૃત ધાયો. પોતાના સાથીઓ સહીત અરણ્યમાં શિકાર ખેલવા નીકળેલો રનેહ-પુરનો રાજ સર્વદમન એક મૃગલીની પાછળ દોડતો દોડતો ત્યાં ધસી આવ્યો. એણે પોતાના શિકારને વિંધવા બાણ છોડ્યું. જીવ બચાવવા નહાસતી હરણીએ એ નિશાન ચૂકાવી સરિતાને જે જગ્યાએ દાટી હતી, તેજ જગ્યાએ છલંગ મારી, એટલે મુખારકના હાથમાંથી છટકેલું એ તીર વચ્ચે આવી પહોંચેલી એ હરણીના પેટમાં પેંસી ગયું. નિર્દોષ હરણી એક તીણી ચીસ નાખી રૂંધીરથી તરબોળ થઈ ત્યાં તરફડી પડી. એક પશુ-જીવે પોતાના પ્રાણ પાથરી એક મનુષ્ય-જીવને ઉગારી લીધો. અને એ મુંગા પ્રાણીની મૃત્યુ વખતની એ છેલ્લી કારમી અને હૃદયભેદક કીકીયારીએ સરિતાની મીંચાયલી આંખો ઉઘાડી નાખી.

આ બાણ સર્વદમન હરણીને તરફડી પડેલી જોતાં તેને પોતાના જ તીરનો શિકાર થએલ સમજી અશ્વ સાથે ત્યાં આવી ઉભો, ત્યાં તો એની નજર હરણીની પાસે જમીનમાં દટાયલી સરિતા ઉપર પડી. તત્કાળ એ અશ્વ ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. એટલામાં એના સાથીઓ પણ આવી પહોંચ્યા. રાજાએ તેમને એ સુંદરીને બહાર કાઢવાનો હુકમ કર્યો.

“ઓહ્! આખરે બચી ગઈ...” એટલું બોલી પોતાને જમણે હાથે ડાબા હાથનું લોહી ઝરતું કાંકુ દાખી લૂટાર મુખારક પકડાઈ

જવાની બહીકે સમય વિચારી ત્યાંથી પાછલે પગે પલાયન થઇ ગયો. દરમ્યાન ખાડામાંથી બહાર કાઢવામાં આવેલી સરિતાએ પણ ખુલ્લી હવા અને ઉપચારના પરિણામે પોતાની કમળ-પાંદડી શી કોમળ પાપણો પાછી ઉઘાડી. હજૂંય એની આંખોમાં કર્ણા અને કંપારીની આછી લિનાશ તરવરી રહી હતી. હજૂંય એના હૈયામાં લયની થર-થરાટીના લણકારા દીસતા હતા. પોતાને જીવતી ને જગતી એક અબજ્યા યુવકના ખોળામાં માથું મૂકી સૂતેલી જોતાં જ તે સહસા ચમકીને વસ્ત્રોનો પાલવ મંકોરી-માથે ઓઢી સત્વર ઉભી થઇ ગઈ. અવ્યવસ્થિત વસ્ત્રો ઠીક કરતાં કરતાં એ ઉપકારના ભારથી દબાયેલી આંખે નીચે વદને ધીરેથી બોલી: “ મહારા વીરલા જીવનદાતાનું શુભ નામ હું જાણી શકું છું કે ? ”

“ શા માટે નહિ ? સુંદરી ! હું સ્નેહપુરનો સ્વામી સર્વદમન છું. સાથીઓ સાથે શિકાર ખેલતો ખેલતો આ મૃગલીની પાછળ અહીં આવી ચઢ્યો, અને ઇશ્વરકૃપાએ આપને ઉગારી લેવા ભાગ્ય-શાળી થયો. પરંતુ સુંદરી ! તમારી આવી દશા કરનાર શયતાનનું નામકામ બતાવશો વાર ? ”

સરિતાએ મુખારકને શોધવા આમતેમ નજર દોડાવી, પરંતુ તે ક્યાંય જોવામાં આવ્યો નહિ, એટલે એ બોલી: “ મહારાજ ! એ બદમાશ લૂટારૂ મુખારક હમાણા જ અહિં હતો, પરંતુ આપને આરી પહોંચેલા જોતાં જ એ ક્યાંક નહાસી ગયો લાગે છે. હશે, જવા દ્યો એને. ઇશ્વર એને એના પાપની શિક્ષા કરશે. પરંતુ રાજન ! આપના આ અનન્ય ઉપકારનો બદલો હું એક અબજા શી રીતે વાળી શકું ? ”

“ પહેલાં તો આપનો પૂરેપૂરો પરિચય આપીને. ”

“હું!” સરિતા અહીં જરા ખંચાઈ, અને પછી પોતાનો સત્ય પરિચય છૂપાવતાં તે બોલી: “મ્હારું નામ સરિતા છે. મ્હારા પતિ આ જંગલમાં પાણી લેવા જતાં મ્હને એક બદમાશ લૂટારૂ નામે મુખારક બગાટકારે ઉડાવી ગયો, અને જ્યારે મ્હું એની નીચ લાલસાને તાબે થવાની એકખી ના પાડી, ત્યારે એણે મ્હારી છેવટ આ દશા.....”

“તો શું તમે પરણેલા છો?” અધીરા રાજાએ એનો ઇતિહાસ આગળ સાંભળવો પડતો મૂકી પ્રશ્ન કર્યો.

“હા મહારાજ.”

સરિતાના સૌન્દર્યે સર્વદમનને કંઈ કંઈ કલ્પનાના તરંગોમાં વિહરતો કરી દીધો હતો, તે બધીય તરંગમાળાના કૂલડાં એના આ ખુલાસાએ ખરી પડ્યાં. એના અંતરમાં આશાના અંકુર જેવા ઉદ્ભવ્યા હતા, તેવા જ પાછા ચીમળાઈને મરી ગયાં. છતાંય એ સરિતાને છળવા સૌન્દર્યના કેદમાં જ બોલ્યો: “સુંદરી! તમે એકલા આ ગાઢ અરણ્યમાં ક્યાં જશો?”

“મ્હારા જતા રહેલા જીવનસાથીને શોધવા.”

“હવે એ તમને ક્યાં હાથ લાગશે?”

“આલોકમાં અગર તો પછી પરલોકમાં.”

“એવો છેવટનો રસ્તો લઈ જીવન છોડવા અગર તો આવી રીતે કોઈ દુષ્ટના હાથમાં ફસાઈ સહન કરવા કરતાં તો મ્હારી સાથે મ્હારા નગરમાં ચાલો. થોડા દિવસ મ્હારી મહેમાનગીરી સ્વિકારો, અને તે દરમ્યાન મ્હારા સેવકો આપના સ્વામીદેવતાને શોધી લાવશે.”

“તમે મ્હને વચન આપો છો? બોલ્યું અવશ્ય પાળશો?”

“ ક્ષત્રિય બચ્ચાના શબ્દ ઉપર વિશ્વાસ રાખો, સુંદરી !”

“ રાજવીઓના શબ્દમાં એક વખત રૈયતને શ્રદ્ધા હતી, પણ આજ નથી રહી, રાજન !”

“ પરન્તુ મહારામાં રાખો, એક અપવાદ તરીકે. ”

“ વચન પાળતાં રાજ તાજ પત્ની અને આ પિંડ વેચાયાં છે; અને વખત આવે વેચવા પડશે. ”

“ એવો ખારીક વખત ઉપસ્થિત થતાં કસોટી ઉપર ખુશીથી ચઢશું. ”

“ ભલે, તો ચાલો. ”

*

*

*

*

એક સૈનિકના અશ્વ ઉપર સરિતાને બેસાડી સર્વદમન સ્મિતભર્યે મુખે અને કંઇક આશાભર્યે ઉરે આગળ વધવા લાગ્યો. એની વિકારથી ભરેલી આંખમાં ઘડી પહેલાની એ ઓગળી ગએલી વાસના ફરી પાછી તરવા લાગી.

તેઓ દશ કદમ પણ પૂરા ભાગ્યે જ આગળ વધ્યા હશે, ત્યાં તો અજગરના પંજમાં સપડાયલા બુદ્ધિસાગર પોતાના બચાવને માટે ખૂમેખૂમ પાડવા માંડી. એની કારમી ચીસના પડઘાએ એમને આગળ વધતા અટકાવ્યા. રાજ સર્વદમનની આજ્ઞાથી બેસેવકા એ અવાજની તપાસ કરવા ઝાડીમાં પેઠા. થોડીવારે તેઓ એક નવયુવાનને લઇ રાજ પાસે આવી ઉભા રહ્યા. “ મહારાજ ! પ્રચંડ અજગરની ચૂડના સપાટામાંથી આ અભાગી શિકારને છોડાવી અમે અહીં લઇ આવ્યા છીએ. ”

એક ક્ષણ એ ચાર આંખો શિકારીની બે આંખો સાથે એક થઇ, અને રાજ એ અભાગ્યા યુવકને કંઇ પણ સવાલ પૂછવા પોતાનું

મોઢું ઉઘાડે, તે પહેલાં તો અશ્વર ઉપરથી એ વરધેલી વનિતા એકદમ નીચે ફેદી પડી. યુવકે એને પોતાના હાથે ઉપર અદ્ધર ઝીલી લીધી. હૃદયે-હૃદય અને અધરે અધર દબાયા. આંખોમાં હર્ષનાં પૂર ઉભરાયાં.

“ મહારા નાથ ! ”

“ મહારી પ્રાણપ્રિયા...”

અને આ પ્રેમનાટક સર્વદમન તો સ્થિર આંખોએ જોઇ જ રહ્યો. જ્યારે બંને વિયોગી પતિ-પત્ની સંમિલન-સુખ લૂટી ધરાયા, ત્યારે સરિતાએ સ્થિર અને આશ્ચર્યભરી આંખોએ અવલોકી રહેલા રાજા સર્વદમનને ઓળખાવતાં પોતાના પ્રિયતમને કહ્યું: “ નાથ ! જુઓ, આ રહ્યા મહારા તેમજ તમારા ઉભયના જીવનદાતા સ્નેહ-પુરના સત્તાધીશ રાજેન્દ્ર સર્વદમન પોતે. ”

બુદ્ધિસાગરે રાજા સર્વદમનને મસ્તક ઝુકાવી વંદન કર્યું. રાજા સર્વદમનને હવે એની ઓળખાણ પૂછવાનું રહ્યું જ નહોતું. પોતાના સેવકોએ અચાવેલો નવયુવાન તે સરિતાનો સ્વામી છે, એ વાત તે સારી રીતે સમજી ગયો હતો. એની આશાનો અર્ધ ચણાયેલો કિલ્લો ફરી પાછો જમીનદોસ્ત થઈ ગયો.

અને જ્યારે મનુષ્ય સ્નેહ અને સૌન્દર્યના કેશમાં આંધળો અને પાગલ થઈ જાય છે, જ્યારે તેની આશાઓના દીપક એક પછી એક ખૂટતા જાય છે, ત્યારે તેનું શાન્ત મગજ તોફાનને વંટોળીએ ચઢે છે. નિરાશાના વાદળ તેના સારાસાર સમજવાના જ્ઞાન-સૂર્યને ઢાંકી દે છે. પોતાના મનની મુરદ પાર પાડવા તે એક ક્ષણ માત્રમાં સાધુમાંથી શયતાન બની જવા ચૂકતો નથી. એનું બહાલ વૈરમાં, આનન્દ ધર્માં અને લાગણી ધિક્કારમાં પલટાઈ જાય છે.

સૌન્દર્ય-સિન્ધુ જોષને જે સ્નાન કરવા ધાય છે,
 ને સ્નેહના જળથી શરીરો જેમના લિંગય છે.
 જેની રૂપાળી રોશનીમાં આંખ આકર્ષાય છે,
 નાજૂક જેના દીલ તીરછાં તેજથી ઝંખાય છે.
 પાગલ પતંગો પ્રેમની એ મસ્તીમાં સળગી મરે,
 ને પ્રેમ-રસ પીતાં મધુકર પ્રાણુ પોતાના હરે.

*

*

*

*

પણુ અન્ય કોઇ પતંગ આવી એજ દિપક પર રમે,
 ને એ કમળના પુષ્પ પર મકરંદ જે બીજો ભમે.
 તો પ્રેમીઓની આંખમાં કચરું પડે છે ક્રોધનું,
 ઉભરાય છે પાણી પછી ત્યાં શરુતાના ધોધનું.
 ઉતરે ખુમારી પ્રેમની આશક બને છે આંધળો,
 પરિણામમાં પસ્તાઇને ચાખે પછી કડવા ફળો.

અને એ ઇર્ષાના અગ્નિમાં પછી એકલી એ એક પ્રિય વસ્તુ જ નથી
 હોમાતી, બદ્ધે એની સાથે બીજી કેટલીય નિર્દોષ કલિકાઓ પણ ફૂંકાઈ
 જાય છે. અરે કેટલીક વાર તો પ્રેમી પોતે પોતાનો પ્રાણુ પણ એ
 આગમાં પાગલ બની હોમી દે છે.

સૌન્દર્યનો એ કેદ જ્યારે આમ ઉતરી જાય છે,
 ને આંખમાં ઇર્ષા તણું જ્યાં ઝેર એ રેડાય છે.
 ત્યારે હૃદયનો વેગ એ રોક્યો પછી રે'તો નથી,
 કાતીલ કીનો કોઇને હરવા જરી દેતો નથી.

*

*

*

*

એ એક તણુખો વૈરનો ઉત્પન્ન કરે છે આગને,
 ઉજ્જડ કરે છે સ્નેહના સુંદર સુશોભિત આગને.
 લીલાશ મીઠી લહેરતી સૂકી કરે છે રહેજમાં,
 સ્વપ્નેય અંગ્ગશો નહિ સૌન્દર્યના એ તેજમાં.

*

*

*

*

આજ રાજા સર્વદમનની નિરાશાએ પણ એના હૃદયમાં
 ધર્ષાની અગ્નિનો લડકો સભગાળ્યો. એની યુદ્ધિ ભ્રમિત થઇ. ‘ આ
 પતિ-પત્નીને હરકોઇ ઉપાયે પોતાના નગરમાં લઇ જઇ છૂટા પાંડી
 બળાત્કારે પણ એ સુંદરીને હાથ કરવી, એવો દ્રઢ સંકલ્પ મનમાં
 કરી એ મધુ તિષ્ઠતિ જિવ્હાગ્રે હૃદયે તુ હલાહલમૂના સુત્રાનુ-
 સાર એ મીઠા મધ જેવા શબ્દોમાં ઉપર ઉપરથી બોલ્યો: “ લ્યો,
 ત્યારે તો હવે સરિતાકુમારી ! આપને ક્યાંય જવું નહિ પડે. હવે તો
 તમે બંને મહારા નગરમાં ચાલો, અને બે દિવસ અમારી મોંઘી મહે-
 માનગીરી સ્વિકારો. ”

“ મહારાજ ! આપની કૃપા છે, તો બસ; પણ હવે મ્હારે કોઇ
 પણ સારા શહેરમાં જઇ કોઇ નોકરી શોધી લેવી જોઇએ. અને
 એટલા માટે...”

“ ઓહો, એમ છે, ત્યારે તો વળી એથીયે રૂંડું. એક પથ્રે
 બે કામ થશે. તમે મ્હારી સાથે મહારા શહેરમાં જ ચાલો. હું
 હાલ તમને મ્હારા તરફથી ખાવાપીવા તથા રહેવા-કરવાનો બંદોબસ્ત
 કરી આપીશ. ત્યાં રહ્યા રહ્યા તમે ખુશીથી કોઇ વ્યાપાર-ધંધો
 કરી શકશો. ”

“ પરન્તુ અમારા પ્રત્યેની તમારી આટલી બધી ભલમનસાધનો બદલો અમે ક્યારે અને કેવી રીતે વાળી શકીશું ? ”

“ જ્યાં મનેમન મળે, ત્યાં પછી બદલાની આશા રહેતી જ નથી. કુમારી.! શુદ્ધ સ્નેહ અને સહકારમાં એવી વિનિમયની ભાવનાને સ્થાન જ ન હોય શકે. ”

“ ભલે, તો આપની ઇચ્છાને અમે આધીન છીએ. ”

સરિતા છુદ્ધિસાગર અને સર્વદમન ત્રણે સ્નેહપુરને રસતે વળ્યાં. છેવટે એ કામાંધનો ધારેલો દાવ પડ્યો. ચતૂર છતાં અંતરથી ભોળા અને નિષ્પાપ હૃદયનાં એવા એ પતિ-પત્ની એની સોનેરી જાળમાં આજ શિકાર થઈ ગયા.

જો કે સર્વદમન એવો વિષયલોલુપ રાજા નહોતો, છતાં પણ સરિતાના સૌન્દર્યે આજ કાણુ જાણુ કેમ પોતાનું ભાન ભૂલી ગયો હતો. ખરેખર ! મત્સ્યગન્ધાના રૂપમાં સંતનુ અને પારાશર બૂલ્યા, લીલડીના વેશમાં અને ઉષાના (પુત્રીના) નુપૂર-ઝંકારમાં શંકર ભોળવાયા, દમયંતીમાં પારધી ભૂલ્યો, દ્રૌપદીમાં દુર્યોધન ભૂલ્યો, સીતાજીમાં રાવણુ ભૂલ્યો, અને અહલ્યામાં ઇન્દ્ર ડૂલ્યો, ત્યાં પછી સંસારી પામર જીવ એ સર્વદમન એ સરિતામાં સરે તો એમાં શું આશ્ચર્ય !

સૌન્દર્યના સિન્ધુ જીએ જ્યાં જ્યાં જગતમાં ફેછળ્યા,
પાપણુ મીંચીને પાગલો પાણી પીવા ત્યાં ત્યાં પળ્યા.
કોકે પલાળ્યો કંઠ તો વળી કોક બે પાછા વળ્યા,
બાકી બીજા સત્તાણુ સોમાં માટીમાં જઈને મળ્યા.

જનનાર તો ચાલ્યા ગયા પણ ચાલતા કહેતા ગયા,
લાખખો મરી શીટયાં બ્રમર પણ કમળ કહો કોના થયા ?

x x x x x x

લાખખો પતંગ બળી મર્યા પણ દીપક એકેના થયા ?
પ્રેમી ખરા તો એજ કે જે પ્રેમીની પાછળ ગયા.

છતાં એ રૂપાળી રોશની પૂઠે રાજ-મહારાજઓ અરે દેવ-દાનવો
સુદ્ધાં દોડ્યાં છે, અને દોડે છે. ખરેખર !

❀ અહ્મદની એ બૂલબૂલામણીમાં બલબલા બૂલે. ❀

❀ શ્રી. “ પુષ્પ ” ની ઐતિહાસિક કૃતિ ❀

❀ ભારતવર્ષના છેલ્લો નરકેશરી ❀

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ

[ભાગ ૧-૨]

ખેતવાળથી ભરપૂર-લગભગ-૨૫૦ પાના.

મૂલ્ય: રૂપીઓ એક

આર. એમ. શાહ, બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

“હ્યો, આ મહારા અંબોડામાં એક રાજમુદ્રિકા છૂપાવેલી છે, એમાંથી બજારમાં જઈ નવરંગી રેશમ લઇ આવો.”

“ પછી ? ”

“ પછી પૈસાનો ઢગ કરવો મહારે માથે. ”

“ બલે. ”

પ્રધાન બુદ્ધિસાગર રાજ સર્વદમનને આશ્રયે એના એક મકાનમાં પોતાની પત્ની સાથે ઉતર્યો હતો. આજ પતિ-પત્ની કોઇપણ પ્રકારનો હવે ઉદ્યમ કરવો, એ વિષય ચર્ચા રહ્યા હતા.

સરિતાની સૂચના મુજબ બુદ્ધિસાગરે બજારમાં જઈ રાજમુદ્રિકા વેચી રંગબેરંગી રેશમની ખરીદી કરી. એ રંગીન રેશમના તાંતણા પોતાની કોમલ કરાંતુલીઓથી એક એકની સાથે ગૂંથી એની ચતૂર ગૃહલક્ષ્મીએ એક સુંદર બેનમૂન રૂમાલ ગૂંથ્યો. બીજે દિવસે પોતાના પતિને તે આપતાં બોલી: “હ્યો, આ રૂમાલ લઇ જઈ આજ દરબારમાં મહારાજને ભેટ કરજો; બદલામાં એ આપને જરૂર કંઈ ને કંઈ પણ શિરપાવ આપ્યા વિના નહિ રહે. જાવ...”

મંત્રમુગ્ધ મણીધર સમાન બુદ્ધિસાગર એ રૂમાલની સુશોભિત ગૂંથણી તરફ જોતો પોશાક પહેરી રાજ્યદરબારને રસ્તે પડ્યો. યોગ્ય સમયે ચોપદારે નેકી પોકારી, અને રાજ સર્વદમન આવી સિંહાસન ઉપર વિરાજ્યો.

નિત્યનિયમ પ્રમાણે આજ પણ તેણે યુદ્ધિસાગરની ક્ષેમકુશળતા પૂછી. જેના જવાબમાં યુદ્ધિસાગરે ઉભા થઈ મસ્તક ઝૂકાવ્યું. એટલે રાજા સર્વદમન બોલ્યાં: “હવે બોલો, તમે આ શહેરમાં શો ઉઘમ કરવા માગો છો? તમારી પાસે કોઈ હુન્નર છે?”

યુદ્ધિસાગર તેની પત્ની કરતાં ચતુરાઈમાં પાછો પડે એમ નહોતો. તક જોતા તેણે પત્નીની સૂચના પડતી મૂકી પોતાની નવીન જ ચાલાકી ચલાવી. “મહારાજ! હુન્નર તો મહારી પાસે એવો અજબ છે, પણ...અફસોસ...”

“કેમ અટકી ગયા?”

“તમારા શહેરમાં કોઈને એની કદર જ નથી.”

“હું! એવો તે તમે શો અફલુત હુન્નર જાણો છો?”

“આ રહ્યો, કૃપાનાથ! જુઓ.”

રાજા સર્વદમને એના હાથમાંથી રૂમાલ લીધો. ઘડીભર તો એની તરફ જોયા જ કીધું. થોડી વારે તે બોલ્યાં: “યુદ્ધિસાગર! બેશક તમારી આ ચીજ કળાનો એક નાદર નમૂનો છે. પણ મહારું એમ કહેવું છે, કે આ બારીક ગૂંથણીમાં ફરેલી કુમળી આંગળીઓ તમારી પોતાની નથી કેમ ખરૂંને?”

“મહારાજનું અનુમાન સત્ય છે. એનું માન...”

“આપની પ્રિયતમા સરિતાકુમારીને ઘટે છે. એમ જ ને?”

“હા...કૃપાનાથ!”

“આહા! શી ગૂંથણી! જ્યારે એની કળા આટલી નાજુક અને નમૂનેદાર છે, ત્યારે એની અંગુલીઓ કેવી નાજુક હશે?” એ સ્વગત બડબડ્યો. એની વિસારે પડેલી વિષયલાક્ષણિક ફરી જાગ્રત

શ્ર્ધ. પાસે ઉભેલા એક પ્રતિહારને રાજ્યે આંખ મીંચી અણુસારો કરતા કહ્યું: “ બુદ્ધિસાગર ! જાવ, આ રૂમાલના મૂલ્ય બદલ આજ હું આપને એક હજાર સુવર્ણમુદ્રા આપવા ફરમાવું છું, તે રાજ્ય-ભંડારમાંથી લઇ આવો. ”

“ જેવી કૃપાનાથની આજ્ઞા. ”

બુદ્ધિસાગરે મસ્તક નમાવી સેનાપતિની સાથે ચાલવા માંડયું. ત્યાં દરવાજામાં જ એ રથેલી ગયો. પાંચ ખેડુતોને લઈ કાટવાળ અંદર દાખલ થયો. બુદ્ધિસાગર અને સેનાપતિ બંને આતૂર આંખે એની તરફ જોઈ રહ્યા.

“ નિર્દયસિંહ ! આ કોણ છે ? ” રાજ સર્વદમને હાથમાં ગૂંથેલો કારડો લઈ ઉભેલા એ નિર્દય કાટવાળને પૂછ્યું.

“ મહારાજ ! આ લોકો ગામની પંચના પટેલીઆઓ છે, અને ખેડુતોને કર ન ભરવા સમજાવે છે. ”

“ કેમ રે પટેલીઆઓ ! રાજવિરૂદ્ધ આવી બળવાખોર ચળવળો ચલાવવામાં તમારો શો હેતુ છે ? ” સર્વદમને આંખ ફેરવી ગર્જના કરી.

“ અન્નદાતા ! અમે આપને શી ફરિયાદ કરીએ ? લોહીનું પાણી કરી અમારો જમીનમાં ઉગવેલો કપાસ આ વખતે હીમ પડવાથી તમામ બળીને ખાખ ગયો છે. અમારા બાળબચ્ચાંઓના ગૂજરાનનાં સાધન માટે જ અમને જ્યાં ફાંફાં છે, ત્યાં અમે લોહી ચૂસી નાખે એવું ભયંકર મહેસૂલ કેમ કરી ભરીએ ? અમને રાહત આપો, મળાપ !

દેનાર આખા જગતને નિજ હાથ એ લાંબો કરે,
ને લીખ માગે અન્નની ભંડાર જે એના ભરે.

કોટી કણોને સંઘરે...કણ એક માટે કરગરે,
આ ખેડનારા ખેડુતોના બાળકો ભૂખે મરે.
પિંડો તમારા પોષીએ...હૃમ્મશ પરસેવા વતી,
તોયે અમારી-ખેડુતોની કોઇને કિંમત નથી.

મહારાજ ! અમારા આવા વખતમાં તો તમારે તમારા કોઠારે
અમારે માટે ખુદા મૂકી દેવા જોઇએ, એને બદલે તમારા કર્મચારીઓ
સત્તાના મદમાં આંધળા બની અમારી ઉપર નિર્દય અત્યાચારની
ઝડીઓ વરસાવે, એ શું કહેવાય ?

અમારા લોહીનાં પાણી તમે કાજે અમે કરીએ,
ખરા વરસાદ તેમજ તાપમાં લંગોટભર ફરીએ.
અમારી જીંદગીના રોટલા આ રાજ્યને ધરીએ,
અમારા દેહના દૈવત નિચોવી મહેસુલો ભરીએ.
અમે ખેડત જગત માટે જીવન ધરીએ અને મરીએ,
છતાં અમને સતાવો તો અમે ફૂલો ક્યાં જઇ ઠરીએ ?

બાપૂ ! અમારા ગરીબના ખેલી આપ જ છો. આપ દાદ નહિ
દ્યો, ધનસાફ નહિ આપો, તો પછી કાણ આપશે ?

અંગો ઉઘાડા રાખીને (આ) ઢાંક્યા શરીરો આપના,
ભૂખ્યાં રહી ઉદર ભર્યા છે અન્ન-શાકે આપના.
તડકે તપ્યાં ટાઢે ઠર્યા પણ પ્રાણ નહિ વહાલા ક્યાં,
રે ! રંક-જીવન જીવીને આ રાજ્ય-કોઠારો ભર્યા.
ગીરવે મૂકી ઘરખાર ખેતર કર તમારા ચૂકવ્યાં,
ભૂખે અને તરસે અમારા બાળકોને સૂકવ્યાં:
તોયે ધરાયા નહિ હજી ચૂસે અમારા લોહીને,
શું દાદ દે નહિ કોઈ...અમને ગરીબોને કોઇને ?

“ કેમ નહિ દે, શા માટે નહિ દે, ભાઈઓ ! જેમને કાંઈ દાદ નથી દેતું તેને ઇશ્વર દાદ દે છે, એની ઉપર શ્રદ્ધા રાખો. ” યુદ્ધિસાગર વીરતાથી ગર્જીતો દરવાજેથી પાછો વળ્યો.

“ ભાઈ ! આવા નિર્દય અત્યાચારો અને અન્યાયો ધોળે દિવસે થવા છતાં એ ઇશ્વર કાંઈ પણ નહિ બોલે, તો પછી એ તમારો ઇશ્વર અમારે મન મરી ગયો...”

“ ભાઈ ! નિરાશ ન થા. ઇશ્વર નથી મરી ગયો, પરંતુ તમારી શ્રદ્ધાઓ મરી ગઈ છે. મહારાજ...” યુદ્ધિસાગર હવે સર્વદમન તરફ ફરો નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો: “મૃતને અવશ્ય આશા છે, કે આપ આપના આ ઘાતકી અમલદારોને યોગ્ય સજા ફરી કરી આ કંગાલ ખેડુતોને યોગ્ય ન્યાય આપશો.”

“ યુદ્ધિસાગર ! તમે જાણો છો, કે આ રાજ્યદરબાર છે, રાજ્ય-મહેસૂલનો ગંભીર સવાલ છે ?”

“ ઘણી જ સારી રીતે, નામદાર ! ”

“ તો પછી મહારા કાર્યમાં વચ્ચે માથું મારવાની તમોને કશી જરૂર નથી. જાવ, તમે તમારે રસ્તે પડો. નિર્દયસિંહ ! આ રાજદ્રોહી-એને લઈ જઈ કારાગૃહમાં પૂરો, અને આખા ગામમાંથી મહેસૂલ ઉધરાવી મોકલી આપવાનું માથે ન લે, ત્યાં સુધી એમને બાંધીને સખ્ત ફટકાવો. ”

“ ખબરદાર ! એમનો એક વાળ પણ વાંકો થશે, તો અહીં લોહીની નીકા વહેશે, સમજ્યા સરકાર ? ” યુદ્ધિસાગરે અનૂતમાં આવી જઈ પાસે ઉભેલા સેનાપતિના મ્યાનમાંથી તલવાર જીંદગી ખેંચી કાઢી આગળ વધતા કોટવાળની છાતી ઉપર ધરી.

“ એટલે ? ” સર્વદમન સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઉતરી લાલ-ઝોળ આંખે બોલ્યો : “ શું તું મ્હારા હુકમને નાફરમાન બની આ કંગાલ બીખારડાઓ તરફથી મ્હારી સ્થામે તલવાર તાણુશી ? અરે વાહ ! હું તો એમ જાણતો હતો, કે તું કેવળ જીભ ચલાવવામાં જ શૂરો છે, પરંતુ તલવાર પણ ચલાવી શકે છે, એ તો મહેં આજે જ જાણ્યું. બુદ્ધિસાગર ! આજ કંઈ બળ્યાની બ્હારમાં તો નથીને ? હું કાણુ છું, અને તું ક્યાં ઉભો છે ? તેનું તો ત્હને લાન છે ને ? ”

“ લાન છે, પૂરેપૂરું લાન છે. સમજ્યા મહારાજ ! નશો મ્હને નહિ પણ આપને પોતાનો શાહી સત્તાનો ચઢ્યો છે. બાકી શ્રીમાન મ્હને ન ઝોળખતા હોય, તો ઝોળખી લે, કે તેની સ્થામે અત્યારે એક સાધારણ માણસ નહિ પરંતુ કર્ણાવતીનો પ્રધાન બુદ્ધિસાગર ઉભો છે. હા..... ”

“ કાણુ ! કર્ણાવતીનો પ્રધાન બુદ્ધિસાગર ! અને તે તું ... અહીંયા... ખોટી વાત... બુદ્ધિસાગર ! તેમ છતાં તું જે સાચેસાચ પ્રધાન જ હોય, તો આવી મૂર્ખાઈ કરે જ નહિ. હું અહીંના રાજા છું, ચાહે તે કરી શકું છું. મ્હારી આજ્ઞાનો આ હજી ફેરવનાર જંગલી દુબળાઓ અનાદર કરે એટલે ? ”

“ અહીંજ તમારી ભૂલ થાય છે, મહારાજ !

રાજા પ્રજાનો દાસ છે તેમજ પિતા સાક્ષાત્ છે, પણ ખેડુતો તો પ્રજાનાંયે તાતના પણ તાત છે. રખવાળ રાજા હોય રૈયત દૂઝણી આ ગાય છે, પંપાળી દો'તાં આવડે તો પ્રેમથી દો'વાય છે. રાજા બનીને જે ગુજારે ઘાતકી આવી સજા, બળવો જગાડી કેમ સ્થામી થાય ના તેની પ્રજા ?

રૈયતને માટે કાયદા(શુ) રાજને માટે કંઈ નહિ !

શુ તમારામાં જીવ છે ને એમનામાં કંઈ નહિ ?

એમને તમે છૂદો-કચડો-ફાવે તેમ સળ કરો, તમને એનો પરવાનો છે, અને એમને કંઈ જ નહિ ? તમને એમને પૂછવાનો અધિકાર છે, અને એમને તમને પૂછવાનો અધિકાર જ નહિ ? ”

“ બિલકુલ નહિ. રાજ તે રાજ. મહારા નસીબે રાજ્યગાદી ભોગવવાની લખાયલી તો હું રાજપુત્ર થઈ જન્મ્યો, એમને નસીબે વેડ અને દાસત્વ લખાયલાં તો એ અમારા દાસ થઈ.....”

“ બસ કરો. મહારાજ ! તમે રાજ ! કોના ? ક્યાંના ? તમને રાજ બનાવ્યા કોણે ? ”

“ મહારા તકદીરે. ”

“ છટ ! તકદીરે નહિ પણ તમે જેને આ કંગાલ લિખારડાઓ કહો છો, તેણે.....

પૈસો પ્રજાનો છે તમે મુરેરી રહ્યા એ તાજમાં,
પૈસો પ્રજાનો છે ખજાનામાં તમારા રાજના.
મહેર્યા તમે આ અંગ પર એ પણ પ્રજાના વસ્ત્ર છે,
ધાર્યા તમે જે હાથમાં એ પણ પ્રજાનાં શસ્ત્ર છે.
ખાવું પીવું આપે પ્રજા...સૂવા પ્રજાનો મહેલ છે,
આ પ્રજાના પૈસા ઉપર સહુ બાદશાહી ખેલ છે.

x

x

x

x

આ રાંકડી રૈયત વડે આ રાજવીના માન છે,
એના વડે છે ઉજળા (આબરૂ)એ ક્યાં તમેને લાન છે?

છે જીવતા એ ત્યાં સુધી જીવતું તમારું રાજ છે,
છે એ સલામત ત્યાં સુધી આ સહીસલામત તાજ છે.

x

x

x

x

એ આપને પાળે તમારી ફજ એને પાળવા,
એ આપને આપેછ પૈસો એમને સંભાળવા.
શસ્ત્રો પ્રજા પર વાપરો એમાં તમારી શર્મ છે,
દુશ્મન નહિ પણ દોસ્ત બનવામાં તમારો ધર્મ છે.
રાજા નહિ રાક્ષસ પ્રજાના પ્રાણ લેવા ગાજતો,
રાજા ખરો તે તેજ રૈયતના હૃદય પર રાજતો.

મહારાજ ! આંખો ઉપર સત્તા-શસ્ત્ર-અભિમાન અને અધિકારની
અંધારી છે તે કાઢી નાખો, અને સમજો...

રૈયત સુખી જો હોય તો સુખી રહે રાજા,
રૈયત દુઃખી જો હોય તો દુઃખી રહે રાજા.
રૈયત પડે માંદી તો રાજા રે' નહિ સાજા,
રૈયત મરે બૂખે તો બૂખે પણ મરે રાજા.
રૈયત ખવાડે તો જ રાજા થાય છે તાજા,
રૈયત બનાવે તો જ રાજા થાય છે રાજા.

માટે મહારાજ ! આ ગરીબ ખેડૂતોનું મહેસૂલ માફ કરી એમના
અંતરને આશિર્વાદ મેળવો. ”

“ આ દનેહપુરના સત્તાધીશ સ્વામીને ન્યાયના સૂત્રો સમ-
જવનાર તું કોણ ? સેનાપતિ ! આ આશ્રયદાતાની સ્થામે જ પોતાનું
મસ્તક ઉંચકનાર અભિમાની પૂતળાંને કેદ કરી કારાગૃહમાં પૂરો. ”

રાજગા થઇ. દરબારમાં તાતી તલવારો ચમકી. આખરે ઝાઝી કીડીઓ સાપને તાણે, એ ન્યાયે યુદ્ધસાગર સ્નેહપુરના સૈનિકાના હાથમાં કેદ પકડાયો. સેનાપતિ રાજ્યહુકમને માથે ચઢાવી એને લઇ કારાગૃહની કોટડી તરફ ચાલતો થયો.

આમ અણુધારી રીતે જ સર્વદમનનો માર્ગ આપોઆપ નિષ્કંટક થયો, એટલે તુર્ત જ પડખે ઉભેલા પોતાના અંગરક્ષકને એણે બીજો હુકમ કર્યો: “ વીરસિંહ ! આ રૂમાલની નિશાની લઇ અત્યારે ને અત્યારે એને ઘેર જાવ. ત્યાં જઇ એની પત્ની સરિતાને કહો, કે: ‘તમારા સ્વામી તમને કોઇ ખાસ કારણસર દરબારમાં બોલાવે છે. વિશ્વાસ માટે નિશાનીમાં આ રૂમાલ મોકલાવ્યો છે.’ અને પછી એ આવે એટલે એને મહારા ખાનગી આવાસમાં બેસાડી મળે ખબર કરો. ”

“ અને કદાચ એ આવવા ના પાડે તો ?...”

“ તો પછી બળાતકારે એને અહીં ઉંચકી લાવજે. પરંતુ એને લીધા સિવાય એમને એમ ખાલી હાથે પાછો નહિ ફરતો. ”

“ જેવી આજ્ઞા. ”

દરબાર ખરખાસ્ત થયો. એ અંગરક્ષક-ચિઠ્ઠીનો ચાકર સર્વદમનને ઝૂકીને પોતાને સોંપાયેલું કાર્ય પાર ઉતારવા ચાલતો થયો. જ્યારે ગરીબોની તરફદારી કરવા જતા ન્યાયી પ્રધાનને ઇનામમાં કારાગૃહની મહેમાનગીરીનું આમંત્રણ મળ્યાં. અને આવે વખતે-આવે પ્રસંગે નેકીની તરફદારી કરવા જતા અન્યાય પામતા કંઇક નરવીરોની આંતરડીઓ આમ કકળી ઉઠે, શ્રદ્ધા ગૂમાવી બેસે, અને મહારાણા

પ્રતાપની માફક અકબર બાદશાહને નમી પડવા માટે પત્ર લખવા
ત્રેરાય તો એમાં નવાઈ જેવું શું છે ? એ હીણાયલાં હૈયાઓ તો એમ
જ પૂછશે, કે : 'ગરીબોનો રખેવાળ અને ન્યાયનો પ્રતિપાળ એવો એ
ધન્યર ઉઘે છે કે નાજે છે ?'

❀ તમારા અંતરનો અવાજ તમને શું કહે છે ? ❀

❀ શ્રી. "પુષ્પ"ની ઐતિહાસિક કૃતિ ❀

જેનું એક એક પાનું વીર અને કર્ણ રસની ખેતબાજીથી
તમારું જીવન હયમયાવી મૂકશે.

છેલ્લા આંસુ

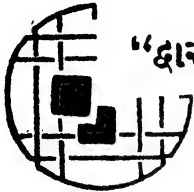
: અથવા :

આંસુનો અભિષેક

[મૂલ્ય : બંને ભાગનો એક રૂપીઆ]

લખો : બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

“દાર ખો...લ...જો...” રાજ સર્વદમનના અંગરક્ષક વીરસિંહે સરિતાનાં મકાનનાં દાર ખજારથી ઠોક્યા.

અંદર રહ્યાં રહ્યાં કાને અવાજ આવ્યો.

“ દરબારે ગયેલ સ્વામી આવી પહોંચ્યા. ” એમ

અટકળ બાંધીને એ હર્ષદેલીએ બેઠી બેઠી દોડી દાર ઉઘાડ્યાં.

જુએ છે, તો સ્વામીને બદલે રાજ્ય-સિપાઇ. એ દારમાં જ ફરી ગઇ.

એની આંખોમાં આશ્ચર્યની ઝલક તરવરી આવી. એણે માથાવટીનો

ઉડેલો છેડો ઓઢતાં ધીમે પણ ગભરાયેલે અવાજે પ્રશ્ન કર્યો: “તમે

કાણુ છો ? ક્યાંથી આવો છો ? કાનું કામ છે ? ”

મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરતા એ ચિટ્ટોનો ચાકર બોલ્યો: “અવિ-
નયની ક્ષમા. શ્રીમતી ! આપના પતિ તરફથી હું એક મંદેશો લઇને
આવ્યો છું. ”

“ શો ? ”

“ કોઇ અગત્યના કામ માટે એઓ આપને રાજ્યદરબારમાં
બોલાવે છે. ”

“ મ્હને ! રાજ્યદરબારમાં બોલાવે ? હું એ માની શકતી જ નથી. ”

“ મ્હારા સંદેશ ઉપર આપને વિશ્વાસ આવે, એટલા માટે
એમણે આ રૂમાલ નિશાની તરીકે મોકલાવ્યો છે. લ્યો જુઓ. ”

સરિતાએ પોતાને જ હસ્તે ગૂંથાયેલો એ ક્લાનો નમૂનો વારં-
વાર નિહાળ્યો. “જવું કે ન જવું એવું બે પ્રકારનું વિચાર-મંથન

હૃદયને વલોવી નાખવા લાગ્યું. છેવટ થાકીને મૌન ધરી ઉભેલા વીર-સિંહે જ શાન્તિ તોડી: “કૃપા કરી કહેશો કે આપનો શો જવાબ છે?”

“ હું આવું છું, ચાલો...”

પતિદેવતા ઉપર પરમ વિશ્વાસ રાખનારી અને પતિની આજ્ઞાને પ્રાણુ જતાંય ન ઉલ્લંઘનારી સતી સરિતા છેવટ એક નિશ્ચય કરી દ્વારને તાળું વાસી એ રાજસચીવની સાથે સર્વદમનના રાજમહેલ તરફ ચાલતી થઇ.

*

*

*

*

ઉભય જ્યારે મહેલની અંદરના ભાગમાં આવી પહોંચ્યા, ત્યારે વીરસિંહ સરિતાને એક ખાસ ઝોરડામાં બેસવાનું કહી તેના પતિનું નામ દઇ મહારાજ સર્વદમનને એના આગમનના સમાચાર આપવા ચાલતો થયો. થોડી વારે એજ ઝોરડામાં રાજ સર્વદમન પાછળથી પ્રવેશ્યો. એની પહેલી જ દ્રષ્ટિ પીઠ ફેરવી બેઠેલી સૌન્દર્યસંપન્ન સરિતા ઉપર પડી. “પોતે આવી પહોંચ્યો છે” એમ જણાવવા એ કામી પુરુષે દ્વારનો આગળો દઇ દીધો. ખડખડાટ થતાં જ સરિતા ચમકી. એણે પૂંઠ ફેરવી પાછળ જોયું. સ્વામીદેવતાને બદલે રાજ સર્વદમનને નિહાળતાં જ એ વસ્ત્ર સંકેલીને ઉભી થઇ ગઇ. એની કામી આંખોમાં તરવરતાં વિકારનાં અદિશ્લનોએ એના અંતરમાં વહેમ અને ભય ઉત્પન્ન કર્યા. ત્યાં તો સર્વદમન એની સન્મુખ આવી હસતો હસતો બોલ્યો: “બેસો, બેસો. ઉભા થઇ આવકાર આપવાની કે આધું ઝોઢી શરમાવાની કંઈ જરૂર નથી. સુંદરી ! અહીં આપણા બે સીવાય ત્રીજું કોઈ નથી, સમજ્યા ?”

સર્વદમનના આવા વિચિત્ર ભાવાર્થવાળા શબ્દોથી સરિતા ચમકી. છતાં હિંમત રાખી એ બોલી: “ મહારાજ ! મહારા સ્વામીનાથ કેમ દેખાતા નથી ? એમણે મ્હને અહીં શા માટે બોલાવી છે ? ”

“ સુદરી ! ત્હારા સ્વામીનાથ એક હજાર સોનામ્હોર લેવા રાજ્યભંડારે ગયા છે. અને ત્હને અત્રે એણે નહિ પરંતુ મ્હં જ બોલાવી છે. ”

“ તમે ! શા માટે ? ”

“ લાંબા વખતથી મહારા હૃદયમાં ધૂપાવી રાખેલી એક વાત કહેવા. ”

“ મહારાજ ! જે કંઈ કહેવું હોય તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં અને સત્વર કહી નાખો. મને વધુ વાર ભ્રમમાં ન રાખો. ”

“ તો...જો...સરિતા ! તું એક મોતીની માળા હોઈ દૈવસંજોગે એક કાગને કાટે જઈ પડી છે. આમ જો, મહારી સ્થામે જો. ત્હારે માટે આ સ્નેહપુરનો રાજ્યમહેલ, રાજ્યસિંહાસન અને ખૂદ રાજા...”

“ બસ કરો, હું તમારી વિકારી વાસના સમજી શકી છું. શું આટલા માટે જ મ્હને અહીં દગાથી બોલાવવામાં આવી છે ? ”

“ હા, રૂપસુંદરી ! ત્હારા ગરીબ બુદ્ધિસાગર કરતાં હું રાજ-રાજેશ્વર શું ખોટો છું ? ”

“ કૃપા કરી મ્હને પહેલાં એ કહો, કે મહારા સૌભાગ્યદેવતાનું આપે શું કર્યું છે ? ”

“ ત્હારા સૌભાગ્યદેવતાના જીવન-મરણ હવે ત્હારા હા-નાના જવાબ ઉપર અવલંબે છે. ”

“ તો શું તમે એમને કેદ કીધા છે ? ”

“ કેવળ એટલું જ નહિ પણ જો તું મ્હારી માગણીનો અનાદર કરશે, તો ત્હારા દેખતાં જ એનો...”

“ ઓહ...એટલા બધા નિર્દય ન થશો. ” એની આંખોમાં પાણી ભરાતા અંધારા આવી ગયાં. એ ધમ્મ્ય દેતી કે જમીન ઉપર ઢળી પડી.

રાજસાથી એક પરિચારિકા એની સારવારમાં રોકાઈ. ન્યારે એ જાગૃતિમાં આવી, ત્યારે રાજાએ એને ફરી પાછો એનો એ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો: “ બોલ, હજુ શો વિચાર છે ? સરિતા ! માન... સમજ ત્હારા પ્રેમીનું જીવન બચાવવું હોય તો...”

“ હું આપને પગે પડું છું. એમને બચાવો. ”

“ તો પછી મ્હારી ઇચ્છાને આધીન થવાનું વચન આપ. ”

“ પણ તે પહેલાં મ્હને એક વાર મ્હારા એ સૌભાગ્યદેવતાને છેલ્લેલી મળી લેવા દ્યો. ”

“ ભલે...ત્હારી એ ઇચ્છા હું માન્ય રાખું છું. ”

ખીજ જ પહે રાજાનો હુકમ થતાં એક અનુચર સરિતાનો હાથ પકડી આગળ થયો. કારાગૃહનો દરવાજો ઉઘડ્યો, અને દુષ્ટના દગાનો ભોગ થયેલ શુદ્ધિસાગર પોતાની પ્રિયતમાને આવી પહોંચેલી જોતાં જ એને હર્ષાશ્રુભરી આંખે ભેટી પડ્યો.

“ સરિતા ! દેવી !...”

“ પ્રભુ...”

“ આ બધું શું ? ”

“ આ અભાગીનીનું રૂપ. ”

અંતે સમન્ધ્યા-ભેટયાં. ડોકા ન સાંભળે એમ સરિતાએ એના

સ્વામીના કાનમાં જતાં જતાં કહ્યું: “ કાયા જશે પણ કીર્તિ નહિ જાય. ” અને એ પછી એ પ્રેમી દંપતિ ચીરાતે કાળજે છૂટા પડ્યાં.

ખીજે જ દિવસે સરિતાએ પોતાની માગણી મંજુર કર્યાથી રાજા સર્વદમને સ્નેહપુરની સરહદ છોડી જવાની શર્તે તેની નજર સમક્ષ બુદ્ધિસાગરને કારાગૃહના બંધનમાંથી છોડી મુક્યો. પતિ-પત્ની એકિકને જોવાય ત્યાં સુધી બીની આંખે જોઇ રહ્યાં.

આખરે એ લગ્નહૃદયા ભામાને પોતાના ખાસ નવા મહેલમાં લઇ જવાનું ફરમાન થયું. રાજાજાથી બે દાસીઓ એને લઇ ચાલતી થઇ. દાસીઓને આગળથી રાજાની સૂચના મળી ચૂકી હતી, કે ‘આજ રાત્રે દશ વાગે એને લગ્નના શણગાર પહેરાવી તૈયાર કરવી,’ અને એ કઠોર ફરમાનને સરિતાએ પણ કાનોકાન સાંભળી અનિચ્છા-પૂર્વક મરતક નમાવ્યું હતું.

એ કમનસીબ કાન્તા હાલ તો નવા મહેલમાં નવા રાજાની નવીન રાણી તરીકે નજરકેદ બની. એ મહેલની ચારે બાજુએ ફરતી સરિતા હતી, એક બહાર પડતી બારીને અટલી એ નીચે વહેતા સરિતાના અગાધ જળમાં આંસુના ટીપાં પાડી પોતાનો કર્ણ સંદેશ ફિરતારને પાઠવી રહી હતી. આખરે એનાં ધવાયલાં હૈયાએ મૌનની પાળ તોડી નાખી. કંઠે આવીને અટકી રહેલો કર્ણ ફરિયાદનો ઉભરો એકાએક બહાર ઠલવાયો: “ઓ દયાહીન છતાં દયાળુ કહેવાતા દેવ ! આ શું કહેવાય ? આ ત્હારો કંઈ જાતનો ન્યાય ?

નિર્મળ નયનથી નીરની, ધારા અરેરે ! નીતરે,
નિર્દોષ ક્યારી ઉપરથી કુમળી કલિકાઓ ખરે.

પૂણ્યના મારે હલેસાં તોય હોડી ના તરે,
નિષ્પાપ હૈયાં હોય તો પણ માનવી ભૂખે મરે !

* * * *

ચૂંટાયલી ડરમાયલીની વાસ કો નહિ ચોરતાં,
ખીલતી કળીની પાંખડી કંઈ લાખ ભમરા કોરતાં.

આહા ! જે સૌન્દર્ય એ સ્વર્ગીય એવું દાન છે,
તો ફૂલો મ્હને માલીક એનો દેવ કે શયતાન છે ?

શું લગ્ન અને પ્રેમ કંઈ શગવડતાનો સોદો છે ? જેની સાથે
આખું જીવન જોડવાનું હોય, ગાળવાનું હોય, એની આંખોમાં આંખો
અને હૈયામાં હૈયાં તો ઢળવાં જોઈએ ને ? આ તો પરાણે પ્રીત ! એ
પ્રેમ નહિ પરન્તુ આ સૌન્દર્યનો મોહ છે—ક્ષણિક કામ વિકાર છે.

પીંછા માટે પક્ષી, પરિમલ માટે પુષ્પ, પાણી માટે ળંટ, કસ્તુરી
માટે મૃગ અને મોતી માટે હંસલા પોતાનાં પ્યારાં સૌન્દર્ય અને
પ્રાણનો ભોગ આપે છે. ત્યારે શું સૌન્દર્યવન્તાઓને સહન કરવાનું જ !
જેની પાસે શિવ બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ જેવાં શિર ઝૂકાવે, એ સૌન્દર્ય સાંઠે
કે નકાઠે ? સૌન્દર્ય ! આહા એ પવિત્ર અણમોલ અને સ્વર્ગીય ગણાતી
ધૃત્વરી બક્ષીસ કે શયતાની જાળ ?

❖ વિચાર કરો, મ્હને વિચાર કરીને જવાબ આપો ! ❖

❖ “પુષ્પ”ની ઐતિહાસિક કૃતિ ❖

સોનેરી સંધ્યા

[બેતળાજીથી ભરપૂર મૂલ્ય : આઠ આના]

આર-એમ-શાહ, રીચી રોડ—અમદાવાદ.

—:ગાયન:—

હારે પ્રીત કરે તો એવી,
મનવા... પ્રીત કરે તો એવી.
જળ ને કમળના... જેવી... મનવા

નિશદ્દિન રહેવું એને મંદિર... જીવવું એને સેવી,
તો પણ એની કાયા ઉપર... છાયા લેશ ન લેવી...મનવા
ફૂલ ગુલાબ તણી પાંખડીઓ... કોમળ લાગે કેવી?
જો કે એને કંટક પતિની... નિત્ય કંકણતા રહેવી...મનવા
સર્પ વસે ચંદન વૃક્ષે પણ ખુશખો અમૃત જેવી,
પ્રીત કરે તો કરજો મનવા... શુદ્ધ હૃદયની એવી...મનવા

હપુરને સરિતાકિનારે એક ન્હાની શી પર્ણકૂટીમાં
એક ભગવાવેશી યોગીની હાથમાં સિતાર લઈ
ઉપરનું પદ લલકારી રહી હતી. પાસે એક પ્રૌઢ
વયનો યોગી બેઠો હતો. સંગીતની સમાપ્તિ થતાં જ
યોગીનીએ સિતાર હેઠે મૂકી. એટલે પેલો યોગી
બોલ્યો:

“માતા! જન્મભૂમિ છોડ્યાને આજ લાંબો વખત થયો, છતાં
હજી સુધી આપણી આશ્વાનો દીપક પ્રજ્વલિત થવા પામ્યો નથી.”

“એટા ! તું ફરી પાછો કેમ ભૂલ્યો ? મનુષ્યની આશા તો અમર છે, પછી એ ફળે કે ન ફળે ! જો જગતના મહાસાગરમાં આશાનાં જળ ન સર્જાયાં હોત, તો પછી માનવ-જીવનની હોડીઓ વિહાર જ ક્યાં કરતે ?”

“ માતાજી ! આજ્ઞા આપો તો હવે ભિક્ષારી જાઉં.”

“જા, જમને જલ્દી પાછો ફર. દરમ્યાન હું પણ સ્નાન કરી આવી પહોંચુ છું.”

યોગી હાથમાં તુંખીપાત્ર લઇ ભિક્ષા લેવાને માટે ચાલતો થયો. યોગીની ભગવી કંથા લઇ સ્નાન-કાર્ય માટે સરિતાકિનારે ગઇ. એના હાથમાં હૃદયના તારોને ઝણઝણાવનારી પેલી સિતાર તો સાથે જ હતી. રસ્તે ચાલતા ચાલતા પણ એની આંગળીઓ એ તાર સાથે રમવું નહોતી ભૂલતી. એનો સૂરીસો કંક દુનિયાથી કંટાળેલા અને મૃત્યુ માગતા દુઃખી માનવોના કંકમાં આશાનાં અમૃત-બિન્દુઓ ટપકાવવા સર્વથા સમર્થ હતા.

ખરાખર એજ વખતે નદીના એ અગાધ ઉંડા જળમાં એક જગતથી કંટાળેલો હતાશ યુવાન જળસમાધિ લેવાને માટે આંખ મીચીને આગળ ને આગળ ધસ્યો જતો હતો. એની ગરદન સુધીનો ભાગ પાણીથી ઢંકાર્મ ચૂક્યો હતો. વિધાતાની નિર્દય અને અન્યાયી ચક્ષીમાં પીસાયેલા એ ભગ્નહૃદયી આત્માએ હવે માથા ઉપર પાણી ફરી વળે એટલા માટે એક છેલ્લું પગલું આગળ ભરતાં પહેલાં બે હાથ જોડી આંખો મીચી પળવારને માટે પ્રભુને મંત્રાર્થી : “ઓ દયાસિન્ધુ દેવ ! તારા રાજ્યમાં જો નિર્દોષ અને શુદ્ધ પ્રેમીઓ માટે નિર્મળ

ન્યાય હોય, તો મહારી એટલી જ યાચના છે, કે મહારી આ જન્મની અધુરી અભિલાષા આવતે જન્મે પૂર્ણ થાય.”

એ કમનસીબ યુવાને મૃત્યુને ભેટવા છેલ્લું ડગલું આગળ ભરવા પોતાનો જમણો પગ ઉપાડ્યો. ત્યાં એને કાને સ્નાનાર્થે આવેલ પેલી મોગીનીની આશાવાદી અમૃતધારા પડી. એ જ્યાંનો ત્યાં સ્થંભી ગયો. એ મધુર દિવ્ય સુરના મોજાંઓ પાણીમાં પડછંદા પાડી ચારે દિશા હહેરાવી રહ્યા.

—:સંગીત:—

કદી સવળા કદી અવળા પડે તકદીરના પાસા,
છતાં હરનિશ હમારે તો અમર આશા અમર આશા.

* * * *

નિરાશામાં મળે લાખ્ખો હૃદયની પ્રિય અભિલાષા,
છતાં એમાંય અણમેલી અમારી તો અમર આશા.

* * * *

કણીકા અન્નનાં ફાંફાં... કફનના કાય પર સાંસા,
અભાગી એ જીવનમાં પાણુ અમારી તો અમર આશા.

* * * *

શિઆળા હો ! ઉનાળા હો ! અગર તો હોય ચોમાસા,
અમીરી હો ! ગરીબી હો ! અમારે તો અમર આશા.

* * * *

ગૃહે હો સુખભરી શય્યા અરણ્યે હો અગર વાસા,
ઝંખૂમે જ્યાં શિરે ખંજર અમારી ત્યાં અમર આશા.

* * * *

જીવન ઉત્સાહ ને યત્નો અસંભવ કાર્ય ત્યાં શા શા ?
નિરાશા આપની જ્યાં જ્યાં અમારી ત્યાં અમર આશા.

* * * *

પ્રકૃત્તે 'પુષ્પ' આં હજી તો ન જાણે સાક્ષરી ભાષા,
છતાંયે એક દિન ફળશે અમારી પણ અમર આશા.

* * * *

સંગીતનો સૂર ગયો, પણ એના ભણકાર, એના ઝણકાર કાન
અને હૃદયમાં ગૂંજી રહ્યા. આપઘાતનું મહાન પાપ માથે ઝહોરતા એ
સાહસિક આત્માને સાચું જ્ઞાન થતાં જ એ પીઠ ફેરવી પાછો ફર્યો.
પોતાને સત્ય માર્ગ બતાવનાર એવા એ યોગીનીના શ્રી ચરણોમાં પડતા
એ ક્ષમાભિલાષી નયને બોલ્યો: “ભગવતી ! આ અભાગી અને દુઃખી
આત્મા આપને નમન કરે છે.”

“ઉભો થા, વત્સ ! આત્મહત્યા એ મ્હોટામાં મ્હોટું પાપ છે.”

“પરંતુ માતાજી ! જે અભાગી જીવનને જગત્ની અને જે નિષ્કુર
જગતને અમારા જેવા અભાગીઓના જીવનની કશી જરૂર નથી, એમને
માટે આ સિવાય અન્ય શો રસ્તો છે ?”

“આશા, યત્નો અને સહનશિલ્લતાથી સર્વ કંઠ થઈ શકે છે.
બેટા ! મનુષ્યની કીંમત મરવામાં નહિ પણ જીવી જાણવામાં છે,
હસવામાં નહિ પણ રડી જાણવામાં છે, રનેહના સિન્ધુમાં સ્નાન કર-
વામાં નહિ, પરંતુ સહન કરવામાં છે. આ જીવનમાં સુખ અને દુઃખ
એ તો એક સોનાના ટચ પારખવાની કસોટી સમાન છે. એની
ઉપર ચઢીને અંકાય એની જ કીંમત, એની ઉપર ચઢતાં અચકાય,
પાછા પડે, એ નકામા, કારણ કે...

કાઘ હસે કાઘ રડે કાઘ ખીલે કાઘ ખરે,
કાઘ ચઢે કાઘ પડે કાઘ ફૂંખે કાઘ તરે.
કાઘ ઉગે કો આથમે તો કાઘ જન્મે કે મરે,
છે જીંદગી આ એક રંગો લાખ પણુ અદલ્યા કરે.

* * * *

દુર્ગંધ કાઢવની સહે તોપણુ કમળ પૂજાય છે.
ગુલાબ કાંટામાં રહે પણુ સર્વ એને મ્હાય છે.
આ જીંદગીનું જાણ એ જોલાં ગમે ત્યાં ખાય છે,
હુંશિયાર નાવિક તેજ એને પાર જે લઈ જાય છે.

માટે લાઘ ! આશાને અમર દોરડે જીવન—નોકાનો લાંગેલો
સહ તું ફરી ફરી વીંટાળવા કરોળીઆના પ્રયત્નો કર.”

“ભગવતી ! આપનો ઉપદેશ મ્હને માન્ય છે. ”

“તો ઉભો રહે, હું સ્નાનથી પરવારી હમણા પાછી ફરું છું,
પછી તું મારા આશ્રમમાં આવ, અને ત્હારી વીતક વાત કહી સંભળાવ.”

“જેવી આસા.”

* * * *

આશરે અર્ધા કલાક પછી એ અલાગી આત્માને લઈ સ્નાન-
કાર્યથી પરવારેલ યોગીનીદેવી પોતાના આશ્રમમાં આવ્યા. એ દુઃખી
હૃદયે પોતાનો ઇતિહાસ અશ્રુભરી આંખે એમને કહી સંભળાવ્યો. એની
વીતક વાત અને એનો ઇતિહાસ સાંભળતાં જ યોગીની એને ઝોળખી
ગયા. એમની આંખમાં આનન્દની એક જ્યોત વિજળીના ચમકારાની
માફક ઝબકીને અદ્રશ્ય થઈ ગઈ. એટલામાં ભિક્ષા માટે ગએલ પેલો

પ્રૌઢ યોગી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. દ્વારમાં પગ મુકતા જ એની પહેલી નજર યોગીનીદેવી પાસે બેઠેલા એ અગ્નિજ્વાલા યુવક ઉપર પડી. એના મોઢામાંથી સહસ્રા ઉદ્ગાર બહાર પડી ગયો: “કાણુ બુદ્ધિસાગર...”

ખીજ જ પળે યોગીનીની આંખ એની સાથે એક થઇ. યોગીનીદેવી પોતાના ભેદ એનાથી છુપાવવા ઇચ્છે છે, એમ એ સમજી ગયો. પેલો દુઃખી આત્મા કે જેને આપણે હવે બુદ્ધિસાગરના નામથી ઓળખીશું, તે આશ્ચર્ય મુદ્રાએ એ આવનાર યોગીને ધારી ધારીને જોઈ રહ્યો, પણ ઓળખી શક્યો નહિ. “તમારું નામ?” એ ધીરથી બોલ્યો.

“મહારી ઓળખાણુ હું પછી આપીશ. બુદ્ધિસાગર! હાલ તુર્ત તો મહેં એક અદ્ભુત શોધ કરી છે, જેને સફળ બનાવવા એક જીવલેણ સાહસ ખેડવાની તૈયારી કરવાની છે.”

“તે શું?”

“સંભળો.....”

યોગીનીએ બુદ્ધિસાગરનો ઇતિહાસ યોગીને ફરીથી કહી સંભળાવ્યો. જે સંભળ્યા પછી યોગી બોલ્યો: “બુદ્ધિસાગર! ખરેખર તમે ભાગ્યશાળી છો. ઇશ્વર કરશે, તો તમારી તૂટેલી આશાનો તાર આજે જ સંધાઈ જશે.”

“કેવી રીતે?”

“આ રીતે.....” યોગીએ વાત કહેવી શરૂ કરી.

➡ આશાના તાર! એ ઘડીમાં તૂટે ને ઘડીમાં સંધાય. ➡

—:સંગીત:—

એક પિતા આધાર...

જગતનો એક પિતા આધાર.

એને તું સંભાર...

સદાએ સુખદુઃખમાં સંભાર.

સુખ દેખીને જે છલકાયે, દુઃખ દેખી ડરનાર,

એ રે અભાગી માનવ ભાષ! અક્કલહીન ગમાર...જગતનો

સંકટમાં શાન્તિ ધરી...શોધે જડે ઉપાય,

જેનું કોઈ ન જગતમાં...એનો ઇશ્વર થાય.

નિરાધારની ઝહારે ધાતો...કરુણાળુ કિરતાર,

શ્રદ્ધા રાખી સ્મરતા થાતો જીવનનો ઉદ્ધાર...જગતનો

“ભગવતી! આપનું આ પ્રિય પદ ગાતો ગતો હું નદી કિનારેથી આપનાથી છૂટો પડી ચાલ્યો જતો હતો, ત્યાં એકાએક મ્હારી દ્રષ્ટિ નગરમાં બંધાયેલા એ નવા રાજ્યમહેલ તરફ ગઈ.” યોગીએ પોતાની અદ્ભુત વાત કહેવી શરૂ કરી. “કોઈ દિવસ નહિ ને આજે જ મ્હને એવી કુદરતી જ્ઞાસા થઈ આવી, કે લાવ, જરા પાસે જઈ એ ભાગ્યશાળી ભૂપતી રાજવંશી ઇમારતની રોશની અને કારીગરી તો નિહાળું!

હું એની શોભા નિહાળતો નિહાળતો કિનારે કિનારે આગળ વધી રહ્યો હતો, ત્યાં અચાનક મ્હારા જમણા હાથ ઉપર કોઇ અભાગી આંખમાંનું ઉજ્જ્વળ અશ્રુબિન્દુ ટપકયું. મ્હેં તત્કાળ ઉપર જોયું. મહેલને ઝરૂખે એક રૂપસુંદરી ઉભી ઉભી હતાશ હૈયે અને ચિંતાતુર મ્હેરે નયન-નિધિમાંથી આ કીમતી મોતીનાં દાણા વેરી રહી હતી. એક પળ મ્હારી અને એની ચાર આંખો એક થઇ. એણે મ્હને તો નહિ ઓળખ્યો હોય, પરંતુ મ્હેં એને તરત જ ઓળખી નાખી. એ... ..”

“કાણુ હતી ?” અધીરા યોગીનીદેવી અને યુદ્ધિસાગર બંને એકી સાથે બોલી પડ્યાં.

“જેના પ્રેમને માટે કર્ણાવતીના પ્રધાન યુદ્ધિસાગર આપઘાત કરવા તૈયાર થયા હતા, તે સરિતાકુમારી પોતે...”

“શું ! મ્હારી સરિતા ! અને તે રાજમહેલમાં નજરકેદ ! હું તો ધારતો હતો, કે મ્હારા મૈાન અને મુક્તિ પછી એ રાજ્યરાણી બની...”

“અને પછી...પછી શું થયું ? પછી એની સાથે ત્હારે કંઈ વાત થઇ ?” યોગીનીએ અધીર હૈયે પૂછી નાખ્યું.

“જ્યારે મ્હેં એની રહામે ફરી ફરીને જોયા કર્યું, ત્યારે એને મ્હારા વર્તન ઉપર કંઈક વ્હેમ ગયો. મ્હારી ખૂમ એટલે ઉંચે બરાબર પહોંચી શકે, અને કોઇ રક્ષક અગર દાસીને કાને ન જાય, એ સર્વથા અશક્ય હોવાથી મ્હેં એને હાથને પ્રશારે કાગળની ચિઠ્ઠી લખી નીચે નાખવા સમજાવ્યું. મ્હારા લગવા વસ્ત્રો ઉપર એને વિશ્વાસ બેઠો હોય, એમ એના મુખમંડળ ઉપરના અદ્વાયલા ભાવ ઉપરથી મ્હને

લાગ્યું. અને તે પછી મ્હેં એને થોડી વારને માટે અદ્રશ્ય થઇ જતી જોઇ. હું નીચે જ ઉભો ઉભો વિચાર કરતો હતો, ત્યાં તો મ્હારા માથા ઉપર એક કાગળનો ડૂંચો પડ્યો. એ ચિઠ્ઠી હતી. મ્હેં એ ઉઠેલી ને વાંચી. એમાં આટલું લખ્યું હતું.

પરોપકારી સાધુ,

હું એક નિરાધાર અજ્ઞાણ છું. આજ રાત્રે મ્હારું સતીત્વ બ્રષ્ટ થનાર છે. એ કલંકની કાલિમાથી બચવા હું જળસમાધિ લઈ આત્મહત્યા કરું તે પહેલાં એક આર્ય અજ્ઞાને જીવતન્ત્રન દેવાનું પૂણ્યકાર્ય કરશો ?

લી. એક અભાગીની રાજબાળા

વિચાર કરવાને માટે વિશેષ સમય નહોતો. એ ટુંકા લખાણમાં હું સર્વ કંઈ સમજી ગયો. “મ્હારાથી બનશે કે કેમ ?” એનો ઉડો વિચાર કર્યા વિના મ્હેં એ પત્રના વીંટામાં સાથે જ ફેંકાયેલી સીસા-પેન વડે એ પત્રની બીજી કોરી બાબુએ એ શબ્દ લખી નાખ્યા.”

“શું ?” પ્રધાન અશ્રુભીની આંખે અને કર્ણસ્વરે બોલી પડ્યો.

‘ રાનના અગીઆર ’

મ્હને જવાબ લખતો જોયો, એટલે એ યુવતીએ ધીરે રહીને એક મૂલ્યવાન રેશમી અમ્મર બારીએથી નીચે નાખ્યું. એને નીચે લટકતે છેડે મ્હેં એ જવાબ બાંધી દીધો. વચ્ચે સપાટાબંધ ઉપર ખેંચાયું

અને જવાબ વંચાયો ત્યાં સુધી મ્હારી આંખો એની તરફ જ હતી. આખરે એણે બારીમાંથી આભાર દર્શાવવા હાસ્યમુદ્રા સાથે રૂમાલ હલાવી બતાવ્યો. મ્હેં પણ જવાબમાં હાથ ઉંચો કરી ખાત્રી આપી. બસ, એ પછી એ ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઈ ગઈ. મ્હારા શરીર ઉપર પેલા પત્રના બારીક કટકાઓ પડ્યા, ને હું પણ આ ખૂશખબર સંભળાવવા ભિક્ષા માગવાનું પડતું મૂકી ખાલી હાથે અહીં દોડી આવ્યો. પ્રભુની લીલા ! તે પ્રધાનને હું આપની સાથે બેઠેલા જોઉં છું. સોનું અને સુગંધ બંનેનો મેળ ઇશ્વરકૃપાએ મળ્યો છે. હવે મ્હને હિંમત છે, કે આપણે આ સાહસ ક્ષતેહમંદ રીતે પાર ઉતારી શકીશું.”

“ શી રીતે ? ” યોગીનીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ રસ્તે આવતા આવતા મ્હારા મગજમાં મ્હેં એક યુક્તિ જોડવી છે. જે પ્રધાનજીનો વધારો થતા થોડા સુધારાવધારા સાથે આપની સમક્ષ રજુ કરું છું. મ્હારો વિચાર એમ છે, કે જાણે આપણે ત્રણેએ રાત્રીના દશ-સાડાદશને સુમારે અહીંથી તૈયાર થઈને એ જગ્યાએ જવું. એક અશ્વ અને એક હોડીને માટે મ્હેં નક્કી કર્યું છે. હું છૂપે વેશે રાજ્યમહેલમાં દાખલ થઈ આગળથી બારીએથી એક વસ્ત્ર લટકતું રાખી દબશ. એ રસ્તે સરિતાકુમારીને હું નીચે ઉતારી રાજાની ખબર લેવા થોડો વખત અંદર રોકાઈશ, દરમ્યાન તમે એને હોડીમાં બેસાડી આપણી પર્ણદ્વરી આગળ ઉતારી મૂકજ્ને. ”

“ અને હું ? ” બુદ્ધિસાગર બોલ્યો.

“ તમારે આ ઝુંપડીથી થોડે દૂર એક વડનું મોટું ઝાડ છે. ત્યાં અશ્વ સાથે તૈયાર રહેવાનું છે. યોગીનીદેવી સરિતાને બચાવી આ ઝુંપડી આગળ ઉતારી મૂકી એ જગ્યા બતાવી એને તમારી પાસે

મોકલી આપી મ્હને લેવા હોડી પાછી વાળશે, દરમ્યાન તમારે ગૂપચૂપ જરા પણ થોભ્યા વિના એને અશ્વ ઉપર બેસાડી આ શહેરની સરહદ છોડી જવી.”

“યુક્તિ તો ઠીક છે, પણ જરા વધુ પડતી સાહસિક અને સંકટ ભરેલી છે. પાર પડે ત્યારે ખરું.”

“માતા ! એ તો મનુષ્ય યત્ન અને ઇશ્વર કૃપા.”

“એના કરતા હું મહેલમાં જાઉં તો...નાહક મ્હારે માટે કદાચ અપ્પને પાછળથી હેરાન થવું પડે...”

“તો એટલો આત્મભોગ આપતા અમે પાછા નહિં હડીએ.”

“પરંતુ આપની મ્હારા પ્રતિ આટલી બધી મમતા...”

“યોગીએનો એ ધર્મ છે. બુદ્ધિસાગર !”

“તમે મ્હને ઓળખો છો, અને હું તમને નથી ઓળખી શકતો, એનું કારણ ?”

“સમય આવશે સહુ સમજશે.”

“યોગીરાજ ! નાહકનો સમય ગુમાવવા કરતા આપણે અત્યારે જ જઇને છોડાવી લાવીએ તો !”

“પ્રેમધેલા પ્રધાન ! એટલી બધી ઉતાવળ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. ઉતાવળા સો બહાવરા ધીરા સો ગંભીર. કેટલીકવાર વધારે પડતી ઉતાવળનું પરિણામ વિષમ પશ્ચાત્તાપ અને આઘાતમાં આવે છે.”

“પરંતુ માતાજી ! દુશ્મનો કયે વખતે પોતાની દુષ્ટતા બતાવી એને હેરાન કરશે એની શી ખબર ?”

“ બેટા ! મનુષ્ય કાંઈ કરી શકતો નથી, પ્રભુની ઇચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલી શકતું નથી, માટે નિશ્ચિંત રહે. ”

“ તો માતાજી ! હવે સમય બહુ ઓછો છે, અને હજી યોગ્ય પ્રયત્ન કરવાનો બાકી છે. ”

“ તો તું જા, અને અશ્વ લઇને જલ્દી આવી પહોંચ. ”

“ દરમ્યાન તમે જીહ્વિસાગરને પેલું વડનું ઝાડ બતાવી આવી હોડી કિનારે લાવી લાંગરો. ”

“ પ્રભુનું નામ લઇ ચાલો...”

પ્રત્યેક પોતપોતાના કાર્ય કરવા ચાલતા થયા. જીહ્વિસાગરના હૃદયમાં આશાનું નવું પૂર જોવા માંડ્યું હતું. આજ એની આંખોમાં આનન્દના ઘેન હતા. અને એ ઘેને, એ વધુ પડતા પ્રેમઘેલા વિચારે એની અમર આશાના તાર કેવા તડાતડ તોડી નાંખ્યા, તે આપણે જોઇએ. એટલું તો ખરું, કે વધુ પડતા શોકના આંસુ અને આઘાત મનુષ્યને કોઈવાર ખેલાન અને દિવાના બનાવી દેછે, તો વધુ પડતા હર્ષ અને આનન્દના ઉછાળા પણ કોઈ વખત મનુષ્યને ગાંડાઘેલા અને મુર્ચ્છાગત બનાવી દેછે. અને એટલા મારેજ કદ્યું છે કે...

❧ વિયોગની છેલ્લી પળ એટલે સંયોગની પહેલી પળ ❧

❧ “પુણ્ય”ની છેલ્લી હાસ્યરસિક કૃતિ ❧

અપ-ટુ-ડેટ સેમ્પલ્સ

[એક પણ સ્ત્રીપાત્ર વિનાનો કોલેજમાં લગ્નચાલો
ઉચ્ચ કોટીનો એકાંકી કોમેડી નાટક]

મૂલ્ય: આના આઠ

લખો: આર. એમ. શાહ. અમદાવાદ

હપુરનો એ નૂતન રાજપ્રાસાદ અત્યારે રોશનીના પૂર લલકારી ઝળહળી રહ્યો હતો. આંખને આંજી નાખે એવો અપૂર્વ પ્રકાશ જ્યારે અંદર પથરાઈ રહ્યો હતો, ત્યારે એ મહેલની અંદરની એક સજીવન દીપિકા આશાતેલના અભાવે અંધકાર પ્રવર્તાવવા મથી રહી હતી. એની આંખે ઘડીમાં પૂર્ણિમાના ચાંદરણા પથરાતા દેખાતા, તો ઘડીમાં અમાસના કાળાં ઘેર અંધારા ઘેરાતા ભાસતા !

એ તેલહીન દીપિકાને અત્યારે સતેજ રાખવા જોઈએ એવા આશાનાં તેલ પૂરાવાને બદલે નાહકની એની ઉપર દેખાતી શરીર-વાટ જ ઉંચી ચઢાવાતી હતી. એ જીવતી ને જાગતી દીવડી તે અન્ય કોઈ નહિ પણ શયતાન સર્વદમનની સોનેરી જાળમાં સપડાયલી સરિતા પોતે હતી.

રાજની આજ્ઞા અનુસાર બે દાસીઓ અત્યારે એને સુગંધિત જળથી સ્નાન કરાવી લમ્બેનો મંગળ લ્હાવ મ્હાણુવા મ્હાનાવિધિ વસ્ત્રાલંકારોથી શણગારી રહી હતી. એ સૌન્દર્યનો દીપક ઉપરથી ઉજાસ આપતો હોઈ લાખો પતંગના પ્રાણ હરવાની અગાધ શક્તિ ધરાવતો હોવા છતાં એના અંતરમાં સાવ અંધકાર હતો. જ્યારે એની દેખાવડી દેહલતા ચણીયા-ચોળી અને કીમતી અમ્મરના ઓઢણાથી

આચ્છાદિત અને હીરા મોતીના કર્ણકૂલ, નાસીકા-વેસર, કંઠહાર, બાબુઅંધ, કટીમેખલા, કનકકંકણ અને સુવર્ણતુપૂરથી અલંકૃત થઈ રહી, ત્યારે દાસીઓ એને એ ઓરડામાં એકલી છોડી ચાલતી થઈ. આજ્ઞાધીન પરિચારિકાઓને વિદાય કર્યા પછી એ અધીરી યુવતી અટારીએ દોડી.

એણે ધારી ધારીને થોડીવાર સુધી એકી ટસે બહાર બેસા કર્યું. પરંતુ ગાઢ અંધારા સિવાય નીચે અન્ય કશુંય જણાયું નહિ. એના ગૌર અને સુડોળ છતાં કાન્તિહીન મ્હાન વદન ઉપર નિરાશાની એક કાળી વાદળીનું વિશેષ પડ ફરી વળ્યું. હતાશ અને ધડકતે હૈયે, અશ્રુભરી આંખે અને મ્હાન મુખે એ પાસેના નાનૂક સોફા ઉપર આડી પડી. એ દિવાનીની માફક લવવા લાગી: “ઓ જગત્પિતા! ઓ સૌન્દર્યના સરજનહાર દેવ! શું સૌન્દર્ય એ પણ કોઈ પૂર્વજન્મના પાપનું પ્રતિક્ષણ અગર તો શાપ છે? મ્હને નથી સમજતું, કે જેની સુંદરતાને અવલોકીને જગત્ આખાની આંખો ફરે છે, હૈયાં ફરે છે, જીવન પ્રકુલિત અને આનન્દિત થાય છે; એ સુંદરતાની દેનાર સૌન્દર્યશાળી ચીજને આવું સહન કરવાનું શા માટે?

કમળ શંકર-પૂજા કરતા છતાં કાદવ વિષે રહેતા,
ગુલાબો ડંખ કંટકના...પરિમલ આપતા સહેતા.
ત્રમર દે બેસવા ચંપો...નગુણો પાંખડી ફારે,
સહન કરવું પડે સૌન્દર્ય ને સૌન્દર્યના ચોરે.

x x x x

સતી સીતા હતી સુંદર તો દષ્ટિ રાવણે નાખી,
સતી સૈરંદ્રીએ પણ લ્હાણુ એ સૌન્દર્યની આખી.

સતી એ નાર સાવીત્રી સતી એ નાર દમયંતી,
અનુભવ એમણે લીધા હતી બંને સ્વરૂપવંતી.

x

x

x

x

સહ્યું સૌન્દર્યની ખાતર કરણની રાણી કમળાએ !
કુમારી એજ કૃષ્ણા પણ સીધાવી ઝેર પી સ્વર્ગે.
જીઓ સિધરાજ ને જશમા તથા એ રાણકી સાથે,
અને પદ્મિની કાળે શું કીધું એ દિલ્હીના નાથે ?
શરીરો એ બધાં સુન્દર...સજીવન ખાઈ ગઈ ચિતા,
ગુહ્તો સૌન્દર્યવન્તાનો મ્હને કહેશે જગત્ પિતા ?”

એનો આવો ગાંડો લવારો આગળ વધે ત્યાં દશના ટંકારા પડ્યા. એનું ચકડોળે ચઢેલું વ્યાકૂળ ચિત્ત ફરી પાછું કેકાણે આવી ગયું. એ ફરીથી દોડી. ફરીથી અટારીની બહાર-ખારી નીચે કાઢ હોય તો જોવાને આંખો અંધારામાં ખેંચી. પણ અફસોસ ! ત્યાં કાઢ જ નહોતું. એ ધ્રુજતે પગલે પાછી ફરી. કપાળે કરપ્રહાર કરી એ ફરી પાછી પલંગ ઉપર પડી. આ વેળા એની આંખમાંની દડદડ મોતીના દાણાઓ સરી નીચે ગબડી રહ્યા હતા. એની વિચારમાળાના મણકાઓ એક પછી એક સરી પડી ખોવાઈ જતા હતા.

એટલામાં એ ખંડનું પ્રવેશદ્વાર ખૂલ્યું. એક દાસી અંદર દાખલ થઈ. એની સાથે એક પ્રૌઢ વયનો ભૂદેવ હતો. દાસી મસ્તક નમાવી વિનયપૂર્વક બોલી: “ બાધસાહેબ ! મહારાજાએ આ ગોર મહારાજને લગ્નવિધિ શરૂ કરવા માટે આગળથી મોકલી આપ્યા છે. ”

સરિતાએ એ શબ્દો કાને નાખવાની, એને ઉત્તર આપવાની કે એની સ્થામે જોવાની જરાય દરકાર ન બતાવી. એ તો પેલા

આશાના અમર તાંતણે જ ઝૂલો બાંધી કદ્દપનાસૃષ્ટિમાં ઝૂલી રહી હતી. દાસી ભૂદેવને અંદર મૂકી બહાર આવતી થઈ, એટલે ભૂદેવે અંદર ઝટપટ પોતાનું કામ આટોપવા લક્ષ્મિયાના સાધનોની મુંગે મોઢે તૈયારી કરવી શરૂ કરી. દરમિયાન સરિતા તો સોફા ઉપર ઉંધું માથું નાખી હુસકાં જ ભરવામાં ગૂંથાયલી હતી.

પેલા રાજગોરે એ સોફા નીચે પડેલા એ કીમતી વસ્ત્રોને ગાંઠ મારી એકેકની સાથે સંયુક્ત કરી તેને લટકતા દોરડાની માફક બારી સાથે બાંધી બીજને છેડો નીચો ઝૂલતો કરી દીધો. એક મેજ ઉપર ગુલાબના શરબતના સીસા અને પ્યાલીઓ પડેલી હતી, તેમાંથી એ પ્યાલીમાં એણે કંઈક સફેદ ભૂકી પોતાની પાસેની પડીકા છોડી નાખી. પછી એ બંને પ્યાલીઓને શરબતથી છત્રાછત્ર ભરી દેવામાં આવી.

આટલું કાર્ય ગુપત્યુપ આટોપાયા બાદ એ ઉંધું ધાલી આંસુડાં વરસાવતી સરિતા પાસે ગયો, અને બોલ્યો: “ ચાલો બહેન! કુળ-દેવીની પૂજા કરાવું, તે કરી લ્યો. માતા! તમારી અંતરની આશાઓ ફલિભૂત કરશે. ”

આંસુ લૂછી એણે એ ભૂદેવની આંખો સાથે આંખો મેળવી. એ કંઈક બહેમાઈ. મહારાજે એને ફરી વાર ઉભા થવા કહ્યું. અને છેવટ એ આશાભંગ યુવતી, કે જે છેલ્લી ધડીએ જળમાં ઝંપાપાત કરી આત્મહત્યા કરવાનો પાકો નિશ્ચય કરી ચૂકી હતી, તે હવે લથડતે પગે ઉભી થઈ.

કુળદેવીની ન્હાનકડી પ્રતિમા પાસે પાટલે બેસાડી મહારાજે એને કપાલે સૌભાગ્યચંદ્રક કર્યો. “ હે જગતજનની! ત્હારી પુત્રીની

પવિત્રતાનું તું રક્ષણ કરજે.” એજ ભાવનાપૂર્વક મંત્રમુગ્ધ સરિતાએ કહ્યું એમ દેવીનું પૂજન કર્યું. ત્યાં તો દાસી દાખલ થઈ. એણે સમાચાર સંભળાવ્યા, કે: “ મહારાજ આવી પહોંચ્યા છે.”

સરિતા આધુ ઓઠી ઉભી થઈ ગઈ. ભૂદેવ પણ હાથમાં કંકુનો પડીએ. લઈ ઉભા થઈ ગયા. ત્યાં રાજ સર્વદમને ઓરડામાં પગ મૂક્યો. “ દીર્ઘાયુ ભવ ” લાંબો હાથ કરી મહારાજે એને શુભાશિર્વાદ દીધો. તે પછી તે બોલ્યો: “ મહારાજ ! કેમ બધું તૈયાર છે કે ? ”

“ જ...હા. ”

“ તો ચાલો, હવે શી વાર છે ? ”

“ ફક્ત આપ પૂજન કરી લ્યો એટલી જ. ”

રાજ સર્વદમન કુળદેવીનું પૂજન કરવા બેઠો, ત્યાં આધુ ઓઠી ખુણામાં ઉભેલી સરિતાની બીની આંખ ઘડીયાળ તરફ ફરતી. અંદર પોણા અગીઆર થઈ ચૂક્યા હતા. એની આશાનો તંતુ હવે નહિ જોવો બાકી હતો. પણ પેલા ચતૂર બ્રાહ્મણને ચાર આંખો હતી. રાજકન્યાના મનની મુઝવણ તે બરાબર પામી ગયો હતો.

પૂજન કરતા દસ મીનીટ પૂરી થઈ. તે પછી સર્વદમને મહારાજને લગ્નક્રિયા ઝટપટ આટોપવાની આજ્ઞા કરી. બે દાસીઓએ સરિતાને હાથ પકડી રાજની સહામેના સુવર્ણ આસને બેસાડી. મહારાજે એ બંનેને કપાળે કુમ્ કુમ્ ચંદ્રક કરી કંઠમાં દૂધહાર પહેરાવ્યા. ત્યાં સરિતાની પાપણો ફરી ઘડીયાળ પ્રતિ પલકો.

બરાબર આજ વખતે ભૂદેવ બોલી ઉઠ્યો, કે: “ મહારાજ ! હજી અગીઆરમાં બે મીનીટ બાકી છે. રાતના બરાબર અગીઆર વાગે અમૃત યોગડીયું બેસે છે. માટે...”

ચતૂર રાજકન્યા રાતના અગ્નીઆર એ સંકેત શબ્દ સાંભળતાં જ બહેમાઇ. ત્યાં તો મહારાજે ઉઠી પેલી બે શરખતની પ્યાલીઓ લાવી એક એક એ બંનેના હાથમાં આપી દીધી.

“મહારાજ ! લગ્ન-બંધનથી બંધાતા પહેલાં તમે ઉભય વર-વધૂ આ માતાની પ્રસાદીનો સ્વિકાર કરી એકઠને પૂર્ણ પ્રેમથી ચાહવાના અને વફાદાર રહેવાના સોગન આવ.”

રાજ સર્વદમન તો એકે સપાટે એ શરખતની પ્યાલી મોઢામાં ઢાલવી ખાલી કરી ગયો, પરન્તુ સરિતા હવે જીવ પર આવી હતી. “પારકી આશ સદા નિરાશ” એમ સ્વગત વિચાર કરતી એ સાહસિક સુંદરી પ્યાલી માંહેના શરખતને પોતાની પાસે ઉભેલી બંને દાસીઓની આંખમાં છાંટી દેતી આપઘાત કરવા અટારીએ દોડી. બાં તો ભૂદેવે “સખૂર” કહી તેને સાહસ કરતા અટકાવી. પણ એ શાની થોભે ? શાની અટકે ?

સરિતા અટારી ઉપરથી નીચે નદીના જળમાં ઝંપલાવવા વાંકી વળી ત્યાં તેની નજર નીચે લટકતા વસ્ત્ર ઉપર પડી. એ એક પળ સ્થંભી ગઇ. આશાનો તૂટેલો તાર મંધાયો હોય એમ એને લાગ્યું. એણે પાછળ નજર નાખી.

શરખતની પ્યાલી માંહેની દવાએ સર્વદમન બેશુદ્ધ બની નીચે પટકાઇ પડ્યો હતો. મીંચાયલી આંખે ખૂમરાણુ કરતી પેલી બે દાસીઓને ભૂદેવ મહાશયે પલંગના પાયા સાથે સંજ્ઞડ બાંધી દઇ તેમના મોઢામાં કપડાના ડૂંચા માર્યા. જ્યારે રાજ સર્વદમનને પણ પલંગમાં મુસ્કેટાટ બાંધી એની ડાબી બાજુની મૂછ એણે કાપી નાખી. એના આખા મોઢા ઉપર શાહી ચોપડી એની બંને હથેલીમાં કંકુના લાલ અક્ષરે લખ્યું, કે: “વિષયના ક્રીડાઓની આ દશા થાય છે.”

આ તમામ કાર્ય આખના પલકારામાં એણે આટોપી લીધું. સરિતા તો અટારી પાસે ઉભી ઉભી ફાટી આંખે આ બધું નિહાળી જ રહી હતી. જ્યારે બચનું આખું વાદળ વિખરાઇ ગયું, ત્યારે ભૂદેવ મહાશયે ધીરે રહીને ઝોરડાનું એ ઉઘાડું દ્વાર બંધ કરી દીધું. ધીમે પગલે સરિતા તરફ વધતા એણે ઘડીયાળ તરફ આંગળી કરી.

“રાતના અગીઆર.”

“તમે...” સરિતાએ શંકિત હૃદયે મોઢું ઉઘાડ્યું.

“હા હું જ...” કહેતા ભૂદેવે પોતાનો બનાવટી પોશાક શરીર ઉપરથી ઉતારી દૂર ફેંકી દીધો.

“તમે અહીં કેવી રીતે આવી શક્યા?”

“આજ સાંજના આવી મહેં અહીંના પહેરેગીરને ‘આજે શી ધમાલ છે?’ એમ અજાણ્યા બનીને પ્રશ્ન કર્યો. જવાબમાં તેણે રાજ સર્વદમન કોઈ નવી રાણી સાથે લગ્ન કરવાના છે એવા સમાચાર આપ્યા. મહેં એને એ પ્રસંગે કોઈપણ પ્રકારે અંદર જવા દઈ દક્ષિણા મેળવવાની સગવડ કરી આપવા વિનંતિ કરી. આખરે એ એક રીતે કબૂલ થયો. અને તે એ, કે મહેને રાજ પાસેથી જે કંઈ દક્ષિણામાં મળે તેમાંથી અર્ધોઅર્ધ મ્હારે એને ઇશ્વરને ઝાળખીને આપી દેવું. મહેં હા પાડી, અને એ મહેને રાજની પાસે કાશીનો વિદ્વાન પંડિત દરાવી લઈ ગયો. રાજએ મહેને મ્હોટું માન આપી આજના લગ્ન મ્હારે શુભ હસ્તે થાય, એવી ઇચ્છા દર્શાવી. અને તે પ્રમાણે તું મહેને અત્યારે અહીં નોંધ રહી છે.”

“અને તમારી એ યુક્તિ અફળ જતે તો?”

“તો આ અટારીએથી નીચે જવાનો ખીજો દાવ પણ મહેં તૈયાર જ રાખ્યો હતો.”

“ તમે ખરેખરા યોગી નથી લાગતા. જે વાંધો ન હોય, તો કૃપા કરી મ્હને મ્હારા જીવનરક્ષકનું નામ....”

“ કુમારી ! અભારે સમય નથી. હવે વધુ વખત અત્રે વાતમાં ખોલો હાનિકારક છે. મારે તમે આ દોરડા વાટે એકદમ નીચે ઊતરી પડો. નીચે એક યોગીનીદેવી હોડી લઇને તમારી રાહ જોતા ઉભા રહ્યા હશે. તે તમને અંદર બેસાડી કિનારે લઇ જશે. અને પછી શું કરવું ? તેની સમજણ તમને તેમની પાસેથી જ મળશે. ”

યોગીએ લુગડાનો છેડો ઉપરથી મજબૂત રીતે પકડી રાખ્યો. સરિતા એને પકડી ધીરે ધીરે નીચે ઊતરી ગઈ. યોગીના કહેવા મુજબ એણે એક હોડી નીચે પાણીમાં તરતી જોઈ. એમાં એક દેવાંત્રી યોગીનીદેવી મંદ મંદ બળતું જ્ઞાનસ હાથમાં લઈ ડોકાઈની રાહ જોતા બેઠા હતા. સરિતાને નીચે આવેલી નિહાળતા જ એમણે એને હાથની ઇસારાથી અંદર બેસી જવાનું કહ્યું. સરિતા અંદર ફેંદી પડી, એટલે તરત જ હોડી સડસડાટ રસ્તો કાપવા લાગી.

આ તરફ યોગીએ હવે ફરી પાછો ભૂદેવનો દૂર કરેલો પોશાક સપાટાખંધ પ્હેરી લીધા. જે રસ્તેથી એ બધાની આંખમાં ધૂળ નાખી આવ્યો હતો, તેજ રસ્તે પાછા ફરવાનો વિચાર કરી એ બારણા આગળ ગયો. પરન્તુ જેવો એ દાર ખોલવા ગયો, તેવું જ એક નવીન વિદ્ન અણચિંતવ્યું ઉપસ્થિત થયું.

પલંગના પાયા સાથે બાંધેલી એક દાસીએ પોતાના બંધાયલા હાથ પગ છૂટા કરવાને એવા તો પછાડા માર્યા, કે એના મોઢામાંથી વસ્ત્રનો ડુચો નીકળી ગયો. એણે કારમી કિકિઆરી નાખી, અને એ બનાવટી ભૂદેવ એને વધુ હોહાકાર કરતી અટકાવવા એની પાસે આવી એના મોઢા ઉપર પોતાનો પ્રચંડ બાહુ દાબે, તે પહેલા તો

ખહાર ઉભેલા પહેરેગીરને કાને એ અવાજ પડ્યો. એ દ્વાર તરફ દોડ્યો. “કાણુ છે ?” અહારથી એની પ્રયંત્ર ખૂમ સંભળાઇ.

પલાયન થયા સિવાય હવે એનો છૂટકો નહોતો. પેલી અટારીના લટકતા વસ્ત્ર સિવાય ખીજી એક પણ જીવ અચાવવાની આરી નહોતી. એણે ચારે બાજુ નજર નાખી છેવટે એજ નોખમભરેલો માર્ગ પસંદ કર્યો. નોખમભરેલો એટલા માટે, કે એ આરી વાટે નહાસીને હોડી વિના નીચેના પાણીમાં થઇને અંધારામાં આગળ વધી શકવું અશક્ય હતું. અંદર દાસી ખૂમ પર ખૂમ પાડી ગયાવને માટે કાશ્મી ચીસો નાખી રહી હતી, જ્યારે ખહાર પહેરેગીર આરણા તોડી નાખવા તેને હયમચાવી રહ્યો હતો. વિદ્વજ્ઞ અનેલા યોગીનું મગજ આ વેળા એક પણ યુક્તિ શોધી શક્યું નહિ. એની અન્યત્રે છોડાવનારી તીવ્ર બુદ્ધિ પોતાની ઉપર આવી પડેલી આપત્તિનો રસ્તો શોધતા ખહેર મારી ગઈ હતી.

જીવ સંટોસટનો મામલો હતો. જવું કે હિંમતથી સ્હામે થવું ? એ બે વિચારોનું દ્વંદ્વ યુદ્ધ એના મગજમાં થઇ રહ્યું હતું. ત્યાં તો કમાડ તૂટ્યાં. પહેરેગીર ચત્તોપાટ પડી અંદર પછડાયો. ત્યાં જ યોગીએ વસ્ત્રનો છેડો પકડી રામભરોસે સડસડાટ નીચે પડતું મેલ્યું.

પહેરેગીરે રાજા અને દાસીઓને અંધનમૂકત કર્યા. એક દાસી બેથુદ્ધ રાજાની સારવાર કરવા દોડધામ કરવા લાગી, જ્યારે ખીજીએ પહેરેગીરને અટારી પાસે ખેંચી જઈ વસ્ત્ર પકડીને નીચે ઉતરતા ભૂંદવને પકડવા કહ્યું. લુગડું બે માણસોના ભાર ભાગ્યે જ ઝીલે એમ હોવાથી પહેરેગીરે એની પાછળ ઉતરવાનો સાહસિક વિચાર પડતો મૂક્યો. એ પાછો ફર્યો. એણે માથું હલાવ્યું. કંઈ થઇ શકે એમ નથી.”

પરંતુ પેલી ચાલાક દાસી જય એમ નહોતી. એને એ દગા-બાજ બ્રહ્મદેવ ઉપર ખૂબ દાઝ ચઢી હતી. એણે કાઠ પણ પ્રકારનો વિચાર કર્યા વગર બારીએ બાંધેલો એ વસ્ત્રનો છેડો ગાંઠ છોડી સેરવી નાખ્યો. “હા...હા...હા.. હા...હા...” એના મોઢામાંથી વૈરના બદલાનો ભયંકર હાસ્યધ્વનિ બહાર પડ્યો. પહેરેગીર એ અમળાના આ જીવલેણ સાહસ તરફ ફાટી આંખે જોઈ રહ્યો.

જ્યારે સરિતાના એ શાન્ત પાણીમાં એક પ્રચંડ ધબાકો થયો. બાપડો પરોપકારી યોગી ઉઘેથી એમાં પછડાઈ પડ્યો. એ પડતા પડતા એટલું જ બોલ્યો: “પ્રભો ! શું પરોપકારનો આ બદલો ?” આવા જીવના જોખમે પરોપકાર ખેડનાર કેટલા મનુષ્યો હશે ?

હવે તમે જ કહો, આજ કાઠની દયા ખાવાનો વખત છે ?

❀ “ પુષ્પ ” ની ધાર્મિક કૃતિ ❀

લગભગ એક હજાર લીટીની આકર્ષક એતબાજી અને

ભાવનાભર્યાં સુંદર ગાયન—ભાષણ—સંવાદ સાથે.

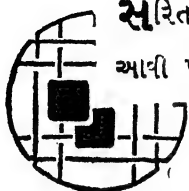
૩૫૦ પાનાનું દળદાર પુસ્તક

ભક્ત સુરદાસ

[ભાગ ૧-૨-૩ સાથે.]

મૂલ્ય: પોષ્ટેજ સાથે રૂપીઓ દોઢ

બુકસેલર: આર. એમ. શાહ—રીચીરોડ, અમદાવાદ.

સરિતાને અંચાવી યોગીની દેવીની હોડી સડસડાટ કિનારે આવી પહોંચી. રાત્રીના ગાઢ અંધારામાં એનો હાથ ઝાલી યોગીની પર્ણકૂટી પાસે આવ્યા. પેલા જ્ઞાનસનો પ્રકાશ હવે વધારવામાં આવ્યો.

જુંપડાથી પંદર વીસ કદમ દૂર પેલું વડતું ઝાડ આવેલું હતું. એને થડે એક ઘોડો બાંધેલો હતો. તે તરફ હાથ બતાવતા યોગીની સરિતાને કહેવા લાગ્યા: “ખેન! હવે તું સત્વર પેલા વડના ઝાડ નીચે ઉભેલો અશ્વ દેખાય છે, ત્યાં જ. અમારી આગળની ગોઠવણ મુજબ ત્યાં પ્રધાન બુદ્ધિસાગર ત્હારી રાહ જોતો તૈયાર થઈને જ ઉભો હશે. એક શબ્દની પણ વાતચીત કરવા અગર એક પણ પણ નકામી શુભાવવા તું ત્યાં થોભીશ નહિ. વખત ઘણો જ બારીક છે. મામલો જીવ સટોસટનો છે. માટે એક એક ક્ષણને અણમૂલ સમજી ઝટપટ બંને અશ્વ ઉપર બેસી આ શહેરની સરહદ સવાર પડતા પહેલા છોડી જજો. જા, જલ્દી કર.”

“પરંતુ તમે ત્યાં સુધી આવો તો.....”

“નહિ, મ્હારે હોડી લઈને સત્વર પાછું ફરતું જોઈએ. ત્હને બચાવનાર એ પરોપકારી યોગીનો જીવ જોખમમાં આવી પડે તે પહેલા મ્હારે ત્યાં પહોંચી જવું જોઈએ.”

“અને... સારે હવે આપના પુનઃ દર્શન અંતે પરિચય ક્યારે થશે?”

યોગીનીએ એના માથા ઉપર પોતાનો હાથ મૂક્યો. આભાર ભરી આંખે સરિતા એમને પગે પડી અંધારામાં દર્શાવેલી જગ્યા તરફ ચાલતી થઈ. બીજી જ પળે યોગીનીએ પણ જ્ઞાનસતો પ્રકાશ મંદ કરી નાખી પાછા કિનારા તરફ પોતાના પગ વાળ્યા.

x

x

x

ન્યારે આ બાળુ ભાગ્યદેવીએ આ અરણ્યની રંગભૂમિ ઉપર કોઈ વિચિત્ર જ નાટક લજવવાની તૈયારી કરી હતી. પત્નીને મળવાની ઉત્કંઠામાં અધીરો અને ગાંડો થએલો પ્રધાન યુદ્ધિસાગર એ કલાક આગળથી જ અશ્વ સાથે એ ઝાડ નીચે એની વાટ જોતો ઉભો હતો. એવી લોકમાન્યતા છે કે અધીરા અને પિયોગી પ્રેમીઓને એક એક પળ તે એક એક યુગ જેટલી લાગે છે, અને યુદ્ધિસાગર પણ તે મુજબ અંધારામાં આંખો તાણી તાણી અંતે થાકી ગયો.

એવો સર્વસામાન્ય નિયમ છે, કે જ્યાં સુધી માણસને માથે ચિન્તાની સમશેર લટકતી હોય છે, ત્યાં સુધી તે આહાર નિદ્રાને તદ્દન વીસરી જાય છે, પરંતુ યુદ્ધિસાગરની ચિન્તાની તલવારની ધાર અત્યારે આનન્દની ઢાલે છુટ્ટી કરી કરી નાખી હતી, એટલે લાંબા વખતના પરિશ્રમ અને નિદ્રાના થેને આજ એની ઉપર એક સામટો હુમલો કર્યો. જ્યાં રાતના અગીઆરનો સમય થયો, ત્યાં તો એ આનન્દના સ્વપ્ના જોતા જીવને બગાડા અને ઝોકા આવવા લાગ્યાં. એની ઉંઘે ઘેરાતી આંખોએ આગસની નિશાનીઓ દર્શાવવા માડી. “લાવ જરા અમસ્તો જાગતો જાગતો આડો પડુ, ” એવો વિચાર કરી એ આરામ લેવા આડો પડ્યો. પરંતુ સરિતાના શીતળ સમીરે એની આંખો ઉપર પોતાની ઠંડી દહેરો

ફરકાવવા માંડી. દેવી વિધાત્રીએ પોતાનો જાદુ પ્રભાવ ધરાવતો હાથ એની ઉપર ફેરવ્યો. પડતાની સાથે જ એની આંખો મીચાઈ ગઈ.

બરાબર એ જ વખતે પોતાને રાતનો રાજ કહેવડાવતો એક અશ્વારોહી યુવક ત્યાં આગળ થઈને પસાર થતો હતો, તેની નજર એ ઝાડની સાથે આંધેલા અશ્વ ઉપર પડી. ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતરી એ ધીમે પગલે એની પાસે ગયો. એની અત્યંત અભયખીમાં એણે જમીન ઉપર હાથનું ઓશીરું બનાવી ધસધસાટ ધોરતા એક દેખાવડા યુવકને જોયો. મધ્યરાત્રીના શુભારે આ યુવક અશ્વને અહીં આંધી આવ્યા ખુલ્લા ભયાનક સ્થાનમાં શા માટે સૂતો હશે ? એ તેને ન સમજાયું. થોડી વાર વિચાર કર્યા બાદ તેના મગજમાં એનો ભેદ જાણવા એક વિચાર સ્ફૂરી આવ્યો. તાબડતોળ તેણે પેલા વૃક્ષ સાથે આંધેલા અશ્વને જંગલમાં ચરવા છૂટો મૂકી દઈ તે જગ્યાએ પોતાનો અશ્વ આંધી દીધો. નીચે સૂતેલા પ્રધાન યુદ્ધિસાગરને એણે બાળુ બાળુ પડેલા પાંદડાઓના ઢગલાથી ઢાંકી દીધો, અને હવે શું થાય છે ? એ જોવા તે વડના વૃક્ષના ઓથે દૂપાઈને ઉભો.

બરાબર આ જ વખતે એણે પર્યુટ્ટી પાસે દીપકનો આછો પ્રકાશ પથરાયેલો જોયો. થોડી વારે એ સ્ત્રી વ્યક્તિઓને વાતો કરતી એણે જોઈ. એ પછી એમાંની એક સ્ત્રીને એણે પોતાની તરફ ચાલી આવતી અવલોકી. એ આવનાર સ્ત્રી તે યોગીનીદેવીએ મોકલેલી રાજકન્યા સરિતાકુમારી પોતે જ હતી.

જ્યારે સરિતા વૃક્ષ નીચે આંધેલા અશ્વ પાસે આવી ઉભી રહી, સારે તેણે પોતાના પ્રિયતમને જોવા ચારે તરફ નજર નાખી. પેલો ચાલાક નિશાચર આખા શરીરે કાળો ઝખ્ખો લપેટી બદાર

આવ્યો. અંધારામાં કોઈ કોઈના મોઢા બરાબર જોઈ શક્યા નહિ. યોગીનીદેવીના શબ્દો ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધરનાર સરિતાએ એને જ પોતાનો પ્રિયતમ સમજી લઈ પૂછ્યું: “ વહાલા ! હવે જલદી ચાલો. સવાર પડતા પહેલા આપણે આ શહેરની સરહદ છોડી જવી જોઈએ, એવી યોગીનીએ મ્હને ખાસ સૂચના કરી છે. ”

“ હા...ચાલો...હું તો ક્યારેનો તૈયાર જ છું. ” વૃક્ષ સાથેથી અશ્વને છોડતા એ અન્નણ્યો પુરૂષ બોલ્યો.

સરિતાને એના સાદમાં કંઈક ફેર લાગ્યો, છતા અત્યારે શંકા કરવાનો સમય નહોતો. વળી પોતાના મંરક્ષક યોગીનીદેવીના વચનમાં એને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હતો. એ અન્નણ્યા ઘોડેસ્વારે એને ઊંચકીને ઘોડા ઉપર બેસાડી દીધી. ખીજી જ પળે એ લગામ હાથમાં લઈ પાછળ ચઢી બેઠો. એક શબ્દનો પણ વિશેષ ઉચ્ચાર કીધો વિના એણે ઘોડાને પવનવેગે મારી મૂક્યો.

*

*

*

*

આ તરફ યોગીનીએ હોડી પાછી હંકારી યોગીની રાહ જોવા માંડી, પરંતુ જ્યારે ઘણો વખત થયા છતા એના પાછા ફરવાની કોઈ નિશાની ન જોઈ, ત્યારે એ દુઃખી દીલે કિનારે પાછા ફર્યા. “ એ કેમ પાછો ન ફર્યો ? સપડાઈ તો નહિ ગયો હોય ? ” એ જ ચિન્તામાં ને ચિન્તામાં ફાનસ લઈ એ કિનારા આગળ એક કલાક સુધી ઉભા રહ્યા. પરંતુ જ્યારે બે વાગ્યાનો શુમાર થયા છતા પણ એના દર્શન ન થયા, ત્યારે હવે એમનો જીવ ધીરજ શુમાવી બેઠો. “ નક્કી કંઈ નવા જૂની થઈ જાગે છે. ” ફરી પાછી તપાસ કરવા એઓ

જ્ઞાનસ લાઇ હોડીમાં ખેડા. નવા મહેલની નીચે એ જ જગ્યાએ ફરી એમણે હોડી કાપીને લાંગરી. અને જ્યાં પેલા લટકતા વસ્ત્રનો છેડો પકડી ઉપર જવાનું સાહસ ખેડવા વિચાર કરે છે, ત્યાં જ એમની નજર અટારી ઉપર પડી. ત્યાં લટકતું વસ્ત્ર નહોતું.

હતાશ હૈયે એમણે હોડી કિનારે પાછી ફેરવી. આ વખત લગભગ ચારનો શુમાર થઇ ચૂક્યો હતો. ભગ્ન હૃદયે પર્યુટ્ટીના દ્વારને અદેલી જ્ઞાનસને હેડે મૂકી એ ઉડા વિચારમાં લીન થઈ ગયા હતા, ત્યાં એમને કાને સ્થાભેના ઝાડ નીચેના સુકા પાંદડા ઉપર કોઇનો પગરવ પડવાનો અવાજ સંભળાયો. હૃદયમાં ફરી આશાનો ચમકારો થયો. જ્ઞાનસ લાઇ તેઓ તે જગ્યાએ દોડ્યા.

પણ જ્યાં તેઓ વડના વૃક્ષ નીચે આવીને ઉભા, ત્યાં તેમણે શું જોયું? એમની આંખોના ડોળા જ્યાં ને ત્યાં સ્થિર થઈ ગયા. જીભ તાળવે મ્હોંટી ગઈ. ગુલાબી નિદ્રામાં પોદેલા બુદ્ધિસાગરના શરીર ઉપરથી ઘોડો એક પછી એક પાંદડુ દૂર કરી રહ્યો હતો. “ આ શું ? ” અશ્વ અને પ્રધાન બંને હજી અહીં જ છે, તો પછી સરીતા ક્યાં ગઈ ? એને કોણ લાઇ ગયું ? ”

એમણે ‘ સરિતા સરિતા ’ એમ બે ચાર ખૂસ મારી, પણ વ્યર્થ. “ નક્કી કોઈ બદમાશ સરિતાને સ્હેલાઈથી ઉપાડી જવા કાબો છે, અગર તો રાજના જ માણસો એને પકડી ગયા હોય... એવી એવી શંકાઓ એનાં હૃદયમાં તરવરવા લાગી. ગમે એવું પણ આખરે અબળા હૃદય ! એનું કેટલું ગળું ? પ્રણયનાં પ્રિય સ્વપ્ના જોતા પ્રધાનને એમણે બંને હાથે ઢંઢેળીને જાત્રત કર્યો. આંખો ચોળતા આજસં મરોડતા અને બગાસા ખાઈ ખેડા થતા બુદ્ધિસાગરની

આંખોએ પોતાની સ્થાને સ્ત્રીને ઉભેલી જોઈ. “ચાલો... ચાલો... બહુ વખત થઈ ગયો...” કહેતો એ ઉંઘના અર્ધ ધેનમાં જ હાથ પકડી ઉભો થયો. ત્યાં તો યોગીનીદેવીએ જ્ઞાનસનો પ્રકાશ વધારતા કંઈક સખ્ત સ્વરમાં એને સંબોધ્યો: “ યુદ્ધિસાગર ! ”

ફાટી આંખે એ પ્રકાશમાં એણે યોગીનીદેવીના મોઢા તરફ જોયું. કારણ અચાજ સરિતાનો નથી, એમ તેના કાને ખાત્રી આપી. યોગીનીને જોતા જ એની આંખોનું ધેન ઉતરી ગયું. અશ્વને પાસે ઉભેલો જોતા એને હવે સરિતા સાંભરી. એ એકી ટસે યોગીનીના કંઈક ખિન્ન અને ક્રોધ મિશ્રિત વદન તરફ જોઈ રહ્યો.

“ યુદ્ધિસાગર ! તમારી આ કસમયની નિદ્રાએ અને બેદરકારીએ આખરે આખી બાળ ઉંઘી મારી છે. ”

“ માતા ! દેવી... મહારી આંખો જરા મળી ગઈ...”

“ અને ત્હારી આશા પણ એની સાથે જ હવે મરી ગઈ. ”

“ કેમ કેમ ? એમ કેમ જોલો છો ? ”

“ તો બતાવ, સરીતા ક્યાં છે ? ”

“ સરિતા ! એ અહીં આવી જ નથી. ”

“ પરંતુ મ્હેં મહારી જાતે એને અહીં મોકલી છે. ”

“ તો જાણ ક્યાં ? ”

“ એજ હું ત્હને પૂછી રહી છું. ”

“ પણ હું તો ઉંઘી ગયો હતો, મ્હને કાંઈ ખબર નથી. ”

“ તો બસ... કોઈ દરમખોર ત્હારે બદલે એને ઉપાડી ગયો હોવો જોઈએ. ”

“ મહારો ભૂલ થઇ, મહેને માફ કરો. ”

“ એમાં ત્હારી કે મહારી કોઇની કસૂર નથી. વાંક ત્હારી વાંકી વિધાતાનો છે. માણસ ધારે છે કંઈ ને ઇશ્વર કરે છે કંઈ, તે આનું નામ ! એક સાંધતા તેર તૂટે, એ ત્હારા કર્મની કડીણાઈ નહિ તો બીજું શું ? નહિ તો વળી આવે વખતે ત્હને ઉંઘ હોય ? ”

“ પરંતુ માતા ! હું હવે પરતાઉં છું. તમે જાણુતા હો, તો તો મહેને કંઈક ખુલાસો કરો. ”

“ ખુલાસો હવે શું કરવાનો હતો ? મહા મહેનતે ખચાવેલી સરિતાને અહીં મોકલી હું યોગીને ખચાવવા હોડી લઇ પાછી ફરી, પણ એનો પણ કંઈ જ પત્તો નથી. અ પણ રાજના ક્રોધનો શિકાર થયો લાગે છે. જ્યારે આ જાણુ સરિતાને પણ કોઇ હરામ-ખોર ફસાવી જવામાં ફાવ્યો હોય એમ લાગે છે. ”

“ ઓહ...હું આ શું સાંભળું છું ? ” પ્રેમમાં પાગલ બનેલો પ્રધાન બે હાથો વચ્ચે પોતાનું માથું દાખી દઇ અશ્રુભરી આંખે બોલ્યો : “ માતા મહારી અમર આશાનો તૂટેલ તંતુ ફરી પાછો સાંધવાને હવે કોઇ ઉપાય છે ? ”

“ સમય ન ગુમાવ, જલ્દી અશ્વ લઇ એની તપાસમાં નિકળ. જા...દરમ્યાન હું પણ યોગીની તપાસને માટે જાઉં છું. ”

“ આપની આજ્ઞા માથે ચઢાવું છું. હું પાતાળમાંથી પણ એનો પત્તો મેળવ્યા સિવાય હવે પાછો ફરનાર નથી. હવે તો એને મેળવીશ, તો જ આપને મ્હારું મોટું ખતાવવા પાછો ફરીશ. નહિ તો છેલ્લા પ્રણામ. ”

“ પ્રભુ ! ત્હારી આશા પૂરી કરે. ”

એ પાગલ પ્રેમી પાસે ચરતા ઘોડા ઉપર છલંગ મારી ચઢી બેઠો. કોઈપણ જાતનો વિચાર કર્યા વિના ગમે તે એક દિશામાં એણે ઘોડો મારી મૂક્યો.

આવા ને આવા જ ઓછી અક્કલના આજના નાદાન ઉતાવળીઆ અને બેદરકાર યુવાનીઆઓ...અફસોસ...” એટલું કહી યોગીનીદેવી યોગીની શોધમાં આગળ વધ્યા. એમના મગજમાં અત્યારે સરિતાના નહિ પરંતુ યોગીના જ વિચારો ઘોળાઈ રહ્યા હતા.

❧ ત્યારે સરિતાને ઉઠાવી જનાર એ ઘોડેશ્વાર કોણ ? ❧

❧ શ્રી ‘પુષ્પ’ની સર્વોત્તમ સામાજિક કૃતિ ❧

:: જેને માટે સારામાં સારા માસિકાએ ::

ઉચ્ચ અભિપ્રાયો પ્રગટ કર્યા છે.

સમાજની સંધ્યા

: અથવા :

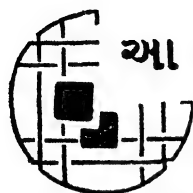
આજકાલની કેળવણી

[ખેતમાજથી ભરપૂર - ભાગ ૧+૨]

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ સાથે

લખો:—બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ

રીચીરોડ-અમદાવાદ

આ શરે અર્ધો કલાક ગુપચુપ રસ્તો કાપ્યા પછી સરિતાએ મૌનવ્રત તોડ્યું. “નાથ! મ્હારા ટાંટીઆ કળે છે. અશ્વ ઉપર બેસવાનો મ્હને મુદ્દત મલાવરો ન હોવાને લીધે મ્હારી આંખે હવે અંધારા આવે છે. આપણે થોડી વાર કોઇ જગ્યાએ વિસામો લઇ આગળ વધીએ તો કેમ?”

ઘોડેશ્વારે કાંઇ જ જવાબ આપ્યો નહિ. અશ્વની લગામ ખેંચી એણે એને આગળ વધતો અટકાવ્યો. બંને જણુ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતરી એક વૃક્ષની નીચે આવી ઉભા. અંધારૂં હજી પૂરું અદશ્ય નહોતું થયું, એટલે એકેકના મોઢા ચોકખા દેખી શકાતા નહોતા. પોતાના પ્રિયતમને આમ બોલ્યા ચાલ્યા વગરના મોઢું ફેરવીને ઉભા રહેલા જોતા જ સરિતાના અળગા હૃદયે ધીરજ ખોઇ નાખી. તેણે એકદમ એના ગળામાં પોતાના બંને હાથ ભેરવી દેતા પ્રેમાળ શબ્દોમાં કહ્યું: “બાલા! કેમ હજીય બોલવું નથી? શહેરની સરહદ તો આપણે છોડી દીધી. હવે શું છે?”

છતાં કંઇ જ જવાબ ન મળ્યો. પોતાનાં ગળાની આસપાસ વીંટળાયલા એના બંને હાથો પોતાના એકજ પ્રચંડ હાથમાં પકડી લેતા એ મધ્યરાત્રીના મહેમાને પોતાના શરીર અને મોઢાને ઢાંકતો એ નિશાચરનો કાળો ઝબ્બો ફર કર્યો. “જો...હું કોણ છું?”

કહેતાં જ એણે લાલચોળ આંખે એને પોતાની છાતી સાથે દબાવી.

એના લયંકર વદન અને ખીલામણી આંખોને જોતા જ એ ઠંડી પડી ગઈ. એક લયંકર ચિચીયારી મારી એણે એના હાથમાંથી પોતાનો એક હાથ આંચકો મારી ફેટો કર્યો. “ઓહ.....કાણુ..... તું...તું...”

એક પણ અક્ષર એના મોઢામાંથી આગળ બહાર પડે તે પહેલાં તો એ કદાવર પુરૂષનો ખીન્ને રાક્ષસી હાથ એના મોઢા ઉપર દબાવ્યો. અને પાપાણુ પાસે પુષ્પ-કલીકાનું ગળુ પણ શું? એ નરપિશાચના હાથમાંથી છૂટવાને એણે પોતાને પૂરેપૂરી શક્તિનો ઉપાયોગ કર્યો, પણ ન ફાવી. આખરે બહીકની મારી એ એના હાથમાં બેહોશ થઈ ઢળી પડી.

એને ત્યાં જ નીચે જમીન ઉપર પડતી મૂકી એ શયતાન પાસે ઉભેલા પોતાના અશ્વ પાસે ગયો. એની ઉપર બાંધેલી એક મજબૂત રસી એ છોડી લાવ્યો. એના એક છેડા વડે એણે એ બેહોશ બાળાના બંને પગો કચકચાવીને બાંધી દીધા, જ્યારે ખીન્ને છેડો એ પ્રચંડ ઝાડની એક મજબૂત ડાળી ઉપરથી પસાર કરી એ બાપડીને ઠેક ઝાડની ટોચે ઉધે મસ્તકે બેંચી-લટકાવી નીચેના થડ સાથે બાંધી દીધો.

પાસે જ એક ગંદી ખાડીમાં ગંદુ પાણી વહેતું હતું. એ નિષ્કુર હૃદયના નરરાક્ષસે એમાંથી એક બોમ્બો ભરી એને શુદ્ધિમાં આણુવા એના મોઢા ઉપર છાંટ્યો. થોડી વારે એ લાનમાં આવી. પોતાને આવી રીતે બંદીવાન બનેલી જોતા એની આંખોમાંથી પાણીની ધારા ચાલવા માંડી. દગાબાજના પંજામાં ફસાયેલી અને દોરડેથી જકડાયેલી એ પોચાં હૈયાની સુંદરી પોતાનો છલ્લો પ્રયત્ન અજમાવવા-અને તે

દયાજનક સ્વરે વિનવવા સિવાય બીજું શું કરી શકે એમ હતી ? એણે એને બહુએ કલાવાલા કર્યા, પણ પાપાણુ તે વળી કોઇ દિવસ પલળ્યા સાંભળ્યા છે ?

“ તે વખતે તું મહેને ધાયલ કરી મહારાહાથમાંથી છટકી ગઇ હતી. કેમ ? યાદ છે ને ? જો આ રહી એ નિશાની. ” કહેતા એ ભેદી પુરૂષે પોતાના જમણા હાથના કાંડા ઉપર બાંધેલો એક સફેદ વસ્ત્રનો પાટો બતાવ્યો. “ હવે આજ તું મહારા પંજમાં ફસાઇ છે. જોઉં છું, કે આજે હવે તું કંઇ રીતે નહાસી શકે છે ? આ જંગલનો રાજા પોતાના એક લોહીનાં ટીપાનો બદલો લોહીની નદીઓ વહાવીને લે છે એની ત્હને ખબર નહિ હોય...હા...હા...હા...હા...હા...હા...”

એક ભયંકર હાસ્ય કરતા એ નિષ્ઠૂર નરપિશાએ દોરડાનો છેડો ઠેક ઉપર ખેંચ્યો. લગભગ વીસથી પચીસ ફુટની ઉંચાઈએ એ કમનસીબ કાન્તા ઉંધે મસ્તકે લટકવા લાગી. ઝાડના થડની સાથે દોરડાનો બીજો છેડો બાંધી એણે ગજવામાંથી ચક્રમકનો પથર બહાર કાઢ્યો. પથર સાથે પથર અક્ષાળી અગ્નિ ઉત્પન્ન કર્યો. અને એનો એક જ તણખો ઝાડના થડની સાથે બાંધેલા દોરડાને સળગાવવા પૂરતો હતો.

ધીમે ધીમે અગ્નિની ચણુગારીએ પોતાનું ધુંધવાવાનું કામ આરંભી દીધું. છતાં એટલેથી જ એ વૈરમાં અંધ બનેલો આત્મા ન ધરાયો. આજુબાજુ પડેલી પથરની મોટી મોટી શિલાઓ ગબડાવી લાવી એણે સરિતા લટકતી હતી, એ જ ડાળની નીચે બરાબર લાવી ગોઠવી દીધી. દોરડું બળે, અને તૂટે કે તરત જ ઉંધે મસ્તકે

લટકતી એ અભાગીની નીચેની પાષાણ શિલાઓ ઉપર પડે, અને પછડાતાં જ એના માથાના ચૂરેચૂરા થઈ જતા પ્રાણુવિહીન થાય, બસ...એજ એક માત્ર એની એ રાક્ષસી ઇચ્છા હતી.

ફૂંક મારી મારી એણે એ ધુંધવાતા અગ્નિને જ્વલંત કર્યો. દોરડું સપાટાબંધ બળવા લાગ્યું, એટલે આ કાળજી કંપાવે એવું કરપીણ દશ્ય નજરોનજર જોવા એ રહામેના એક વૃક્ષ પાસે જઈને ઉભો. મૃત્યુ-દોરથી બંધાયેલી ઉધે માથે લટકતી એ અભાગીની અબળા ફાટી ભીની અને દયામણી આંખે પોતાના કંઈ મૃત્યુની આ ભયંકર તૈયારી જોઈ રહી હતી.

એ નરાધમનો અશ્વ ઝાડ નીચે આમ તેમ ચરી રહ્યો હતો. વૈરની ધૂનમાં આંધળા બનેલા એને એની દરકાર નહોતી. એને તો...“ઓ તૂટી...ઓ પડી...” બસ એજ ભણુકારા અસારે વાગી રહ્યા હતા. એની આંખો પોતાના કમનસીબ શિકાર તરફ જ તાકી રહી હતી.

ત્યાં અચાનક દોરડું સળગી જતાં તૂટ્યું. તૂટતાં જ લટકતી સરિતાએ આંખો મીંચી દીધી. એ ઠેક ઉંચેથી ઉધે મસ્તકે નીચેના પથરો ઉપર પછડાઈ પડી. પછી એનું શું થયું ?

“બસ...બલાસ...” એ માનવ-પિશાચના મુખમાંથી પડતા પડેલા જ હર્ષની ભયંકર ચિત્રીયારી બહાર પડી.

❧ અને એ દયાહીન દૈત્ય તે લૂટાડે મુઘારક પોતે હતો. ❧❧❧

મય સંધ્યાકાળનો હતો. કાશ્મીર નગરને છેડે આવેલી એક એકાન્ત ધર્મશાળામાં એ ચાર હિંદુસ્તાની સાધુઆવાઓ ગાંજ-ચલમ ફૂકતા ગંધા મારતા પડ્યા હતા. ત્યાં એક યુવાન ઘોડેશ્વર આવી ઉભો.

એના અશ્વના મોઢામાં શીણુના ફીસોટા હતા. પ્રવાસી પોતે શ્વાસભર્યો હાંફતો હતો. એનો કીમતી રાજવંશી પોશાક ધૂળથી ઢંકાયેલો હોવાથી એ ઘણે દૂરથી આવ્યો હોય એમ સહજે અનુમાન થઈ શકતું હતું.

ધર્મશાળાની નજદીક આવતા એણે અશ્વ ઉપરથી ઉતરી પેલા સાધુઓ તરફ જોયું. કંઈ વિચાર આવતા એમાંના એકને પૂછ્યું; “તુમ લોંગ ગુજરાતી જાનતે હૈ કી?” એણે અડધીપડધી હિન્દી જવાબમાં ફેંક્યું.

સાધુઓમાંનો એક એના જેવી જ ફેંકછાપ ગુજરાતી જાણતો હતો. તેણે જવાબ આપ્યો: “બરાબર નથી...લેકીન દેવનાગરી (હિંદી) જાનતા હું.”

“અચ્છા, તો મૈં ભી તુમહારી ભાષા જયસી-વયસી જાનતા હું. બાવાજી! યહ નગરકા નામ કાશ્મીર હૈ ને?” એણે આવડે એવી હિન્દી ભાષામાં વાતો ફેંકવા માંડી.

“હા...હાં જનાબ... યહી કાશ્મીર. આપકા કહાં જાના હૈ?”

“ ઇધરહી ઈયરના હે. ”

“ આપ કહાંસે આતે હો ? ”

“ બનારસસે. ”

“ આપકા નામ ? ”

“ પંડિત જગન્નાથ. ”

સાધુના પ્રશ્નના જવાબ આપતા એણે ઘોડા ઉપરથી જીન છોડ્યું. પાસે એક ન્હાની સરખી ખુદ્દી જગ્યા હતી, ત્યાં લીલુંજમ ધાસ ઉગેલું હતું, ત્યાં ઘોડાને ચરવા છૂટો મૂકી દીધો. માથા ઉપરથી કીનખાખી સાફે ઉતારી એ ધર્મશાળામાં દાખલ થયો. પોતાને પંડિત કહેવડાવનારના આ રાજ્યવંશીને યોગ્ય એવા દમમદાર પોશાકને જોતા સાધુઓ અંદર અંદર જતજતના તર્કો બાંધવા લાગ્યા. ત્યાં તો પેલા સાધુ મહારાજને એ પંડિતે જ ખૂમ મારી: “ થોડાસા જલ દોંગે, મહારાજ ! ”

“ જુર... ”

એક સાધુએ ઉઠી એને પોતાની પાસેના એક પાત્રમાં પીવાનું પાણી લાવી આપ્યું. એ પીધા પછી શાન્ત થઈ એ પ્રવાસી એમની સાથે આનંદથી વાતે વળગ્યો.

“ આપ લોક કહાંકે રહને વાલે હો ? ”

“ હિમગિરિ. ”

“ ઔર યહાં કીતના દિન હુઆ ? ”

“ તીન... ”

“ કુછ કામકે લીએ કી ખાલી... ”

“ સીફ શહર દેખતેકે લીએ. મગર પંડિતજી ! આપ કાશ્મીરે ખડે વિદ્વાન પુરૂષ હોકર, યહ રાજગંશી બેશમેં ક્યોં શીરતે ભજા ? ”

“ કાશ્મી-નરેશકા આચાર્ય હોતેકે સખતસે મુઝે યહી પોશાક પુરસ્કારમેં મિલા હૈ, લેકીન સાધુ મહારાજ ! અબ મૈં યહ પોશાકમેં રહતે નહિ મંગતા. તુમ શહરમેં જાકે એક અઘ્છાસા પંડિતકે ચોગ્ય બેશ મેરે લીએ લા દે'જે ? ક્યોંકી મૈં ઇસ શહરસે બિલકુલ અપરિચિત હું. ” એમ કહેતાં જ એણે એક સોનેરી રંગની સુવર્ણમુદ્રા ૧ કાઢી સાધુની પાસે ફેંકી.

સોનેરી કીરણોના ચળકાટ કંઈ આંખતે ન આકર્ષે ? કોના નયનને ન આંજે ? ઝટપટ એ સોનાના સિક્કાને એક સાધુરામે ઝડપી લીધો. “ જી...હાં પંડિતજી ! મૈં અભી ક્ષૌરન લેકે આતા હું. ”

એટલું કહી એ સોનામ્હોર લઈ સપાટાઅંધ શહેર તરફ ઉપડ્યો. એટલે બીજા બે સાધુઓ કે જેમના મોઢામા સોનામ્હોર જોઈને પાણી છૂંચા હતા, તેઓ એની સાથે કંઈ આશાવન્તા દીલે છૂટથી વાન કરવા મંડ્યા.

“ આપ યહાં કુછ કામકે લીએ...”

“ નહિ...નહિ... મૈંને તો યહાં ઇસ શહરકી રાજકન્યાકી ખૂબસુરતીકી બહુતસી તારીફ સુની થી, ઇસી લીએ એક બાર ઉસકો દેખતેકે ઇરાદેસે આયા હું. ”

“ મગર આપ કીસ તરહસે...”

“ યહી મૈં આપસે જાનના ચાહતા હું. રાજકુમારી કબી કોઇ પરદેશી બ્રાહ્મણ-પંડિતસેં મુલાકાત લેતી હૈ કી નહિ ? ”

“ સીફ એક ભવિષ્યવેતા-જ્યોતિષીસેં. ”

“ જ્યોતિષી ? ” પ્રવાસી જરા વાતમાં રસ પડતા ટટાર થઇ બેઠો.

“ જ-હાં. હમને યહાં આકર શહરકે લોગોંકે મુખસે ઇસ તરહકી ખાત સુની હૈ, કી રાજકન્યાકી ઉમ્ર અઢારહ બરસકી હૈ ચૂકી હૈ, શીર બી વો અપને પિતાકો અપના ખ્યાહ કરનેકી મના કરતી હૈ. ”

“ મગર ઉસકી કોઈ મતલબ ? ”

“ મતલબ યહી હૈ, કી રાજકન્યા અપને આપકો કોઇ અભિ-શાપિત ગાંધર્વ કન્યા બતાતી હૈ, ઔર કહતી હૈ કી મુઝે અપના પૂર્વકા ષટ્ જન્મકી કહાની અબીતક માલૂમ હૈ. યહ મેરા સાતમા ઔર અભિ-શાપકી પૂર્ણાહૂતિકા આખીરી અવતાર હૈ. યદિ મેરે પૂર્વાવતારકે પતિદેવ મુઝે મિલ જાય, તો મૈં ઉન્હીંકી સાથહી ખ્યાહ કરૂંગી. ક્યોંકી ઉન્હીંકા સાથસેહી મેરા ઉદ્ધાર હૈ. ઔર થોડેહી દિનોકી ખાતપે ઉનકા વહ પતિદેવ ઉનકો સ્વપ્નમેં અરણ્યમેં શિકાર ખેલતે નજર આયેથે. અબ યે ગાંવેગાંવકા જ્યોતિષીઓંકો અપની પાસ બુલવા કર અપના સ્વપ્ન-પ્રેમીકી તલાસ કર રહી હૈ. લેકીન અબી તક ઉનકા મનોમંદીરકા યહ દેવતાકા પત્તા બતલાનેવાલા કોઇ બી જ્યોતિષી ઉસકો નહિ મીલા.”

સાધુ એને આટલી વાત કહી અટક્યો, અને એની વાત હજી કદાચ આગળ વધત, પણ તે સાંભળવાને હવે પ્રવાસીને કાન કે ધ્યાન હતા જ નહિ. “ આજથી થોડા દિવસ ઉપર અરણ્યમાં શિકાર ખેલતા તેનો ભેટો થયો હતો. ” એ સાધુના શબ્દોએ તેની જૂની કહાણીને પુનઃ તાજી કરી. “ શું એ સ્વપ્નનો પ્રેમી તે પોતે તો નહિ હોય ? ” એ વિચારસાગરમાં તે દૂરદૂર તણાવા લાગ્યો. એટ-

લામાં એને કાને “લીજીએ, પંડિતજી ! યહ આપકે લીએ પોશાક...” એટલા શબ્દો પડ્યા.

એની વિચારમાળા તૂટી ગઈ. મોઢું ફેરવી એણે પાછળ જોયું તો બજારમાં ગયેલો સાધુ જ્યોતિષીને યોગ્ય વસ્ત્રો સાથે ત્યાં ઉભો હતો. પ્રવાસીએ એના હાથમાંથી કપડાની પોટકી લઈ લીધી. એક બીજી સોનામહોર તેણે સાધુના હાથમાં મૂકતા કહ્યું: “ બાવાજી ! મેં કલ સુબહસે ભૂખા હું ઔર સિફ આજહી રાત યહાંપે ઠહરનેવાલે કલ દસ બજે તો મેં શહરમેં ચલા જાઉંગા. ઇસ લીએ ખાને ઔર શીર સોનેકા પ્રબંધ આપ કર દેજે તો આપકા બડા અહેશાન.”

“ બહુત અચ્છા પંડિતજી...”

બીજી એક સોનામહોર મળતા જ સાધુરામમાં એવડી સ્ફૂર્તિ આવી. એણે બજારમાંથી સીધુસામગ્રી આણી ઝટપટ રસોઈ તૈયાર કરી એ ભૂખ્યા પ્રવાસીને જમાડ્યો. જમ્યા પછી એ થાકેલો મુસાફર આરામ લેવા એને માટે તૈયાર કરી રાખેલી શય્યા ઉપર આડો પડ્યો. પણ કેમે કરી એને ઉંઘ આવી નહિ. આખી રાત એણે કાશ્મીરની એ કન્યાના વિચાર કરવામાં અને એના જગતાં સ્વપ્નાં જોવામાં જ પૂરી કરી.

પહો ફાટયું ન ફાટયું ત્યાં તો એ ઉતાવળીએ અને અધીરો જીવ પથારીમાંથી બેઠો થઈ ગયો. સાધુએ તો હજી ઘસઘસાટ ધોરતા હતા, એટલે એણે જાતે જ દાતણપાણી કરી ઠંડે જળે સ્નાન કાર્ય આટોપી લીધું. પોતાના અશ્વને જીન નાખી તૈયાર કરી એણે પેલો પોશાક પહેરવા માંડ્યો. મોઢું પંડિતનું પાઘડું, કપાલે લખ્મનું ત્રિપૂંડ, પહોળી ફારનું બનારસી ઘોતીઉં, ઉપર અંગરખો ને તેની ઉપર ખેસ નાખી પગમાં દક્ષણી જોડા ચઢાવી દીધા. હાથમાં એક

જૂનું પૂરાણું ટીપણુંય રાખી લીધું. છતાં આ બનાવટી વેશની નીચે પોતાનો રાજવંશી વેશ પણ એણે કાયમ રાખ્યો હતો.

જેવો તે ઘોડા ઉપર સવાર થવા ગયો, તેવો જ એક સાધુ આળસ ખાતો બેઠો થયો. “ કયો પંડિતજી ! જાતે હો ? ” એણે આંખો ચોળતા ચોળતા પાસે આવી પ્રશ્ન કર્યો.

“ હાં મહારાજ ! નમસ્કાર, લીજીએ યહ સોનામ્હોર બાંટ લેના...” કહેતા પ્રવાસીએ ગજવામાંથી એક ત્રીજી સોનામ્હોર કાઢી નીચે ફેંકી ઘોડો શહેરમાં મારી મૂક્યો.

*

*

*

*

લગભગ સવારના સાત વાગ્યા હશે. રાજકન્યા કેલ્પનાને હમણે સવારમાં વહેલાં ઉઠી સ્નાન-કાર્યથી પરવારી દેવીપૂજન કરવાની પ્રતિજ્ઞા હતી, એટલે પરિચારિકાઓ એને સુગંધિત જળે સ્નાન કરાવી રહી હતી. ત્યાં પ્રતિહાર રમણીએ આવી મસ્તક ઝૂકાવ્યું.

“ બહેન...આજ્ઞા...”

“ શું છે ? ”

“ બહાર કોઈ પ્રતિભાશાળી યુવાન ઘોડેશ્વાર આવેલા છે. તેઓ પોતાને કાશીના રાજપંડિત અને સમર્થ જ્યોતિષ શાસ્ત્રી તરીકે ઓળખાવી આપને મળવા માગે છે. ”

“ ભલે જા, એને આપણા વિનોદભુવનમાં લઈ જઈ સન્માન સાથે બેસાડ. હું હમણા આવું છું. ”

દાસી ગઈ, એટલે રાજકન્યાએ જલ્દી સ્નાન-કાર્ય આટોપી લઈ કેશ સમારી વસ્ત્ર પરિધાન કરી પોતાની બે વિશ્વાસુ દાસીઓ સાથે વિનોદભુવન તરફ જવા માંડ્યું. એક દાસીએ બારીક વસ્ત્રનો આડો અંતરપટ નાખી દીધો. પછી પેલા યુવાન જ્યોતિષીને ત્યાં બાંધાવવામાં આવ્યો.

જ્યોતિષીએ પોતાનું આસન લીધું, એટલે અંદરના ભાગમાંથી એક કર્ણપ્રિય મધુર અવાજ આવ્યો: “આપ ક્યાંથી આવો છે?”

“કાશીથી.”

“આપનું નામ?”

“પંડિત જગન્નાથ જ્યોતિષ પ્રવીણ...”

“આપ મહારા સ્વમ-પ્રેમીને શોધી આપશો?”

“રાજકુમારી! જો આપ મને આપના ભેદી જીવન-ઘટિલા-સથી વિશ્વાસ રાખી પૂરેપૂરો વાકેફગાર કરશો, તો હું આપના એ સ્વમ-પ્રેમીના નામ ઠામ તો શું બદકે કહેશો તો એને ખૂદ આપની સમક્ષ હાજર કરીશ.”

“અને તેમ ન બને તો?”

“તો જગન્નાથ પોતાની વિદ્યા ઉપર આજથી પાણી મૂકશે, એટલું જ નહિ, પણ કહેશો તો પોતાનું માથું ધરી દેશે.”

“ભલે તો હું મહારા છ અવતારની વાત કહું છું, સાતમા અવતારની વાત તમારે કહેવી પડશે.”

“જરૂર.”

તમામ દાસીઓને ત્યાંથી રજા આપવામાં આવી. કેવળ બે બહેરી પહેરેગીર રમણીઓ જ ત્યાં પંખો નાખતી ઉભી રહી. તે પછી રાજકન્યાએ પોતાનો પૂર્વ વૃત્તાન્ત કહેવો શરૂ કર્યો. જ્યોતિષી જગન્નાથ એ મુખચંદ્રમાંથી ટપકતા અમૃત સરસા શબ્દોનું એકે ચિત્તે પાન કરવા લાગ્યો.

❀ એ જગન્નાથ જ્યોતિષી તેજ જયપુરનો યુવરાજ જયન્ત. ❀

હું

ધંદ્રલોકના ગાંધર્વરાજ કાન્તિવસુની પુત્રી છું. મ્હારું નામ કલ્પના. મ્હારી સખીઓ મ્હને કલિકાને લાડીલે નામે બોલાવતી. પિતાની રજા લઈ અમે અત્રે એક વખત સૃષ્ટિવિહાર કરવા સ્વર્ગનાં નંદન-વનો છોડી આ રણિયામણા અને કીર્તિવન્તા કાશ્મીર પ્રદેશની શાલા બેવા નીકળી પડ્યાં. પાછા ફરતા શ્રમિત થયા હોવાથી શહેર બહાર આવેલા એ રસ-સરોવરનાં સ્વચ્છ જળમાં સ્નાન કરવા ઉતર્યા હું સખીઓ સાથે મસ્તી-તોફાન કરતી સ્નાન કરી રહી હતી, ત્યાં એક મહાપુરુષ પગ પખાળવા આવ્યા. અમને નગ્ન સ્ત્રીઓને દેખતાં એ શરમાઈને પાછા ફરતા હતા, ત્યાં મ્હેં નાદાને એની મશ્કરી કરવા હસતા હસતા કહ્યું: “લ્યો...લ્યો...સાધુરાજ ! પાછા શા માટે જવ છો ? હું પાણી આપું.” દેવતાઈ સત્તાના મદમાં ભાન ભૂલી મ્હેં એમની ઉપર ખડખડાટ હસતે મોઢે પાણીની અંજલિ ભરી ઉઠાડી. પરંતુ હસવામાંથી હાણ થઈ ગઈ. ક્રોધથી લાલચોળ બનેલી આંખો-વાળા એ યોગી પુરુષ મ્હારી તરફ ફરીને બોલ્યા: “શું તમે દેવભૂમિ-નિવાસીઓ સૃષ્ટિના માનવોને હુલ્લક ગણી તેમની મશ્કરી કરો છો ? જા...હું ત્હને શ્રાપ આપું છું, કે જે મનુષ્યજાતિની ત્હેં આજ મશ્કરી કરી છે, તેજ ભૂમિમાં અને તેજ જાતીમાં તું સાત વાર અવતાર ધારણ કર.” મહાપુરુષના શ્રાપની બહીકે મ્હારી સખીઓ મ્હને ત્યાં એકલી મૂકી સ્વર્ગમાં ચાલી ગઈ, જ્યારે શ્રાપિત એવી હું અશ્રુભરી આંખે બે હાથ જોડી એ સાધુપુરુષના પગમાં પડી. બહુ બહુ કંચલા-

ભર્યા કાલાવાલા કર્યા પછી યોગીનું હૃદય પીગળ્યું. એમણે અનુગ્રહ કીધો: ‘જ, સાતમે જન્મે ત્હને સ્વપ્નામાં પરણી જનાર પતિ સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાઈ જે વખતે તું કીડા કરવા આ સરોવરમાં પગ ફરી ત્હારા મૂકશે, ત્યારે તું ત્હારા મૂળ સ્વરૂપને પામશે. મ્હારા આશિર્વાદથી ત્હને સાતે જન્મની કથાની સ્મૃતિ રહેશે.’ એટલું કહી એ મહાપુરૂષ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, અને હું સ્વર્ગસદન જવાની મ્હારી શક્તિ અલોપ થતા એ ભયંકર વનમાં આમ તેમ રખડવા લાગી.

ત્યાં એક નિશાચરની નજર મ્હારી ઉપર પડી. દિવસે અરણ્યમાં ન્હાસતા ફરતા અને રાત્રે શહેરમાં જઈ ચોરી કરતા એ બદમાશ ડાકૂના પંજમાં હું ફસાઈ ગઈ. એ મ્હને ઉપાડી પોતાના ચોર-મંડળમાં લઈ ગયો. મ્હારા સૌન્દર્ય-બળનાના ચળકાટથી મંડળના સર્વ કોઈ આબરૂદાર સભ્યો અંજળા. મ્હને પોતાની કરવા માંહોમાંહે એ સઘળા એકએકનાં ગળા રેંસવા તૈયાર થઈ ગયા. ત્યાં મંડળના એક વૃદ્ધ માણસે એ તકરારનો નિવેડો લાવવા મ્હને દુર્ગાદેવીનો ભોગ આપવાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો. મ્હારા હાથ પગ બાંધી મ્હને એક થાંભલા સાથે સજ્જડ બાંધી દેવામાં આવી. મ્હારા ગળામાં રાતા પૂલોનો હાર પહેરાવવામાં આવ્યો. તે પછી કોઈ ભૂદેવ પ્હાડી સૂરે કંઈક બબડ્યો. મ્હારી ચોતરફ કુંડના આકારમાં લાકડા ખડકી મ્હને જીવતી સળગાવી દેવામાં આવી. દેવીને નામે એ નરરાક્ષસોએ મ્હારો નિર્દોષનો આમ ભોગ લઈ મ્હને એ જન્મમાંથી છૂટી કરી.

ત્યાર બાદ મ્હારો બીજો જન્મ એક વેશ્યાને ત્યાં થયો. હું ન્હાનપણના સંસ્કારને લઈ ગાતી-બળવતી અને નાચતી. મ્હારા સૌન્દર્ય અને શિયળના વેચાણ કરી મહેં લાખખોની મિલકત એકઠી

કરી. કંઈક આખરૂદાર અને શ્રીમાન માઆપના હૈયાકૂટાં યુવાનોને મહેં મુકલીસ અને કંગાલ બનાવી દીધા. અને એમાંના એકે એક રાત્રે દારૂના પૂર નશામાં દિવાના બની મહારા અપમાનની આગથી જલતા જીગરે મહારા પાપી જીગરમાં કાતીલ કટારી ઘોંચી દીધી.

મહારો ત્રીજો અવતાર એક વણિક ગૃહસ્થનાં ઘરમાં થયો. વખત વીતતાં હિન્દુ-સમાજમાં અને હિન્દુ-સંસારમાં મહને સાસુજી થવાની માનવંતી તક મળી. આજકાલની નિર્દય સાસુઓની માફક હું પણ મહારી ગરીબડી વહુને વારંવાર ધમકાવતી અને મહેણા મારી પોષ પોષ આંસુએ રડાવતી. મહારા ત્રાસથી અને હદ ખહારના સાચાં-જુઠાંથી એ બાપડી અંતે હારી. માડીઘેલા પુત્રે મહારા ચઢાવ્યાથી એ નિર્દોષ અબજાને નિર્દયપણે ઝૂડાય એટલી ઝૂડી. અંતે એ પથારીવશ થઈ. મહારી તરફ દયામણી આંખોએ જોતી એ આલોક છોડી ગઈ. પરંતુ એના નિશ્વાસ, એની અંતરની ધગધગતી વરાળો ખાલી ન ગઈ. મહેં મહારા કુળવાન પુત્રના ફરીથી લગ્ન લીધાં, પરંતુ આ નવી વહુ અને તેના પીઅરીઆં બહુ આબદ હતા. એણે તો ઘરમાં આવતાની સાથે જ મહારા દીકરાની ઉપર ક્રોધ અદ્ભુત કામણ કરી દીધું. આખરે મહારે અને પુત્રને કચવાટ થયો, એટલે વહુની શિખવણીથી દીકરાએ મહને ઘરની ખહાર કાઢી મૂકી. મહારા પાપ કર્મનું મહને ફળ મળ્યું હતું. આડોશપાડોશમાં હવે હું શું મોહું બતાવીશ ? એ સ્વમાનના ગર્વભર્યા ખ્યાલે હું કમકમી ને જીવ પર આવી. આખરે એજ રાતના આંગણના કુવામાં પડતું મૂકી મહેં આત્મઘાત કર્યો.

એથી જન્મે હું એક શહેરના રાજાને ત્યાં યુવરાજ તરીકે જન્મી. પિતાના મૃત્યુ બાદ હું સિંહાસનારૂઢ થઈ. રાજ્યસત્તા મહારા

હાથમાં આવતા જ મ્હારા શિકાર, સ્હેલગાહ, સફર, નાચ-મૂજરા, અને શરાબ-ખાજના લખલૂટ ખર્ચેને પહેંચી વળવા મ્હેં રાન્યના ખુશામતખોર સરદારોના કહેવાથી રાંકડી રૈયત ઉપર ધરવેરા, જમીન મહેસુલ અને આવકવેરાના લોહીચૂસ ફરમાનો કાઢ્યાં. પરિણામે રાન્યમાં અંધાધુંધી ફેલાતા પ્રજા સત્યાગ્રહ આદરી નાફરમાન બની. સેંકડો સમજી માણસો પ્રજાપક્ષમાં લબ્યા. ઉસ્કેરણીઓ શરૂ થઈ. ગરીબ ગાય જેવો ખેડુત અને વેપારી પ્રજાએ વિકરાળ વાઘ થઈ હાથમાં તલવાર ઝાલી ક્રાન્તિના પડકાર કર્યા. ઠેર ઠેર બળવાની પ્રચંડ આગ ફાટી નીકળી. અને આખરે ત્રાણ બચાવવા મ્હારે રાન્યગાદી છોડી ન્હાસી જવું પડ્યું. ઘણા ખટપટી અને રાજદ્વારી માણસોએ વચ્ચે પડી પાછળથી પ્રજાજનો સાથે સમજીતી કરી, અને રાન્યકારભાર પ્રજાતંત્રના હસ્તમાં સોંપાઈ મ્હને નાલાયક ઠરાવી હંમેશને માટે હદપાર કરવામાં આવી. આ પછી પરદેશ જઈ મ્હેં એક વિધર્મી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં, પરંતુ એ લગ્ન પણ અંતે સુખદાયી ન નીવડ્યાં. ફરી રાન્યગાદી મેળવવાની મહત્વાકાંક્ષા મ્હારા હૃદયમાં જન્મી. મ્હેં કેટલીક ધૂપી ચળવળો ચલાવી સરદારોને ફોડવાની ખટપટ કરી, એમાં પકડાઈ ગઈ. મ્હને ગુલ્દનેગાર ઠરાવી પ્રજાએ છેવટ ફાંસીને લાકડે લટકાવી.

મ્હારો પાંચમી ઉત્પત્તિ એક સામાન્ય ખેડુતને ત્યાં થઈ. હીમ પડવાથી ખેતીનો પાક નિષ્ફળ ગયો, અને મ્હારા પિતા મહેસૂલ ન ભરી શક્યા, એટલે નિષ્ઠૂર રાજાએ એમને જેલમાં પૂરી દીધા. મ્હારો વૃદ્ધ માતા આ દુઃખદ પ્રસંગ ન નિહાળી શકી. એનો પુનિત આત્મા દુભાયો. એનું કાળજી ચીરાઈ ગયું. ચાર દિવસમાં જ પથારીમાં પડકાઈ એણે મ્હને ઇશ્વરને ભરોસે છોડી દેહ છોડ્યો. હું નિરાધાર ચૈદ-પંદર

વર્ષની બાલિકા પાપી પેટ ભરવા જ્યાં ત્યાં લીખ માગી લિખારણુ તરોડે રઝળવા માંડી. કંઈક શ્રીમાનોને દ્વારે એમના કર્ણકંઠોર શબ્દો સાંભળવાની તથા એમના ધક્કા-તમાચા સહન કરવાની સહનશક્તિ લાચારીએ ફળવવી પડી. કંઈક વિષયાંધ નર-પશુઓના પંજમાંથી છટકવા ઇશ્વરના ગુહનેગાર થવાય એવાં પણ અધમ કૃત્યો આદરવાં પડ્યાં. છેવટે હિન્દુ સમાજના અસ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યના ભેદથી તથા આવાં નિંદ્ય વર્તનથી મ્હાં મગજ ફરી ગયું. હું પાપને પંથે ચઢી. એક મવાલીની મીઠી મીઠી વાતોમાં ભોળવાઈ હું એક વેશ્યાને ત્યાં વેચાઈ. વેશ્યાએ મ્હને મ્હાં અપમાન કરનાર, મ્હારી સ્હામે પણ ન જોનાર, મ્હને ગાળ દેનાર, શ્રીમાનોને એજ પગની મોજડી ચૂમાવવાની કળા-કુંચી બતાવી. વૈરમાં અંધ બનેલી હું સારાસારનો વિચાર કર્યા વિના મ્હારી કેટલીય કમનસીબ લિખારણુ બહેનોની માફક એ અનીતિના બજારમાં મ્હાં શરીર લીલામમાં-હરાજમાં મૂકવા તૈયાર થઈ. પછી તો મ્હારા માન વધ્યાં. જે ખાનદાન શ્રીમાન ને ધીમાનના ફરજદો લિખારણુ અવસ્થામાં મ્હારી મશ્કરી કરતા હતા, મ્હને ઠોકરે મારતા હતા, તે આજ મ્હારા ચરણ ચૂમવા, મ્હને સલામો ભરવા, મ્હારા મુખ બહાર પડતા બોલને ઉઠાવવા ગુલામની માફક મ્હારી તહેનાતમાં હાજર થવા લાગ્યા. રોશનીની પાછળ પરવાના ઘેલાં બને એમ એ મૂર્ખાઓ મ્હારા ચૌવનની પરાગ ઉપર મકરંદની માફક આંધળા બની શીદા થઈ જતા હતા-આફ્રીન પોકારતા હતા.

આમ સમાજની બ્રજતામાં વધુ સડો પેંસાડનાર આ પાપી દેહ દેવી તરીકે પૂજવા લાગ્યો. મોટા મોટા રાજમહારાજઓ અને શ્રીમંત શાહુકારો તો શું પરન્તુ ખુદ દેવ-દેવીના મંદિરોમાં પણ મ્હારા નાચ-મુજરા થવા લાગ્યા. લિખારણુના અસ્પૃશ્ય ઓળે અલ-

ડાઘ જતા સનાતનીઓના પવિત્ર ધર્મમંદિરોના દેવ-દેવીઓ અને લગ્ન-મંડપો હવે મ્હારી છાયાથી ન્હોતા અભડાતા. શી સમાજની ધર્મ-ઘેલછા ! શા સમાજના દંભ !

એક વખત હું સરિતાએ સ્નાન કરવા ગઈ, ત્યાં એક મહા-પુરૂષ એક ધાયલ સિંહના બચ્ચાનો પગ ધોઈ પાટો બાંધતા હતા. મ્હેં હસતા હસતા એમને કહ્યું : “ મહાત્મા તમે મૂખ છો. શું તમે એટલું ય સમજી શકતા નથી, કે આ સિંહનો બાળક સારો થયા બાદ પોતાના જીવનદાતાને ઓળખવા રહેવાનો નથી ? ” મ્હારા આ શબ્દો સાંભળી એ મહાપુરૂષ સહેજ હસીને બોલ્યા : “ બહેન ! ત્હારી વાત સત્ય છે. પરંતુ ત્હને એમ નથી લાગતું, કે એ સિંહબાળ કરતાં યે ત્હાં યૌવન વધુ વિકાળ અને વિનાશક છે ? આ સિંહબાળ જીવશે, તો મ્હારો એકનો અગર તો એનાં આખા જીવનમાં પાંચ-પચાસ પ્રાણોનો ભોગ લેશે, કિન્તુ ત્હાં જીવન તો સવાર પડે ને સેંકડો માનવોનાં સુખી જીવનને સળગાવી મૂકે છે. એનું શું ? સમાજ ત્હારા જેવી વિધાતક અને અધમ વેશ્યાને પોષે છે, તો પછી હું એક મંન્યાસી ! મ્હારો ધર્મ પરોપકાર બજાવું, અને આવા એક હિંસક પશુને જીવતદાન દઉં એમાં ત્હને એટલું બધું આશ્ચર્ય શા માટે થાય છે ? ”

એ મહાપુરૂષનાં અગાધ જ્ઞાને મ્હને મ્હાત કરી. મ્હને મ્હારા પાપી-જીવન ઉપર તિરસ્કાર આવતાં મ્હેં એમનાં ચરણમાં મસ્તક નમાવ્યું. એઓ મ્હને આશ્રમમાં લઈ ગયા, અને ત્યાં રહી ધર્મજ્ઞાન મેળવવામાં જ મ્હેં મ્હાં અવશેષ આયુષ્ય પૂરું કર્યું.

મ્હારો છટ્ટો જન્મ હિન્દુઓમાં અભણ કારીગર અને ધર્મધેલી એવી કણખી કામમાં થયો. “ બારે બરસે કુળદેવી એકવાર

ખેલે એટલે આખી ન્યાતના ન્હાના-મ્હોટા ઢીંગલા-ઢીંગલીઓ પરણી જાય ” એવી વાહિયાત અને વિચિત્ર પ્રથા અમારી ન્યાતમાં વર્ષોથી ચાલી આવતી હતી. તે મુજબ બે વરસની બાલવયમાં મ્હારી માએ મ્હને વહુરાણી બનાવી પીઠી ચોળી, કુડમાં ઉચકીને લમને લ્હાવે લેવડાવે. જ્યારે હું દશ-બાર વરસની અને રહેજરહાજ સમજણી થઈ, ત્યારે સસરાને આંગણે સાઈ સાઈ ખેરીઓઢી જવા લાગી. તેરમે વરસે મ્હારા ચૌદ વરસના પતિદેવ શાળાને નવગજના નમસ્કાર કરી એમના માબાપના કહેવાથી ઘર-સંસાર ચલાવવા મયદાને પડ્યા. કવિઓ કહે છે, એમ અમારા મને મન તો એક બાજુ રહ્યાં પણ આંખે આંખ પણ કાઈ દિવસ એક થયેલાં નહિ. અમે બંને અણુ-સમજુ એકાન્ત ઓરડામાં પૂરાઈને મૂંઝાતા ને ગભરાતા. હું તો છોકરી રહી, એટલે સ્વાભાવિક જ શરમાળ હોઈ, એક ખુણામાં મુંગી મુંગી પડી રહેતી, પણ મ્હારા નિર્દોષ નાવલીઆ તો ફટલીએ વાર ગોદડાં તળાઈને વીંટો બગલમાં મારી મોડી રાત્રે ખ્હીક લાગતા એની માની સોડમાં જઈ સૂઈ જતા.

આમ મ્હારો સંસાર-રથ ઘસડાવો શરૂ થયો. પાંચ માસ થયા ન થયા, ત્યાં તો ગામમાં સખ્ત કોલેરા ફાટી નીકળ્યો, અને મ્હારા એ નામના પતિદેવતા એમાં ખપી ગયા. અખંડ સૌભાગ્યવતીમાંથી મ્હારામાં એકદમ ગંગાસ્વરૂપનાં પવિત્ર પરિવર્તન થઈ ગયાં. જો કે એમાંનું કશું જ ન્હોતું આખા ગામમાં ને સાસરામાં તો મ્હને ખુણ્યપવિત્ર ગંગા સમી ગણવાને બદલે ઘણી ખાઉ પાપીની પિશાચીની અને કુલટા માનવા લાગ્યા હતા. મ્હારા ઉપરથી સાસરીઆના રનેહભાવ ઉતરી સીતમના વરસાદ વરસવા શરૂ થઈ ગયા. અને આમ દુઃખે પાપે બે વર્ષ મહામુશ્કેલીએ સસરાને આંગણે કાઢી મ્હેં સોળ વર્ષની

ભરયુવાનીમાં છપ્પન વરસની ડોસી જેવા શરીરે હમેશને માટે પિય-
રીયું પસંદ કર્યું.

માઆપના હાથ નીચે લગલગ હું છ માસ રહી મ્હાં દુઃખ
અને મ્હારો અંધકારમય ભૂતકાળ ભૂલી ગયો. મ્હાં કરમાયલું અને
ચીમળાયલું યૌવનનું નૂર પાછું ઝગઝગી આવ્યું. હવે મ્હને સંસાર,
સ્ત્રી અને સ્નેહના અર્થ સમજવા લાગ્યા. યૌવનના ધેન અને પ્રેમની
મસ્તીએ મ્હાં મન ઝોલે ચઢ્યું. પાડોશમાં રહેતા એક ફાંકડા કાયસ્થ
યુવક સાથે મ્હારા મદમરી આંખોના ચમકારા આચડ્યાં. એણે
એ જીલ્લાં. અરસપરસ અંતરની ઉર્મિઓ જીલતાં જ અમે એક બે
વખત એકાન્તમાં મળ્યા, અને પાપ-પંથે લપસ્યાં. થોડો વખત પછી
મ્હને માતૃત્વના ચિહ્નો દેખાવા લાગ્યાં. મ્હેં મ્હારા પ્રેમીને કાને
મ્હારી એ શંકાના ભણકારા નાખ્યા, એટલે એ કમકમ્યો.

જે પ્રેમને પાપની દીવાલ આડી નહોતી નડી, તેને આખરની
છેટ હવે વચ્ચે નડી. એણે હવે પછી મ્હને એકાન્તમાં કે જાહેરમાં
મળવાની ચોકખી ના પાડી. હું લાચાર થું કઈ? એનું કોઈ નામ
દઈ શકે એમ નહોતું જ્યારે નિષ્કૂર અને પક્ષપાતી કુદરતે મ્હને
પાપિષ્ઠા પૂરવાર કરવા પેટમાં એ ભયંકર પૂરાવો આપ્યો હતો. જ્યારે
મ્હેં એને અત્યંત કાલાવાલા કર્યા, ત્યારે એણે મ્હને ગર્ભપાત કરવાની
નિર્દય સલાહ આપી. આખરે હું પરવશ એવી એને તાબે થયો. ઔષધના
સેવનથી મ્હાં પ્રકટ થતું પાપ ભૂંસાઈ તો ગયું, પરંતુ એનો ડાઘ
મ્હારા માઆપની આંખે દેખાયા વિના કેમ રહે? મ્હારી માંદગીમાં
એ બેઆખર થયેલ માઆપે એક રાત્રે મ્હને ગ્યાલતેલ છાંટી જીવતી
સળગાવી મૂકીને અકસ્માતથી મૃત્યુ પામેલી જાહેર કરવા મ્હારા સગા
ભાઈને વાત કરી. હું એ વિચાર આવતાં જ કમકમી ઉઠી.

કાઈ ન જાણે એમ એજ રાતના હું લથડતે પગે પિતાનું આંગણું છોડી ગઈ. એક પીરની દરગાહના ચોતરા ઉપર હું એ આખી રાત પડી રહી. બીજે દીવસે ત્યાં રહેતા એક સાંઘ જેવા મુસલમાને મહારી આંખમાં આંસુ જોઈ મહારા નામ-દામ પૂછયાં. મહેં જવાબમાં એને એક અનાથ અને અભાગીની હિન્દુ-સ્ત્રી છું, એમ જણાવ્યું. એણે મહને પોતાના મજહૂબમાં વટલી જઈ સુખી થવા સમજાવી, પણ મહેં સાફ ના પાડી, કારણ કે પાપને પથે પગલું ભરી હું એકવાર પરિણામ અનુભવી ચૂકી હતી, પૂરેપૂરી પસ્તાઈ ચૂકી હતી.

એ પછી હું હિન્દુ-સમાજ પાસે જાહેર પત્રોમાં સેવા-રીપોર્ટોનાં બગણાં પુઠ્ઠી ફાંડતે માટે આશ્રય કરતા કેટલાંય આશ્રમેને ઉમરે આશ્રય માટે ચઢી ચૂકી, પણ મહને કાંઈએ ન સંધરી. કાંઈએ વળી સંધરી તો હું પોતે જ ત્યાં ન સમાઈ. કારણ કે એ કહેવાતા આશ્રમે આશ્રમે નહિ પરંતુ પૂણ્યના નામ હેઠળ પાપાચાર અને બ્રષ્ટાચારના કેવળ અખાડાઓ જ હતા.

ભિખારણ દશામાં એ પછી મહેં માગી-ભીખીને મહારા દિવસો પસાર કરવા માંડ્યા. ત્યાં એક દિવસ મુકિતફોજના માણસો સાથે મહને ભેટો થયો, એમના સૌજન્ય અને સહૃદયતાએ મહારા હૃદયમાં રતેહ અને ભક્તિભાવ રફૂર્યા. હું એમની સાથે એમને આશ્રમે ગઈ. અને ત્યાં મહેં એ નવો ધર્મ સ્વિકાર્યો. તે પછી મૃત્યુ-પર્યંત મહેં દુઃખ અને શોક શી વસ્તુ છે? એ કલ્પના સરખીય નથી કીધી.

મહારો સાતમો જન્મ અહીંની રાજકન્યા તરીકે થયો. મહને મહારો ભૂતકાળ સાંભરતો હોવાથી અને મહારા શ્રાપના અનુગ્રહને આ સાતમો અને છેલ્લો અવતાર હોવાથી મહેં મહાફ નામ કલ્પના કાયમ રાખ્યું છે. એક દિવસ સખીઓ સાથે શિકાર ખેલતી

ખેલતી હું મહારા ભૂતકાળના શ્રાપિત એવા એ રમણીય સરોવર પાસે જઈ ચઢી. ત્યાંથી સ્નાન કરી હું પાછી ફરતી હતી એવામાં દૂરથી મહેં ક્રોધ રાક્ષસની ભયંકર ગર્જના સાંભળી. મહારી સખીઓ અને સેવકો ડરના માર્યા મહને ત્યાં એકલી છોડી નહાસી ગયા, અને હું હિંમતથી એક વૃક્ષને ઓથે લપાઈ ગઈ.

થોડી વારે એક કદાવર રાક્ષસ એક યુવાન રાજકન્યાને ઉપાડી એ સરોવર પાસે આવ્યો. આમ તેમ જોઈ તેણે એ સરોવરમાં પડતું મૂક્યું. હું એને અંદર અદ્રશ્ય થતો જોઈ જ રહી. થોડી વારે વળી પાછો એ સરોવરની બહાર નીકળી ભયંકર ચીસો નાખતો ચાલતો થઈ ગયો. એના ગયા પછી હું મહારી જિજ્ઞાસા ન રોકી શકવાથી પાણીમાં રહેલું એ ધ્રુપું દ્વાર શોધવા અંદર દૂદી પડી. બહુ શોધ કર્યા પછી મહને ઉંડાણમાં એક રસ્તો માલમ પડ્યો. મહેં હિંમતપૂર્વક એમાં પ્રવેશ કર્યો. થોડું આગળ વધ્યા પછી હું એક ભવ્ય મકાનમાં આવી ઉભી રહી. એમાં એક પત્થરના ચખૂતરા પાસે મહામાયાની પ્રચંડ મૂર્તિ હતી. એની સહામે એક થાંભલા સાથે પેટી બાળાને અર્ધ મૂર્છિત અવસ્થામાં સાંકળ વડે મજબૂત બાંધવામાં આવી હતી. મહેં સપાટાબંધ એને મુક્ત કરી જગૃતિમાં આણી. ભાનમાં આવતાં જ એણે પોતાને કાશ્મીરેશની એકની એક પુત્રી જ્યા તરીકે ઓળખાવી, રાક્ષસ પોતાને બગીચામાં ફૂલ વીણતા બળાત્કારે ઉપાડી લાવ્યો હતો, એ વાત જણાવી. મહેં એને દિલાસો આપતા ઘટકારો કરવાનું વચન આપી મહારી ઓળખાણ આપી, અને શું કરવું? તે સમજાવી દીધું. ત્યાર બાદ હું એને ફરી બંદીવાન બનાવી સંતાઈ ગઈ. થોડી વાર પછી પેલો ભયંકર રાક્ષસ ત્યાં પાછો ફર્યો. એ પોતાની સાથે સુંદર વસ્ત્રાલંકારોથી ભરેલી એક લાકડાની પેટી લાવ્યો હતો. જ્યાને બંધનમુક્ત

કરી એણે એ વસ્ત્રો પહેરી એને પોતાની સાથે પરણવા તૈયાર થવા કહ્યું. અને ના પાડશે તો દેવી મહામાયાને બલિદાન આપવાની બ્હીક પણ બતાવી. મહેં આંખનો ઇશારો કર્યો, એટલે જ્યાંએ રાજપુત્રીથી એ સર્વ વસ્ત્રાભૂષણો પોતાને શરીરે ધારણ કરી લીધાં. બાદ એ કામાંધ નરરાક્ષસ દાડમાં બેભાન બની પોતાની પાપી ઇચ્છા પૂરવા એની પાસે આવ્યો, ત્યારે મહારી શીખવણી મુજબ જ્યાંએ એને બનાવટી હાવભાવમાં આંજી “બહાલા! કદાચ તમે કોઇના હાથમાં સપડાઈને માર્યા જવ, તો પછી મહારૂં અહીંઆ શું થાય?” એવો પ્રશ્ન પૂછી લીધો. પ્રેમધેલા પિશાચે હસતા હસતા જવાબ આપ્યો: “બહાલી! તું મહારા મહોતની ફિકર ન કર, કારણ કે જ્યાં સુધી આ મહામાયાની મૂર્તિ ખંડિત થાય નહિ, ત્યાં સુધી મહને આંચ પણ આવે એમ નથી.” એને મોઢેથી એના મૃત્યુનો આ ઉપાય સાંભળતાં જ મહેં પાસે પડેલી એક ગદા ઉઠાવી મૂર્તિ ઉપર છૂટી ફેંકી. એકાએક મૂર્તિ ખંડિત થતાં જ એ રાક્ષસ એક કીકીઆરી પાડી જમીન ઉપર પડ્યો, અને બળીને ભરમ થઈ ગયો. તે પછી હું જ્યાંને લઇને સરોવરની બહાર નીકળી.

મહારી સખીઓ અને સેવકો એટલામાં જ મહારી શોધખોળ કરતા ફરતા હતા, તેમાંના બેને મહેં જ્યાંને સહીસલામત કાશી પહોંચતી કરવા મોકલી આપ્યા. મહારાથી છૂટી પડતી વખતે એણે ચાદગીરીમાં એની આંગળીએથી આ વીંટી કાઢી મહને આપી હતી. આ વાત મહેં કોઇને કરી નહિ. કેવળ હું અને જ્યાં અમે બંને જ આ વાત જાણીએ છીએ આ બનાવ બન્યાને આજ લગલગ છ માસ થઈ ગયા છે. આ પછી. હું દર પૂર્ણિમાએ એ સરોવરમાં સ્નાન કરવાને બહાને જાઉં છું, અને એ જાદુઇ મકાનની અંદર હરી-ફરી

આનંદ કરું છું. તે દિવસથી આ નગરના શહેરીઓ મ્હને રાજકુમારી કિંવા હૂરે કાશ્મીરના નામથી ઓળખે છે. દિવસ ઉગે ને હું મ્હારા આપના અનુગ્રહ માટે રાહ જોતી મ્હારા થનાર પ્રિયતમના દર્શનમાં ઝૂરી રહી છું. પેલા મહાપુરુષનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં હું એક વખત નિદ્રાધીન થઇ ગઇ હતી, ત્યાં સ્વપ્નમાં મ્હેં એ વીર કુમારને જોયો હતો. તે દિવસથી હું મ્હારી સાથે લગ્નની માગણી કરનાર હરેક કુમારને મ્હારા એ સ્વપ્નની વાતનો ભેદ પૂછું છું, પરંતુ કોઈ પણ હજી મ્હને એનો જવાબ આપી શક્યો નથી. જો આપ એનાં નામ ઠામ અને એ ઇતિહાસ જાણતા હો, તો બતાવો.”

રાજકુમારી કંઈપણ આટલું કહી થોભી, એટલે જગન્નાથે અધુરી વાત ઉચકી લીધી. “ રાજકુમારી ! આપનો એ સ્વપ્નનો ઇતિહાસ, હું આપને કહું છું, સાંભળો. જયપુરના યુવરાજ નામે જયન્તને એક દિવસ રાત્રે સ્વપ્ન આપ્યું. સ્વપ્નામાં એ જાણે પોતાના સાથીઓ સાથે શિકાર કરવા ગયો. શિકાર કરતાં કરતાં પોતાના સાથીઓથી છૂટો પડી જઈ એ રમ્ય પ્રદેશ કાશ્મીરના એ સુશોભિત સરોવર પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવતાં જ એણે એક વૃક્ષ ઉપરથી એક નિર્દોષ મેનાને ઉડતી જોઇ ગમ્મતને ખાતર એક તીર માર્યું. ધા વાગતા જ એ મેના જમીન ઉપર તૂટી પડી, અને જ્યાં એ કુમાર પોતાના એ શિકારને ઉચકવા નીચે વળે, ત્યાં એક રાજકન્યાએ આવી એને ઉપાડી લીધી. તે પછી પેલી રાજકન્યાએ ક્ષત્રિયોના આ હિંસક શિકારના શોખ માટે તિરસ્કાર બતાવી કુમારને મધુરો ઇપ્કો આપ્યો. કુમારનું દીલ ચોરાયું, અને એણે એ રાજકન્યા સમક્ષ શિકાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા મૂકી. તે પછી કુમારે પોતાની એ

સ્નેહ-સહચરીને નામ-ઠામ પૂછ્યું. એટલામાં એની સખીઓને દરથી દોડી આવતી એણે જોયું. એ પાસેના સરોવરના જળમાં ફૂટી પડી, હસતી હસતી બોલી: “ મ્હારું નામ જળકુમારી...હું કાશ્મીરની રાજકન્યા...” અને તરત જ એ અદ્રશ્ય થઇ ગઇ. કુમારની આંખો પણ ઉઘડી ગઇ, અને આમ એ મધુરું સ્વપ્નું અધુરું રહી ગયું. ”

“ કહો, કહો, પછી એ કુમારનું શું થયું ? ”

“ પ્રેમધેલો કુમાર વેશ પદ્મી કાશ્મીર આવવા નીકળ્યો...”

“ અને પછી ? ”

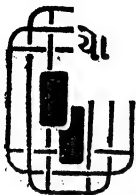
“ રાજકન્યાને મળ્યો...”

“ ક્યારે ? કયે વેશે ? ”

“ અત્યારે...આ વેશે ...સ્વપ્નસુંદરી ! આ જગન્નાથ જ્યોતિષી તેજ એ પ્રેમધેલો યુવરાજ જયન્તકુમાર...”

બંને વિયોગી હૃદય એકેકને હર્ષાશ્રુભરી આંખે ભેટી પડ્યાં. કાશ્મીર-નરેશને આ વધામણીની ખબર મળતાં જ એણે લગ્નનું મુદ્દત જોવડાવી બંનેને ધામધૂમથી પરણાવ્યાં. સારો દિવસ જોઇ જયન્ત જળકુમારીને લઇ કાશ્મીર જવા તૈયાર થયો. જતાં પહેલાં કદપનાએ એ સરોવરમાં સ્નાન કરી ઋષિના શાપની પૂર્ણાહુતિ કરવાની પોતાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. કૌતૂહલ જોવાને ખાતર પ્રેમધેલો કુમારે પણ હા પાડી. પણ શાપનો અનુગ્રહ થતાં જ કદપના-ગાંધર્વકન્યા આકાશગમન કરી જશે, એ ખ્યાલ એ પાગલ પ્રેમીને ન રહ્યો.

પછી એ વર-વહનું જોડું જળ-ક્રીડા કરવા સરોવર પાસે ગયું. ❀

યોગીની શોધમાં જંગલે જંગલ અને શહેરે શહેર રખડતાં યોગીનીદેવી હતાશ હૈયે કાશ્મીરના એ રમ્ય અને દૈવી સરોવર પાસે આવી ઉભા. હાથ પગ ઘોષ, પાણી પી પરિશ્રમ ઉતારવા એ સ્હામેના એક પ્રયંત્ર વૃક્ષની શીળા છાયા નીચે જઈ બેઠા. ત્યાં પત્નીને લઈ જયપુર પાછો ફરતો રાજકુમાર જયંત જળક્રીડા કરવાને આવી પહોંચ્યો. ઉભય વસ્ત્ર ઉતારી વૃક્ષ નીચે મૂકવા આવ્યા, ત્યાં એમની નજર યોગીની દેવી ઉપર પડી. બંનેએ એમને વંદન કર્યું, એટલે યોગીનીએ આશીર્વાદ આપતા એમને ઓળખાણ પૂછી.

“ તમે કાણ છો, અને ક્યાં રહો છો વાર ?”

“ હું જયપુરનો યુવરાજ જયન્તકુમાર છું. આ કાશ્મીરની રાજકન્યા અને મ્હારી પત્ની જળકુમારી છે. ”

“ મ્હારે તમને એક વાત પૂછવાની છે. ”

“ ખુશીથી પૂછજો, પરંતુ અમે સ્હામેના સરોવરમાં સ્નાન કરી આવીએ, એટલે વખત અહીં થોભી જવ. જરા આમારા આ વસ્ત્રો બેજો. અમે હમણા આવ્યા...”

પાગલ પ્રેમીઓ યોગીનીને ઓળખવાની અગર તો એની વાત સાંભળવાની લેશ પણ જિજ્ઞાસા બતાવ્યા વિના એકદમ હસતા હસતા સરોવરમાં જઈ કૂદી પડ્યા. જો જયન્તે યોગીનીને મોઢે બુદ્ધિસાગર અને સરિતાના એકાએક વિચિત્ર રીતે ગૂમ થયાના સમાચાર સાંભળ્યા હોત, તો એ અવશ્ય પોતાના મિત્ર અને મિત્ર-પત્નીની શોધ-

જોજ ક્યાં વિના ન ચૂકત, પરંતુ તકદીર એ ડગલાં આગળનું આગળ હોવાથી પરિણામ ધાર્યા કરતાં સર્વથા ઉલટું જ આવ્યું.

ન્યારે આ બાળુ કલ્પના અને જયન્ત સરોવરના જળમાં પડી એકેકને સ્નેહભરી છોળો ઉડાડી નહવરાવવામાં એવા તો મશગૂલ થઇ ગયા, કે એમાંથી કાઢીને પણ પેલા મહાપુરૂષે કેંક વર્ષ પર દીધેલા શાપ અને પાછળથી તેના કીધેલા અનુગ્રહની સ્મૃતિ ન રહી. કીડાની મસ્તીએ ચઢેલા જયન્તને કલ્પનાએ જરા અટક્યાળું કર્યું, એટલે તોડાની જયન્તે એનો હાથ પકડી એને પોતાની તરફ ખેંચી. હૃદયે-હૃદય અને હોઠે-હોઠ દબાયાં, અને તુર્ત જ મહાપુરૂષનો શાપ ફળ્યો. એકાએક કલ્પનાના રૂપ અને પોશાકમાં પરિવર્તન થઇ ગયાં. રાજ-કન્યામાંથી ગાંધર્વકન્યા બનેલી કલ્પનાને પોતાના પૂર્વ-જન્મના ઇતિહાસની હવે સ્મૃતિ થઈ આવી. એ બહાર નીકળી કિનારે જઈ ઉભી. પાણીમાં ઉમો ઉમો જયન્ત એને આંખો ફાડી ફાડી જોઈ રહ્યો. કલ્પના એની તરફ જોઇ હસી. બીજી જ પળે એ દિવ્યબાળા જમીનથી અદ્ધર ઉચકાવા લાગી. જયન્ત સત્તર જળ બહાર નીકળ્યો. આકાશ-ગમન કરતી, ઉંચે ઉડતી એ ગાંધર્વકન્યાએ ઉપરથી આંગળીએ પેલી કાશી નરેશની કન્યા જ્યાંની યાદગીરીમાં મળેલી મુદ્રિકા જમીન ઉપર ફેંકી. એ બોલી: “કુમાર! મ્હારો શાપનો સમય પૂર્ણ થયો છે. હવે હું જાઉં છું. તમે આ મુદ્રિકા લઇ કાશી જાઓ, અને મ્હારી પ્રિય સખી જ્યાંને એ બતાવી, મ્હારો કહેલો ઇતિહાસ કહી, મ્હારે બદલે હવે એને પરણી સુખી થાઓ...”

“કલ્પના...કલ્પના...કલ્પના...” કરતો એ પાગલ પ્રેમી એની પૂઠે દોડ્યો, પણ એ જોતજોતામાં અદ્રશ્ય થઇ ગઈ. પ્રેમમાં

અંધ બનેલા કુમારને હવે વસ્ત્રનું કે યોગીનીનું કશું જાન ન રહ્યું. અંગ ઉપરના બીના વસ્ત્રભેર એણે જંગલમાં આમથી તેમ “કલ્પના કલ્પના...” એમ પોકાર પાડતા દિવાનાની માફક દોડવા માંડ્યું. એના હાથમાં ફક્ત પેલી અંગુઠી હતી. એને એ ગાંડો વારંવાર ચુમતો અને છાતીએ લગાડતો.

x

x

x

x

ન્યારે બીજી બાજુ એ દંપતી યુગલના પાછા ફરવાની વાટ જોતા યોગીની દેવીની આંખો પરિશ્રમને અંગે ઘેરાવા લાગી, અને થોડી વારમાં જ મિંચાઈ ગઈ. એવામાં બન્યું એમ, કે લાંબો વખત થયા ગૂંમ થયેલ રાજકુમાર જયન્તને શોધતા શોધતા જયપૂરના રાજ્યસેવકો તપાસ કરવા માટે કાશ્મીરના દરબારમાં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં તેમને કાશ્મીર-નરેશ તરફથી લગનની અને જયપૂર પાછા ફરવાની મંગળ વધામણી મળી. ‘કદાચ કુમાર અને કુમારી હજી સરોવર પાસે જ હશે.’ એ આશાએ કાશ્મીર નરેશ એ સરદારોને લઈ સત્વર સરોવર પાસે આવી પહોંચ્યો. પરંતુ ત્યાં કોઈ માલમ પડ્યું નહિ. જયપૂર જવાને માટે બંને નીકળી ચૂક્યા હશે, એમ ધારી કાશ્મીર નરેશ જયપૂરના સરદારોને ક્ષેમકુશળ પહોંચે એટલે પત્ર લખજો, એમ કહી છટા પડતા હતા, ત્યાં તેમની નજર સહામેના વૃક્ષ સાથે બાંધેલા અશ્વો તરફ ગઈ. રાજાની આજ્ઞાથી સર્વ પોતપોતાના અશ્વો ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. વૃક્ષ પાસે જઈ તપાસ કરતા રાજકુમાર અને રાજકન્યાનાં વસ્ત્રો ત્યાં પડેલાં જોયાં. પાસે યોગીની નિદ્રા લઈ રહી હતી. એક સરદારે એને હાંટોળી જાગૃત કરી કુમાર તથા રાજકન્યાની ખબર પૂછી. આંખો ચોળતા યોગીની દેવી રાજા અને સરદારોને જોઈ પહેલાં તો ગભરાઈ ગયાં, પરંતુ પાછળથી તેમણે સત્ય

ક્ષ સાથે મળજૂત બાંધેલી અને ઉધે મસ્તકે લટકતી સરિતાએ જીવનની છેલ્લી પળો પાસે આવી પહોંચેલી. જોતાં જ પોતાની પલકતી પાપણો મીંચી દીધી. (પુણ્ય: ૮ જુઓ) સ્થામે ઉમેલો નરપિશાચ

લૂટારૂ મુબારક એની તરફ ફાટી આંખે તાકીને જોઈ રહ્યો હતો. પરંતુ

પૂણ્ય-પથે પાથર્યા કંટક કદી રે'તા નથી,
ને ઝેર મીરાંતે કદી પીવા પ્રભુ દેતા નથી.
પાપ તેમજ પૂણ્યનાં પૃથ્વી ઉપર પાણી વહે,
દોષિત ડૂબી જાય પણ નિર્દોષીઓ તરતા રહે.
શયતાન જે જે સજ્જનોને વિના કારણ શોષતા,
તે સર્વ નિજના નાશને ઉદ્ધતાં સમજવું પોષતા.
બાકી પ્રભુ છે પૂણ્યનો એ પાપ પર ખૂલે નહિ,
દુશ્મન ભૂલાવે લાખ પણ એ કાઢીને ભૂલે નહિ.

આપણામાં કહેવત છે, કે ‘કાગનું બેસવું ને તાડનું પડવું’ એમ કવચિત્ બની જાય છે. તે પ્રમાણે માલીકની ઇચ્છા મુજબ નિર્દોષ સરિતાના સંબંધમાં પણ બનવા કાળ તે બની ગયું. લૂટારૂ મુબારક ચરવાને માટે બેઠરકારીથી છૂટો મૂકેલો અશ્વ ફરતો ફરતો એ વૃક્ષની નીચે આવી પહોંચ્યો, અને બરાબર એજ વખતે એ સળંગેલી દોરડી કપાતા ઉંચે અદ્ધર લટકતી સરિતા નીચે જમીન ઉપર તૂટી પડી. પરંતુ કુદરતે એ વાચાહીન પ્રાણીને ગ્રેરણ

કરતા એ એવી રીતે ખરચું કે ઉપરથી નીચે તૂટી પડેલી અભાગીની સરિતા એની પીઠ ઉપર જ પડી. પડતાની સાથે જ એ ચોંકી. લૂટારૂ મુખારક પોતાની બાજુ ઉંધી વળેલી જોતાં જ દાંત પીસી અશ્વને મૂકડવા એની તરફ દોડ્યો. ત્યાં તો પોતાને આ પ્રાણુધાતક સંકટ-માંથી ઉગારી લેનાર ઇશ્વરનો આભાર માનતી ચાક્ષાક રાજકન્યાએ અશ્વની લગામ ખેંચી. ફળવાયલો અશ્વ પીઠ પરના સ્વારને લૂટારૂ સમજી ચારે પગે ઉછળી મુખારકની ગુફા તરફ પૂરપાટ દોડ્યો. મુખારક પહેલાં તો અંગારા ઝરતી આંખે પોતાના એ છટકી ગયેલા શિકાર તરફ થોડીવાર જોઈ રહ્યો, પરંતુ પાછળથી કંઈક વિચાર આવતા ખડખડાટ હસી પડ્યો, અને બડબડ્યો: “જમને ક્યાં જવાની છે? મ્હારો બહાદુર (ધોડાનું નામ) એને નક્કી મ્હારી ગુફામાં જ લઈ જશે...” એ બીજી જ પગે પોતાની ગુફા તરફ સપાટાંધ દોડવા લાગ્યો.

x

x

x

x

આ બાજુ મુખારકનો અશ્વ એની ગુફા પાસે આવતા એક વૃક્ષ પાસે હમેશના નિયમ મુજબ અટકી ગયો, એટલે સરિતા નીચે ઉતરી પડી. રહામે જ લૂટારૂની ગુફા હતી, એ એણે જોઈ લીધી. કાંઈ પણ ભોગે એમાં પ્રવેશી પોતાને હરહમેશ હેરાન કરતા સ્ત્રી-વેશને બદલી પુરુષ-વેશ પહેરવા એણે નિશ્ચય કર્યો. પાછલે રસ્તેથી મંદમંદ પગલાં ભરતી એ આગળ વધી.

મુખારકના તમામ સાગ્રીતો શહેરમાં લૂટફાટ કરવાને માટે ચાલ્યા ગયા હતા. ફક્ત એક કદાવર પહેરેગીર ગુફાના દ્વાર પાસે એસી ઝોકાં ખાતો ખાતો પહેરો ભરી રહ્યો હતો. આજુબાજુ બીજું કાંઈ નથી એમ ખાત્રી કરી સરિતાએ ધીરે રહીને એની બંદુક

ઉપાડી લીધી. એજ બંદુક એની સ્થામે ધરી હવે એણે એને લાત મારી જગૃત કર્યો. પોતાની સ્થામે એક ખૂબસૂરત સ્ત્રીને પોતાની જ બંદુક તાકી ઉભેલી જોતાં એ પહેરેગીર અજાણ્ય થઇ ગયો. સરિતા એને આગળ ચલાવતી ચલાવતી પેલા અશ્વ પાસે લઇ ગઈ. પહેરેગીર ત્યાં પહોંચતાં જ એના બીજા હુકમને માન આપી વસ્ત્રો ઉતારી આપી ઉઘાડે શરીરે એ અશ્વ ઉપર બેઠો, ત્યાં જ સરિતાએ બંદુકનો ખાલા ખાર કર્યો. અશ્વ ભડક્યો, અને પોતાની પીઠ ઉપર બેઠેલા એ સ્વારને લઇ જંગલમાં અદ્રશ્ય થઇ ગયો.

તે પછી એણે ઝપાટાબંધ શરીરે પુરૂષ-વેશ શોભાવી દીધો, અને લૂટારૂ મુખારક ગુફાના પ્રવેશ-દ્વાર પાસે આવી ઉભો રહે, તે પહેલાં તો સરિતા એના પહેરેગીરની જગ્યાએ બંદુક લઈ ગાઠવાઈ ગઈ. સરિતા અને અશ્વની શોધમાં ગુફા પાસે આવી પહોંચેલા લૂટારૂને નવા પહેરેગીરે સલામ કરી, પરંતુ એની તરફ ઝાંખીને જોવાની એને કુરસદ નહોતી. એનું ધ્યાન તો પોતાના પંજમાંથી છટકેલ શિકારમાં હતું. એણે લાલચોળ આંખે દાંત પીસતા પહેરેગીરને પૂછ્યું: “ જમાલ ! અહીંઆ મહારા ઘોડા ઉપર બેસીને એક છોકરી નહોતી આવી ? ”

જવાબમાં પહેરેગીરે મસ્તક ધૂણાવ્યું, એટલે એ બોલ્યો: “ જા, આજુબાજુ તપાસ કરી મહને ખબર આપ. હું અંદર બેઠો છું. ”

“ જેવી આજ્ઞા. ” એવો હુંકો જવાબ આપી પહેરેગીર એના દેખતાં બંદુક લઇ બે ડગલાં આગળ ચાલ્યો. પરંતુ જ્યાં મુખારકની પીઠ અંદરની બાજુએ જવા ફરી, ત્યાં એ પલુ એની પૂઠે પાછો ફર્યો. ક્રોધમાં ગાંડો બનેલો મુખારક અંદર આવ્યો, તેવો જ એણે દારૂના

બાટલાને ધનસાફ આપ્યો. નશામાં ચકચૂર બનેલો એ શયતાન એ પછી આગળ વધ્યો. ગુફામાં એક પત્થરના ઢાંકણાવાળું મજબૂત કારાગૃહ હતું, તે ઉઘાડી એ અંદર દાખલ થયો. એની પૂઠે લપાતો છૂપાતો એલો બનાવટી પહેરેગાર પણ ચાલતો હતા.

અંદર દાખલ થતાં જ આપણા નવીન પહેરેગારે જે દેખાવ બેસ્યો, તેનાથી એની આંખોના ડોળા ઉંચા ચઢી ગયા. પત્થરની એક મજબૂત શિલામાં જડેલા લોખંડના કડા સાથે એક ખૂબસૂરત છોકરીને સાંકળ વડે કસકસીને બાંધીને અંદર લટકાવવામાં આવી હતી. એના મોઢા સ્હામે એક લોખંડની જખરજસ્ત સગડી સળગતા અંગારાથી ધખ ધખ ધખી રહી હતી. એમાં બે લોખંડના તપીને લાલચોળ થએલા લાકડાના હાથમાં બેસાડેલા લોખંડના સળી-આઓ હતા.

શયતાન મુખારક એની છેક પાસે ગયો. એનો પીક પાછળ લટકતો ચોટલો પકડી એણે એ કુમારીકાનું નીચું મોઢું ઉચું કર્યું. “કેમ! હજી શો વિચાર છે?”

“મ્હારો વિચાર એક જ છે. દુષ્ટ!” એણે પોતાનો બગ-જખરીથી પકડેલો ચોટલો એના હાથમાંથી છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં તિરસ્કારભરી વાણીમાં જવાબ આપ્યો.

“યાદ રાખ, હડીલી! કે જો જીદ નહિ છોડશે, તો બનથી જપ્તશ. જે ખૂબસૂરતી પર હું પાગલ થયો છું, એને બેડોળ બનાવી દઇશ.”

“ત્હારાથી થાય તે કરી લે, પણ હું ત્હારા જેવા નરપશુને કદાપી પણ પરણનાર નથી, તે નથી જ.”

આટલું કહેતા એ નિરાધાર યુવતીએ ક્રોધે ભરાઈ પોતાનો તણાતો ચોટલો છોડાવવા એના હાથને બચકું ભર્યું. હવે મુખારક છેડાયો. અંગારા સમી ધગધગતી આંખે એણે પેલા તપીને લાલચોળ થએલા લોખંડના બંને સળીઆ ઉપાડ્યા. “ ચાલ...તો હવે ત્હારી આખીય ખૂબસૂરતીમાં એકલું આગળ પડી આવતું આંખોનું નૂર હું હમેશને માટે મ્હારા વૈરના ધુમાડા નીચે ઢાંકી દઉં છું...”

ખિચારીએ પોતાની આંસુભરી આંખો મીંચી દીધી. ધાતકી મુખારકે એ ધગધગતા સળીઆઓ એની આંખ આગળ ધર્યાં. આપણો સાહસિક પહેરેગીર આ હૃદયભેદક દ્રશ્ય હવે વધુ વાર નોંધ શક્યો નહિ. એણે ધ્રુજતે હાથે નેમ તાંકી. એક નિર્દોષના પ્રાણનું રક્ષણ કરવા એક શયતાનના પ્રાણનો ભોગ લેવા એણે ઘોડો દાખ્યો. ભયંકર અવાજ થયો, અને ખીજ જ પળે મુખારક લોહીલોહાણુ બની નીચે જમીન ઉપર તૂટી પડ્યો. એ ધીખતા સળીઆઓ પણુ એના જ શરીર ઉપર ચંપાઈ ગયા. પેલી અભાગીની યુવતીની આંખો પણુ સહસા ઉઘડી ગઈ. આ ચમત્કાર અને એ અણુધાર્યા આવી પહોંચેલા જીવન-રક્ષક તરફ ઝળઝળીઆં ભરી આંખે એ નોંધ રહી !

“ કો...કોણુ...તું...તું.....સ...સ..... ” લૂટારની નજર હવે એ ભેદી સરિતા ઉપર બરાબર પડી. પણુ એ આગળ ભેલી શક્યો નહિ. એની થરડાતી આંખો અને તૂટતી વાચા બંને એકી સાથે હમેશને માટે બંધ થઈ ગયા.

પછી એ અભાગીની યુવતીને બંધનમૂકત કરવામાં આવી. આભાર નીચે દબાયેલી એ હતભાગીની યુવતીએ પોતાની ઓળખાણુ આપતા એ જીવનરક્ષકને કહ્યું: “ વીરપુરુષ ! હું કાશી-નરેશની કન્યા

જ્યા છું. આજથી લગભગ છ માસ ઉપર એક ભયંકર રાક્ષસ મ્હને બગીચામાંથી ઉપાડી કાશ્મીરના એક રમ્ય સરોવરમાં ઉપાડી ગયો હતો. ત્યાંથી રાજકન્યા જળકુમારીએ મ્હારો ઉદ્ધાર કર્યો. પરંતુ મ્હારા રાજ્યમાં પાછા ફરતા મ્હને આ બદમાશ લૂટારૂ અને તેના માણસોનો અત્યાનક ભેટો થયો. કાશ્મીરની રાજકન્યાએ મ્હને સુરક્ષિત કાશી પહોંચાડવા સાથે મોકલેલા સૈનિકા એને હાથે માર્યા ગયા, અને હું એના હાથમાં સપડાઈ આ સ્થિતિને પામી. મ્હેં એની લજ્જતી માગણીને ઠોકરે મારી, એટલે એણે મ્હારી આ પ્રમાણે દુર્દશા કરી. આપ આવી ન પહોંચ્યા હોત, તો આજ મ્હારી આંખો સદાને માટે મીંચાઈ ગઈ હોત. હવે હું મ્હારા જીવનરક્ષકનું નામ જાણી શકું છું ?”

“ મ્હાફે નામ સાગર છે. હું અમુક રાજ્યનો યુવરાજ છું, પરંતુ અમુક બાબતમાં પિતા સાથે મતભેદ પડ્યાથી દૂષે વેશે રાજ્ય છોડી નીકળ્યો છું. જ્યાંસુધી મ્હારી એક ઇચ્છા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી ત્યાં પાછા ન ફરવાની તેમ મ્હારા રાજ્યનું નામ-ઠામ કોઈને ન કહેવાની મ્હારી પ્રતિજ્ઞા છે. ”

“ અને આપની એ ઇચ્છા ? ”

“ એ જાણવાને પણ આગ્રહ ન કરશો, સમય આવે કહીશ. ”

“ ભલે...મ્હારી એક અન્ય યાચના છે, તે તો સ્વીકારશોને ? ”

એની થનગનતી આંખોમાં પડતા પ્રેમના પડખા અનુભવી સરિતાથી ઢાંક્યા ન રહ્યા. એ એના અંતરના ભાવ સમજી ગઈ. જ્યા પોતાને રહાય છે, એટલું જ નહિ પણ પોતાને એનું હૃદય સમર્પી ચૂકી છે, એમ એ એની બોલવા-ચાલવાની ઢબ ઉપરથી જ

સમજી ગઇ. એ બોલી: “ કહો, સ્વીકારવા જેવી હશે, તો જરૂર સ્વીકારીશ. ”

“ તમે મ્હારી સાથે ચાલો...મ્હને કદાચ રસ્તામાં પાછી તમારી મદદની જરૂર પડે ! ”

“ ભલે, બીજું કંઈ...છે ? ”

“ બીજું તો ત્યાં ગયા પછી...ખાનગી છે, એટલે ત્યાં જ કહીશ. ”

“ ના...ના. અહીં જ કહી નાખોને...”

“ તમને ખોટું તો નહિ લાગેને ? ”

“ લાગશે, તો ય ચલાવી લઇશું. તમારાથી રીસાઇશું નહિ, ને તમને એકલાં છોડીને ચાલ્યા જઇશું પણ નહિ, એની ખાત્રી રાખજો. ”

“ હું તમને ચાહું છું. કુમાર ! ”

“ તમે મ્હને મ્હારી બહાદુરીનું આ ઇનામ આપવા માગો છો ? ”

“ તમે જે સમજો તે. ”

“ અને સેવકને એ નાકબૂલ હોય તો ! ”

“ તો વળી મ્હારે જરા વધુ માનપાન આપવા પડશે, વધુ કાલાવાલાં કરવા પડશે. બીજું શું ? ”

“ પણ જ્યાં ! હું તો રખડતો રાજકુમાર છું. ”

“ પણ મ્હારા બાપને હું એકની એક છું. મ્હારું કાશી તે આપનું જ સમજજો. ”

“ ત્હારી માગણી હું એક શર્તે કબૂલ રાખી શકું. ”

“ તે શી ? ”

“ હું જેમ કહું તેમ ત્હારે કરવું. કોઇપણ જાતની દલીલ વગર !
તેમ જ આપણા હાલ વિવાહ જ કરવા. લમને માટે હું કહું ત્યારે. ”

“ જેવી તમારી ખુશી. ”

“ જો મ્હારી ઇચ્છા વિનાનું એક પણ પગલું બરશે, તો પછી
હું ત્હારો નહિ, ને તું મ્હારી નહિ. ખોલ, છે કખૂલ ? ”

“ કખૂલ...મંજૂર...”

“ તો લાવ, આપ વચન. ”

“ હ્યો, આ વચન...હવે કંઇ છે ? ”

પ્રેમ-નાટકનો અહીં પડદો પડ્યો. અધીરી જયાને હૃદય સરસી
દાખી યુવરાજ સાગરે રતેહની એક મીઠી ચુમી ભરી લીધી. ગાંધર્વ-
વિવાહની મ્હોર-છાપ પડી ચૂકી. બંને હૃદયમાં ધૂપા હરખાતા હતા.
એ પછી કાશીની રાજકન્યા જયાનો હાથ ઝાલી યુવરાજ સાગર ગુફાની
અહાર નીકળ્યો.

“ કેમ...હવે ચાલશું ને ? ”

“ હા...એમાં વળી પૂછવાનું શું ? ”

“ ત્યારે ચા...લો. ”

બંને કાશી તરફ ચાલતા થયા. એક રાજકન્યા જયા ! બીજો
એનો શુરવીર જીવનરક્ષક યુવરાજ સાગર ! એનો વિવાહિત પતિ અથવા
રાજકન્યા સરિતા ! પતિ-પત્ની બંને સ્ત્રી !

❀ પછી એ વિચિત્ર-વિવાહનું પરિણામ શું આવ્યું ? ❀

“જા ! આજ એક નવીન નાટક લખવવા મ્હારો વિચાર છે.”

“ તે વળી શું ? ”

“ મ્હારા પિતા મ્હને હરહમેશ કહેતા હતા, કે મ્હારું સૌન્દર્ય પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને વધુ મળતું આવે છે.”

“ ને એમાં ખોટું યે શું છે ? ”

“ તો બસ, હું આજ મ્હારું એ સૌન્દર્ય મ્હારી પોતાની આંખોએ નિહાળવા માગું છું.”

“ ઓહો ! એમાં શું ? ચાલો મ્હારી સાથે, ને બ્લેઝ નાખો દર્પણમાં...”

“ એમ નહિ...”

“ ત્યારે ? ”

“ આજ તું ત્હારા સુંદરમાં સુંદર શણગાર મ્હને આપ.”

“ હા...અને પછી ? ”

“ પછી હું તે પ્હેરીશ.. ”

“ પણ તમને એ પહેરતાં આવડશે ? ”

“ એમ તો હું સોળે કળામાં પ્રવીણ છું.”

“ પણ રૂપાળી રાજરમણી બનીને પછી તમારે કરવું છે શું ? ”

“ એક ઉસ્તાદ ચિત્રકારને તેડી લાવ, અને મ્હારો એ વેશમાં એક ઉમદા છાત્રી પડાવ.”

“ એ કામ મ્હારું. પણ પછી એ છાત્રીને કરશો શું ? ”

“ શહેરને દરવાજો લટકાવવી, અને નીચે લખવું, કે આ ચિત્ર માંહેની સ્ત્રીના માલીકે રાજ્યદરબારમાં કુમાર સાગરને મળવું.”

“ એથી શો લાભ ? ”

“ તે હું ત્હને પછીથી કહીશ...”

“ કાશીનરેશની પુત્રી જ્યા અને યુવરાજ સાગર વિવાહિત દંપતિ ઉપરોક્ત વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા. પોતાના પ્રિયતમ બુદ્ધિ-સાગરને શોધવા માટે સાગરવેશી કુમારી સરિતાએ આ નવી યોજના અમલમાં મૂકવા નિર્ણય કર્યો. કાંઈ ન જાણે એમ રાત્રી પડતાં જ તેણે જ્યાની પાસે તેના બહુમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો મંગાવી પોતાની દેખાવડી દેહલતા ઉપર પરિધાન કર્યા. જ્યા પણ પોતાના પ્રિયતમને સ્ત્રી-વેશમાં નિહાળવા અને તેની છબી પાડવા સાહિત્યો સાથે તૈયાર થઈ ગઇ. ત્યાં તો સ્ત્રી-વેશી સાગરે દ્વાર ખોલ્યા: “ ચિત્રકાર મહાશય ! હવે પધારો...”

જ્યાએ અંદરના ભાગમાં પગ મૂક્યો. યુવરાજ સાગરને સાક્ષાત્ સ્વર્ગની મોહીનીના વેશમાં શોભતો નિહાળી એ તો સ્થિર જ થઇ ગઇ. ચિત્રકામના સાહિત્યો નીચે મૂકી દઇ એ હર્ષધેલી યુવતી દોડી એને ભેટી પડી. “ ખરેખર ! પ્રભુએ જો મ્હને પુરૂષ બનાવી હોત, તો હું તમને જ પરણતે...”

બંને હસ્યા. યુવરાજ સાગરે જ્યાને સ્નેહભીને ગાલે એક મધુરી ચુમી ભરી લીધી. ત્યાર બાદ તે રંગમહેલમાં મૂલતા એક સુવર્ણ-હોંચકા ઉપર જઇ બેઠી. એક હાથે ડાબી અને બીજો હાથે જમણી સાંકળ પકડતા એ મલકતે મુખડે ખોલી: “ ચિત્રકાર મહાશય, હવે ચલાવો...”

જ્યાએ પીંછી હાથમાં પકડી. ખંડમાં પૂરતો પ્રકાશ ઝગઝગી રહ્યો હતો. પરસ્પરનાં પ્રેમમાં પાગલ બનેલા પ્રેમીઓએ આખી રાત ઉભાગરો કર્યો. ચિત્ર પૂરું થયું, અને યુવરાજ સાગરને એ પસંદ પડ્યું. એટલે જ્યાના કહેવાથી એક રાજ્યસેવક એની નીચે કુમારશ્રીનો ઢંઢેરો ચીતરાવી એને શહેરને દરવાજે લટકાવી આવ્યો.

x

x

x

x

સારા શહેરમાં ચિત્રકળા અને એમાં ચિતરાયલી યુવતીના સૌન્દર્યના વખાણુ થઈ રહ્યા. કોઈ એની નીચેનો ઢંઢેરો વાંચવા તો કોઈ એની ખૂબસુરતીથી નયનો ઠારવા એમ સેંકડો શહેરીઓના અને યાત્રાળુઓનાં ટોળાએ ત્યાં આગળ એકઠા થવા માંડ્યું. અને એ યાત્રાળુઓ જે જે શહેરમાં ગયા, તે તે શહેરમાં પણ એ જ વાત ચર્ચાવા લાગી. હજારો અને લાખો લોકો દિવાનાની માફક એ કળાનો નમૂનો અવલોકવા તૂટી પડ્યા.

યુવરાજ સાગરે પણ પોતાના દરવાનોને એવી સખ્ત સૂચના આપી હતી, કે કોઈપણ ગરીબ વા શ્રીમાન, ડાહ્યો કે દિવાનો ગમે એ મનુષ્ય એ ચિત્રના સંબંધમાં મૂકે મળવા આવે, તેને માનપાન સાથે અંદર લઈ આવી બેસાડવો, અને મૂકે ખખર કરવી.

તેમ છતાં ચાર ચાર દિવસ એમને એમ પસાર થયા. હજારો નિરીક્ષકોના ટોળામાંથી એક પણ મનુષ્ય એ સ્ત્રીની માલીકી સાબીત કરવા રાજદરબારને આગળે ન ફરક્યું. છેવટ પાંચમે દિવસે એક બીદકુલ ચક્રમ જેવો મુઢલીસ બિખારી એ લોકાનાં ટોળામાંથી ચિત્ર નોંધને બેબાકજો બની છખીને ઉઠાવી ખગલમાં મારી રાજદરબારને પગથીએ “એજ...એજ...મહારી...” એવું કંઈ લવતો અને બડબડતો દોડ્યો.

એની પાછળ એક બીજો ભગવાવેશધારી યોગી પશુ “ એજ...એજ...
મ્હારી મનમોહીની...” કહેતો દોડવા લાગ્યો. અને એ બંને હજુ
રાજદરબારના પગથીઆ પૂરાં ચઢ્યાં પશુ નહિ હોય, ત્યાં તો એક ત્રીજો
સંન્યાસી હાથમાં જળ કમંડળ લઈ ખાંધ પર વ્યાઘ્રચર્મ નાખી
એ બંનેની પૂઠે પડ્યો.

યુવરાજ સાગર રાજકુમારી જ્યા સાથે “કેમ...કેવી ગમ્મત
કરી.” એમ હસને મુખે વાત કરી રહ્યો હતો, ત્યાં તો રાજ્યસેવકે
ઉપરોક્ત ત્રિમૂર્તિના આગમનના સમાચાર કહી સંભળવ્યા. યુવરાજ
સત્વર ઉઠી એમના સ્વાગત ખંડ તરફ ચાલતો થયો. એની પાછળ
કૌતૂહલ જોવા અધીર બનેલી જ્યા પશુ ગઈ.

x

x

x

x

આવતાની સાથે જ યુવરાજ સાગરે પહેલાં તો એ ત્રણે પાગ-
લોને પગથી તે માથા સુધી ધારી ધરીને જોઈ લીધાં. ત્રણેને ઓળખતાં
એની આંખમાં અને હૃદયમાં હર્ષના ચમકારા થયા. ત્યાર પછી
ગંભીર મુખમુદ્રા કરી પેલા ચક્રમના હાથમાંથી ચિત્ર આંચકી લેતાં
એણે કહ્યું : “ તમારા ત્રણમાંથી આ રૂપસુંદરીનો ખરો માલીક કાણ
છે વાર ? ”

દરેક “ હું...હું...” કરવા લાગ્યો, એટલે સાગરે પહેલાંને
સંબોધી કહ્યું : “ વાર, તમે આ સ્ત્રી સાથે કંઈ જાતની માલીકીનો
સંબંધ ધરાવો છો ? ”

“ પતિ તરીકેનો...”

“ ત્યારે તમારા બેમાંથી એક એનો બાપ અથવા કાકા અને
બીજો એનો ભાઈ અગર રનેહી હોવો જોઈએ.”

“ નહિ, હું એનો આશક છું. ” નંબર બે મ્હોટેથી બોલી પડ્યો.

“ અને હું પણ એને હૃદયથી ચ્હાઉ છું, એને વિયોગી પ્રેમી છું. ” નંબર ત્રણે દર્દીભર્યા અવાજે કહ્યું.

“ મ્હોટો ગુંથવાડો ઉભો થયો છે, પણ ફિકર નહિ... હમણા જ એનો નિકાલ થઇ જશે. જ્યા ! અંદરથી પેલી પ્યારી ભરી લાવ...”

રાજકન્યા જ્યા કે જે પાસે જ બેઠેલી હતી, અને જેને કુમારે આગળથી બણાવી રાખી હતી, તે અંદરના ખંડમાં ગઇ, થોડીવારે પાછી ફરી. એના હાથમાં એક લાલ પ્રવાહીથી છલોછલ ભરેલી પ્યાલી હતી. સાગરે એના હાથમાંથી એ લઇ નીચે જમીન ઉપર મૂકી. તે પછી એ કંઇકે કંભીર અવાજે બોલ્યો: “ માફ કરજો, મહાશયો! પણ મ્હારે હવે તમને ઘણી જ દીલગીરી સાથે જણાવી દેવું જોઇએ, કે જે સ્ત્રીની માલીકી સાખીતી કરવા તમે પધાર્યા છો, તેણી હાલ આ દુનિયામાં નથી. ”

“ શું ગઈ ? ” ત્રણે પ્રેમીઓ હતાશ હૈયે અડધા ઉભા થઇ ગયા.

“ જરા શાન્ત પડો. પહેલાં મ્હારું કહેવું બરાબર સાંભળી લ્યો. મરનારની એવી ઈચ્છા હતી, કે મ્હારે એનું ચિત્ર શહેરને દરવાજે મૂકી એને સાચ્યા હૃદયથી ચ્હાનાર એના પ્રેમીની તપાસ કરાવવી, અને જો તે મળી આવે, તો તેને કહેવું, કે એની મરતા મરતા એવી ઈચ્છા હતી, કે મ્હને સાચ્યા જીવરથી ચ્હાનાર પ્રેમીએ મ્હારી પાછળ આ ઝેરની પ્યાલી પીને મ્હને મળવા સ્વર્ગલોકમાં આવવું હવે આપ ત્રણે પ્રેમીઓમાંથી આ ઝેરની પ્યાલી ગટગટાવી એની છેલ્લી ઈચ્છાને માન આપવા કેણુ તૈયાર થાય છે, વાર ? ”

પેલા બંને યોગીઓ રાજકુમારનો આ વિચિત્ર ખુલાસો સાંભળતાં એકેકના મોઢા સ્હામે જોઈ રહ્યા. બંનેમાંથી એકેનો હાથ એ પ્યાલી ઉચકવા ન લાગ્યો. પરંતુ પેલા પાગલ ભિખારીની આંખમાં આ વાત સાંભળી આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. ધીરે રહીને એણે એ પ્યાલી ઉપાડી. “હું જ એનો સાચો પ્રેમી અને હક્કદાર છું... એણે મ્હારે માટે જે ભોગ આપ્યો છે, તે જોતાં હું એની આ છોટી ઇચ્છાને માન આપવા ચૂકું તો હું એનો પ્રેમી શાનો?”

આંખો મીંચી એ શુદ્ધ પ્રેમી જોતજોતામાં એ પ્યાલી કંઠમાં પ્યાલી કરી ગયો, ત્યાં જ યુવરાજ સાગર ખડખડાટ હસી પડ્યો. “હા...હા...હા...હા...હા...મૂર્ખાઓ! આખરે તમારો દંભ ખુલ્લો પડી ગયો છે. આ પ્યાલીમાં ઝેર નહિ પણ શરબત હતું.”

“હે...” ત્રણેની આંખો ફાટી ગઈ.

“સાચા પ્રેમની પરીક્ષા થઈ ગઈ. એનો ખરો માલીક મ્હને મળી આવ્યો છે. એને એ ચીજ તમારા દેખતાં જ હવાલે થશે, અને તમે જુદું જોલી પારકી સ્ત્રીને લઈ જવાની જોટી દાનતથી અહીં આવ્યા, તે બદલ તમને દેહાંતદંડની શિક્ષા કરવામાં આવશે.”

“તો શું મ્હારી સરિતા હજી જીવે છે?” પેલો ચક્રમ પ્રેમી હર્ષથી ઉભરાતે હૈયે ઉભો થઈ ગયો.

“હા...મ્હારા નાથ! મ્હારા પ્રભુ! તમારી અભાગીની સરિતા તમારે માટે હજી જીવે છે. આ રહી...જુઓ..”

યુવરાજ સાગરે પોતાના માથા ઉપર બાંધેલો શિરપેચ દૂર કર્યો. કાળો ભ્રમર જેવો ચોટલો કરંડીયામાંથી સર્પ બહાર પડે એમ એની પીઠ ઉપર પથરાઈ રહ્યો. જ્યાં અને પેલા બે યોગી તો આ ચમત્કાર જોઈ આભા જ બની ગયા, જ્યારે પેલા ચક્રમ ભિખારીના

વેશમાં ભટકતો ભટકતો અહીં સુધી આવી પહોંચેલો પ્રધાન યુદ્ધિસાગર પોતાની પ્રિયતમાને સ્નેહાશ્રુ ભરી આંખે ભેટી પડ્યો.

“કુમાર...કુમાર...આ શું?” જયા બીની આંખે એની તરફ જોઈ આટલું માંડ માંડ બોલી.

“બહેન...જયા...મહેને માફ કર...મહેને તુને આટલો વખત સુધી જે બંધકર પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી હતી, તે આટલા જ માટે. ત્યારે લઈને આજ હું મહારા પતિદેવને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થઈ છું.”

“અને મહારું શું?”

“તમારે માટે યોગ્ય પાત્ર મેળવવાની જોખમદારી આ શ્રીપુરની રાજકન્યા સરિતા પોતે લે છે, સમજ્યાં મહારા જયાબહેન!”

“તમે શ્રીપુરના રાજકુમારી સરિતાદેવી!.” જયા હવે એને ખરે નામઠામે ઓળખતાં સાશ્વર્ય બોલી.

“જી હા, અને આ મહારો સ્વામીદેવ! કર્ણાવતીના પ્રધાન યુદ્ધિસાગર પોતે...”

“કોણ યુદ્ધિસાગર! મહારો બાહોશ પ્રધાન?” પેલા યોગી-ઓમાંનો એક અજાણીથી એની તરફ જોઈ બોલી પડ્યો.

“તમે કોણ છો?” યુદ્ધિસાગરે એને સ્હામો પ્રશ્ન કર્યો.

“હું...સરિતાની શોધમાં પાગલ બની ભટકતો ત્યારે એક વખતનો રાજા કર્મવીર...”

“કોણ...મહારા મહારાજ...” કહી યુદ્ધિસાગર એના પગમાં પડ્યો. સરિતાએ પણ શીર જૂકાવ્યું. ત્યાં કર્મવીરે સરિતાને હાથ યુદ્ધિસાગરના હાથમાં મૂકતાં બીની આંખે કહ્યું: “મહારા બાળકો! ચિરંજીવી રહો.”

“અને આ કાણુ છે વાર?” જયાએ પેલી ગૂપચૂપ બેઠેલી ત્રીજી વ્યક્તિને પૂછ્યું.

“હું સ્નેહપુરનો રાજા સર્વદમન છું. સરિતાકુમારી! લક્ષ્મી રાત્રે તમે એકાએક ગૂમ થયા પછી મ્હને રાજ્યપાટ ઉપર વૈરાગ્ય આવતાં હું યોગી થઇ ગયો, અને કરવત મૂકાવી પેલે જન્મે તમને પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાએ આ કાશીનગરમાં આવી ચઢ્યો.”

“હવે શા વિચાર છે?” સરિતાએ તિરસ્કારભરી દ્રષ્ટિએ એની તરફ બેતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“હવે હું આપ સર્વને હેરાન કરવા માટે ક્ષમા માગી આજ વેશમાં મ્હારા જન્મનું સાર્થક કરવા અદિકાશ્રમમાં જાઉં છું, અને મ્હારું રાજ્યપાટ મ્હારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા હું પ્રધાન બુદ્ધિસાગરને સોંપતો જાઉં છું.”

આ મંગલ-મિલનનો ઉત્સવ ઉમંગપૂર્વક ઉજવાય, અને રાજા સર્વદમન ચાલતા થાય, ત્યાં તો એ ચોરડામાં રાજ્યસેવક આવીને ઉભો રહ્યો. જયાએ એને પૂછ્યું: “શું છે?”

“જયપૂરના યુવરાજ જયન્તકુમારને લઇ કાંઈ યોગી આવ્યો છે, તે આપને મળવા માગે છે.”

“યોગી!” શબ્દ કાને પડતાં જ સરિતા અને બુદ્ધિસાગર ચમક્યાં. જયા એને કંઈ જવાબ વાળે તે પહેલાં જ સરિતા બોલી પડી: “જા...જા... એમને એકદમ અંદર લઇ આવ.”

રાજ્યસેવક નમન કરીને ગયો, એટલે થોડી વારે યુવરાજ જયન્ત યોગી સાથે અંદર દાખલ થયો. “કાણુ બુદ્ધિસાગર! કાણુ જયન્ત!” એમ અન્યોઅન્ય મુખમાંથી ઉદ્ગાર બહાર પડ્યા. બંને

સ્નેહીઓ એકેકને બેઠી પડ્યાં. ત્યાં જ્યન્ત બોલ્યો: “કેમ! શ્રીમતી ચતુરા! આ દેવી મહાકાળીની ઓળખાણ પડે છે કે?” (પુષ્પ: ૯ ભાગ ૧)

“તમારી ભાભીને પૂછી જુઓને, સાંભરે છે એમને, હવે એમની સખી ચતુરા...” યુદ્ધિસાગરે હસીને એવો જ જવાબ આપ્યો. સરિતા ભૂતકાળની એ રસિક વાત સંભારતાં શરમાઈ ગઈ, ત્યાં જ્યન્ત બોલ્યો: “ભાભી! આ પુરૂષવેશ પ્હેરીને હવે કયો નાટક ભજવવા વિચાર છે વાર?”

પણ સરિતા એનો કંઈ ઉત્તર આપે, તે પહેલા યોગી બોલી પડ્યો: “પણ મહાશયો! તમને કાઢને આ ગંગા ડોસી યાદ આવે છે કે?” કહેતાં જ યોગીએ દાઢી ને જટા દૂર કર્યાં.

“કાણુ બારોટ સુબોધસાગર!” ત્રણે સાશ્વર્ય બોલી પડ્યાં.

“હ...હા...એજ...આપનો સેવક...”

“પણ તું તો અગ્નિમાં ભસ્મિભૂત થઈ ગયો હતો ને?”

“હું કેમ બચ્યો? તે આપને પછીથી કહીશ, હજુ આપણે એક મહત્વની વ્યક્તિની તપાસ કરવાની બાકી છે.”

“અને તે?” સરિતાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ચોગીનીદેવીની.”

“એ ક્યાં છે?”

“તેની મ્હને કંઈ જ ખબર નથી. આપને બચાવવા જતાં સરિતાના ઉંડા જળમાં હું પટકાઈ પડ્યો, તે પછી મ્હને એમની કશી ખબર નથી.”

“પણ ત્યારે તમારો અને જ્યન્ત કુમારનો ભેટો કેવી રીતે થયો? અને તમે બંને અહીં એકાએક શી રીતે આવી ચઢ્યા?”

“ એ ઇતિહાસ આપને કુમારશ્રી જાતે જ કહી સંભળાવશે. ”

“ જ્યન્ત કુમાર ! તમે કાશ્મીરની એ રાજકન્યાને-તમારી સ્વપ્નસુંદરીને પરણવા ગયા હતા ને ? ” (પુષ્પ-૧૦ ભાગ ૧)

“ હા...ત્યાં ગયો, અને એને પરણ્યો પણ ખરો. લગ્ન થઈ ગયા પછી હું એને લઈ જયપુર પાછો ફરતો હતો, ત્યાં કલ્પનાની ઇચ્છાને માન આપી અમે સરોવરમાં જળક્રીડા કરવા પડ્યા. રૂપિની શાપિત એવી એ ગાંધર્વ કન્યાની આ છેલ્લા સાતમા અવતારની અવધ પૂરી થતી હોવાથી એ આકાશમાર્ગે ઉડી ગઈ. અને મ્હને આ વીંટી આપી કહેતી ગઈ, કે : “ કુમાર ! આ મુદ્રિકા લઈ તમે કાશ્મી જાઓ, અને ત્યાં રાજકન્યા જ્યાંને બતાવી મ્હારું નામ દેજો, એટલે એ તમને ઓળખશે. એ મ્હારી પ્રીય સખી છે, મ્હારે બદલે એને પરણી સુખી થજો. જુઓ, આ રહી એ વીંટી. ”

જ્યન્તે આંગળીએથી વીંટી ઉતારી નીચે મૂકી, એટલે જ્યાં કે જે આ બધી વાતચીત રસપૂર્વક સાંભળી રહી હતી, તેણે એ જિસાસાપૂર્વક ઉપાડી લીધી હાથમાં આવતાં જ એણે એ ઓળખી. “ આ તો પેલા બદમાશ લૂટારૂં મુખારકને મારી મ્હને એના સરોવરનાં બેદી મકાનમાંથી છોડાવી છૂટા પડતી વખતે મ્હું કાશ્મીરની રાજકન્યાને આપી હતી, તે...”

“ ત્યારે તો તમે તમારી એ પ્રિય સખીની છેલ્લી ઇચ્છાને માન આપવા હવે નહિ જ ચૂકો. કેમ બહેન ? ” સરિતાએ જ્યાનું નીચું ઝૂકેલું ચંદ્રવદન ઉંચું કરી એની મસ્તીભરી આંખમાં પ્રતિબિંબીત થતી પ્રેમલિપિ ઉકલવા પ્રયત્ન કર્યો.

પણ એ કંઈ જ ન બોલી શકી. સરિતાએ આગળ ચલાવ્યું:
“જ્યા બહેન! મ્હારે માથેથી ઇશ્વરે અનાયાસે એક જોખમદારી
ઉતારી નાખી છે. હવે મ્હારે તમારે માટે વરની શોધ કરવા ક્યાંય
જવાની જરૂર નહિ પડે.”

“બહુ સારું.” કહેતા જ્યાએ કોઈ ન જુએ એમ એના પડ-
ખામાં ચૂંટી ભરી, પણ એનાથી હસાઈ જવાયું.

ત્યાં જયન્તે પોતાની એ ભવિષ્યની પ્રિયતમાને ખૂશ કરવા
પોતાની રસિક વાર્તા કહેવી આગળ ચલાવી. “.....અને પછી હું પાગલ
બની જંગલમાં ફાવે ત્યાં રખડવા લાગ્યો. રખડતો રખડતો આપઘાત
કરી પ્રાણ પાડવાનો નિશ્ચય કરી હું ધણે દૂર સરિતાને તટે નીકળી
ગયો. ત્યાં મહેં આ યુવાન યોગીને પાણીમાં ધસડાતો જોયો, અને
બચાવ્યો. મહેં એને તો ન ઓળખ્યો, પરંતુ એણે મ્હને ઓળખી
કાઢ્યો, અને મ્હારી એ દુર્દશા માટે પૂછ્યું. મહેં એને બનેલી સર્વ
ઘટનાથી વાકેફગાર કર્યો, અને એણે મ્હને શાન્તવન આપી પોતાની
સાથે કાશી આવવા કહ્યું. મહેં એને યોગીની માટે પણ જાણતો હતો,
એટલી વાત કરી હતી, અને અમે બંનેએ જે જગ્યાએ મહેં વસ્ત્ર
ઉતારી એમને સાચવવા સોંપ્યા હતા, ત્યાં પણ પાછળથી ખૂબ
તપાસ કરી હતી, પરંતુ એમનો કંઈ જ પત્તો લાગ્યો નહિ. આખરે
મ્હારા મનની રિથિતિ નબળી લાગવાથી, અને યાત્રાજીઓને મોઢે
કાશીનગરમાં ફેલાયલા કોલાહલની વિચિત્ર વાત સાંભળી એ મ્હને
જયપૂર ન લઈ જતા સમજાવીને અહીં કાશી જ ખેંચી લાવ્યો...”

“અને હવે આપણે યોગીનીદેવીની તપાસ જલ્દી કરવી
જોઈએ.”

“જરૂર...પણ તે પહેલા અન્ય એક મંગલ કાર્ય થઇ જવું જોઇએ.” સરિતા હસતી હસતી બોલી.

“અને તે?” જયન્તે સાશ્વર્ય પ્રશ્ન કર્યો.

“જયન્તકુમારની મુદ્રિકા જોણે અહીંથી વગર રજાએ ઉપાડી લીધી છે. એ ચોરને સજા...”

આટલું બોલી સરિતાએ શરમાતી જયાનો હાથ લઇ જયન્ત-કુમારના હાથમાં મૂક્યો. “કુમાર! તમે મૂને વર શોધી આપ્યો હતો, હું તમને વહુ શોધી આપું છું. જાળવજો, મ્હારી આ એક વખતની પ્રિય અર્ધાગનાને...”

જયન્ત અને જયાનો મંગળ હસ્તમેળાપ થઇ ગયો. સ્નેહી-ઓના મંગલ-મીલન થઇ ગયા. સર્વેએ પોતાપોતાના મુખદુઃખોના ઇતિહાસ પરસ્પરને કહી સંભળાવ્યા. અને એ પ્રેમના મસ્તી-તોફાને ચહેલું ટોળું એકેકની મશ્કરી કરતું જયા-જયન્તના લગ્નનું મંગલ મુહૂર્ત નક્કી કરતું હતું, ત્યાં તો એક પ્રતિહારે આવી ખબર આપી, કે: “કાશ્મીરથી પાછા ફરતા સરદાર જયવીર કોઇ જરૂરી સંદેશ લઇ આવી પહોંચ્યા છે, અને તે આપને હાલને હાલ મળવા માગે છે.”

“જા, એમને આવવા દે.” જયાએ એને જવાબ વાળ્યો. પ્રતિહાર મસ્તક ઝૂકાવી બહાર ગયો. સર્વ કોઇ આ રંગમાં ભંગ પાડનાર શબ્દો સાંભળી ચકિત થઇ ગયા. ત્યાં પ્રધાન મુખતંત્રી આજ્ઞાથી લાંબા વખતથી અદ્રશ્ય થયેલ રાજકન્યા જયાની શોધમાં નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત કરી પાછા ફરતા રાજ્યના વિશ્વાસુ સરદાર જયવીરે પ્રવેશ કર્યો. અંદર આવતા જ એની આંખો રાજકન્યા જયા અને રાજકુમાર જયન્ત ઉપર પડી. આશ્ચર્યભરી આંખે એ બોલી ઉઠ્યો:

“કોણ રાજકન્યા...તમે...અને જયન્તકુમાર તમે...”

“હા...જયવીર! હું લૂટારું મુખારકના પંજમાંથી બચી ગઇ છું. કહે, તું શી ખબર લાવ્યો છે?”

“મ્હારી ખબર કુમાર જયન્તને માટે છે.”

“શું મ્હારે માટે?”

“જી હા. કાશ્મીરથી પાછા ફરતા મ્હને એવી ચોક્કસ ખબર મળી છે, કે આજ કેટલાક દિવસ થયા ત્યાંની રાજકન્યા અને જયપૂરના યુવરાજ જયન્તકુમાર એકાએક અદ્રશ્ય થયા છે. અને એને માટે શક ઉપરથી એક યોગીની જેવી ભગવાધારી સ્ત્રીને પકડવામાં આવી છે. જેને આજથી ત્રીજે દિવસે સંધ્યાકાળે કાશ્મીરાધિપતિ દેહાંતદંડની સજા કરનાર છે.”

“યોગીની!” સરિતા, બુદ્ધિસાગર, ખારોટ અને જયન્ત ચારે એકી સાથે બોલી પડ્યા.

“હા...ન્યારે યુવરાજને હું અહીં જોઉં છું. કુમાર! એ નિર્દોષના બ્રાણુ બચાવવા હોય, તો સત્તર કાશ્મીર જઇ પહોંચો.”

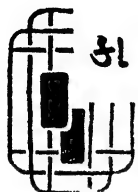
“તમે એક કામ કરો. હમણા ને હમણા જયપૂર જઇ મ્હારી લાંબા વખતની ગેરહાજરીથી ચિન્તાતુર બનેલા મ્હારા પિતાશ્રીને મ્હારા કુશળ વર્તમાનથી વાકિફ કરી ધીરજ આપો, દરમ્યાન અમે એ યોગીનીને બચાવી આવી પહોંચીએ છીએ.” કુમાર જયન્તે એને સમજણ પાડી.

“જેવી આશા.”

જયવીર જયન્તકુમારનો હુકમ બજાવવા જયપુરને રસ્તે પડ્યો, ન્યારે ખારોટ મુખોધસાગર, કુમાર જયન્ત, રાજકન્યા જયા, સરિતા, પ્રધાન બુદ્ધિસાગર અને રાજા કર્મવીર કાશ્મીર જવા નીકળ્યા.

❦ પછી યોગીનીદેવીનું શું થયું? ❦

કા શ્મીરના રાજમહેલ પાસેના યોગાનમાં આજ હળરો માણસોની મેદની જામી હતી. રાજકન્યા અને કુમાર જ્યન્તના એક યોગીનીના વેશમાં ભટકતી પિશાચીનીએ ખૂન કર્યોની વાત સર્વ કોઇના શોકથી છવાયલા મુખમાંથી ખહાર સરી રહી હતી.

સંધ્યા સમય થતાં જ બંદીવાન યોગીનીને ત્યાં લાવવામાં આવી. મહારાજાએ છેલ્લી વારને માટે એને પ્રશ્ન કર્યો: “ હજુ પણ મરતાં પહેલાં સાચું કહો દે. એ બંનેની તે શી દશા કરી છે ? ”

“ હું કંઈ જ જાણતી નથી, નિર્દોષ છું. ”

“ તો મરવાને તૈયાર થા. ”

મહારાજાની આજ્ઞા થઈ ચૂકી. એ પ્રયંત રાજ્યસેવકાએ એને જમીનની વચ્ચેવચ્ચ દાટેલા એક લાકડાના ચોરસ થાંભલા સાથે કચકચાવીને બાંધી દીધી. સ્થામે ઉભેલા સાતે તીરંદાનેએ ધનુષ્ય-કમાન ઉપર પોતાના ઝેરી તીરો ચઢાવી તૈયાર રાખ્યાં.

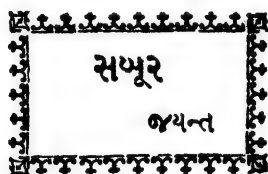
“ છેલ્લો હુકમ આપું છું, કંઈ કહેવું છે ? ” મહારાજાએ એને છેવટનો પ્રશ્ન કર્યો.

“ મ્હને શોધતો કોઈ યોગી મળી આવે, તો એને કહેજો, કે ત્હારી માતા આ રીતે મરણને શરણુ થઈ છે. ”

“ ત્યારે હવે...એક...એ..... ”

ત્રણ શબ્દ એના મોઢામાંથી ખહાર પડે, અને એ નિર્દોષ યોગીનીનું શરીર તીરોની તીવ્ર અણીઓથી વીધાઈ જાય, તે પહેલાં

સુસવાટો મારતું એક તીર આવી એ લાકડા સાથે વીંટળાયેલી રસ્સીમાં ખૂંચી ગયું. દોર તૂટતાં જ યોગીની બંધનમુક્ત થઈ ગયા. જ્યારે એક રાજ્યસેવકે એ તીર ખેંચી કાઢી મહારાજના હાથમાં મૂક્યું. એની ઉપર એક નાનકડો પત્ર વીંટળવામાં આવ્યો હતો. એ છોડયો ને વાંચ્યો. એમાં લખેલું હતું, કે:

કુમાર જયન્તનું નામ જોતાં જ મહારાજના હતાશ હૈયામાં આશાના પૂર ઉછળવા લાગ્યાં. એણે તીરદાબને કમાને ચઢાવેલાં તીર પાછાં ઉતારી લેવા ફરમાવ્યું. એટલામાં દ્વરથી ધૂળના ગોટગોટ ઉડતા દેખાયા. રાજસેવકા અને પ્રજાજનોનું ટોળું આતૂર આંખે એ તરફ જોઈ રહ્યું.

છ ઘોડેસ્વાર ત્યાં આવી ઉભા. એમાં બે સ્ત્રી અને ચાર પુરૂષો હતા. બારોટ સુખોદસાગર ઉર્ફે આપણો પૂર્વપરિચિત યોગી યોગીનીદેવીને ચરણે પડ્યો. રાજકુમારી સરિતા અને પ્રધાન બુદ્ધિસાગર પણ યોગીનીદેવીને બીની આંખે નમ્યા. કુમાર જયન્તની સાથે પોતાની કન્યા કલ્પનાને નહિ પણ કાઈ બીજી જ રાજકન્યાને (જયાને) જોતાં કાશ્મીરનરેશે અજાણપીથી પૂછ્યું:

“કુમાર ! મહારી કલ્પના ?”

જયન્તની આંખમાં પાણી ભરાયાં. એણે ભરાયેલ કંઠે બનેલી ઘટના સવિસ્તર કહી સંભળાવી. શોકસાગરમાં ડૂબેલા મહારાજને

જ્યાએ સમજાવી શાન્ત પાડ્યા: “મહારાજ! આજથી તમે જ મહારા પિતાની જગ્યાએ, અને હું જ તમારી કલ્પના.....”

મહારાજાએ જ્યાને છાતી સરસી ચાંપી પુત્રીના બહાલબંધી સંબોધને સંબોધી સંતોષ માન્યો. ત્યારબાદ યોગીનીદેવી કે જેઓ રાજા કર્મવીરને ત્યાં આવેલા જોષ્ટ આનંદિત થયા હતા, તે બોલ્યા: “ધૈર્યકૃપાએ આજ સર્વ સ્નેહીજનો ઝેરવેર ભૂલી એક થઈ ગયા છે, મહારાજ ધારેલું કાર્ય સફળ થઈ ચૂક્યું છે, એટલે હવે મહારાજ શુભ વેશ છુપાવી રાખવાની કશી જરૂર નથી. મહારાજ! કર્ણાવતીના રાજ્યમહેલને દ્વાય લાગી હતી, એ જૂતકાળ કંઈ સાંભરે છે?” યોગીનીએ ખાસ કરીને રાજા કર્મવીર તરફ જોષ્ટ આ પ્રશ્ન કર્યો. (ભાગ ૧ લો પુષ્પ: ૧૩)

કર્મવીર એના આ પ્રશ્ને કંઈક ચમક્યો, પણ હિંમતથી બોલ્યો: “પ્રધાન બુદ્ધિસાગર સરિતાને લઈ નહાસી ગયો...હતો...તે પ્રસંગ...”

“હા...તે જ...તે વખતે તમારું શું થયું હતું?”

“હું ધાયલ થઈને જમીન ઉપર પડ્યો હતો. શત્રુનું સૈન્ય મહારાજાને મૃત્યુ પામેલો ધારી આગમાંથી પોતાના પ્રાણ બચાવવા નહાસી ગયું હતું. એક વક્ષાદાર રાજ્યસેવકે મહારાજામાંથી બચાવી પોતાને ત્યાં થોડો વખત આશ્રય આપ્યો હતો. અને ત્યાં સંપૂર્ણ આરામ પામ્યા પછી અત્યાર પર્યંત હું આ સાધુ-વેશમાં બટક્યા કર્યો હતો...”

“અને તમારી મહારાણી કર્મદેવી?”

“એની મહારાજાને ખબર નથી, પણ મહારાજા ધારવા પ્રમાણે એ પ્રત્યંક આગમાં બળી મરી હોવી જોઈએ, કારણ કે મહારાજા એ વક્ષાદાર સેવક પાસે મહેં એની તપાસ કરાવી હતી, પણ.....”

“ નહિ, એ સાહસિક વીરાંગના એ અગ્નિમાં સળગી મરી ન્હોતી, પરંતુ આપને સોષવામાં નિરાશ થઇ પાછી ફરતી હતી, ત્યાં આપને જે હાથે અન્યાય પામી બેશુદ્ધ થઇ પડેલા નિર્દોષ બારોટ સુબોધસાગરને બચાવી છૂપા રાજમાર્ગને રસ્તેથી ન્હાસી જવા પામી હતી.”

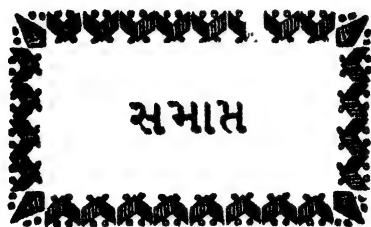
“ ત્યારે તો હાલ તે જીવતી હોવી જોઇએ ? ”

“ જરૂર...આપની એ અર્ધાંગના કર્મદેવી તે જ આ અભાગીની યોગીનીદેવી.”

“ અને આ યોગી તે જ શ્રીપુરનો રાજ્યબારોટ સુબોધસાગર.”
બારોટ વચ્ચે ફૂદી પડ્યો.

“ આહા ! દેવી ! તું ખરેખરી સતી છે. મ્હને માફ કર.”
કહેતા યોગીનીએ પ્રેમાશ્રુભરી આંખે પતિના ચરણો પકડી લીધા.

✽ પછી એ પ્રેમ-નાટકને છેલ્લો પડો પડ્યો. ✽

ઉપસંહાર

- (૧) જ્યા જ્યન્તનાં લગ્ન થઈ જી ધામધુમથી થયાં. જયપુર અને કાશી બંનેની રાજ્યગાદી એમને મળી.
- (૨) રાજા કર્મવીર રાણી કર્મદેવીને લઈ કર્ણાવતી પાછા ફર્યા, અને રાજ્યગાદી પાછી શોભાવી.
- (૩) રાજા સર્વદમનની ધચ્છાને માન આપી પ્રધાન બુદ્ધિસાગર સરિતાકુમારી સાથે સ્નેહપુરને સિંહાસને વિરાજ્યો.
- (૪) રાણી કર્મદેવીની વિનંતિથી બારોટ સુબોધસાગર શ્રીપુર ન જતા એમની સાથે હમેશાને માટે કર્ણાવતી જ જમને રહ્યો.
- (૫) રાજા સર્વદમને પોતાનું અવશેષ આયુષ્ય બદ્રિકાશ્રમમાં સંન્યસ્તની દિક્ષા લઈને પૂરું કર્યું.

: : જહાર પડી ચૂકી છે : :
 શ્રી. "પુણ્ય" ની ધાર્મિક નવીન રૂતિ
 * બિલ્વ મંગળ *

ભક્ત સુરદાસ.

[ભાગ ૧-૨-૩ સાથે]
 (પાના લગભગ ૩૫૦ બેનગાજી ૧૭૫૦ લાઈન)
 મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

: : હવે અધીરાઈનો અંત આવ્યો છે : :
 : : શ્રી "પુણ્ય" ની ઐતિહાસિક નવલકથા : —
 બીજી આવૃત્તિ જહાર પડી ગઈ છે.

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ

ભાગ ૧-૨ સાથે.
 [પાના લગભગ ૩૦૦. જ ચિત્રો. ૧૫૦૦ લાઈન બેનગાજી.]
 મૂલ્ય રૂપીઆ દોઢ.

જહાર પડી છે. તૈયાર છે.
 શ્રી. "પુણ્ય"ની લાંબો વખત રાહ જોવડાવે ચૂકેલી.

બે ઘડી મોજ.

મૂલ્ય ૦-૫-૦
 મળવાનું ક્રિડાગ્રંથ-રણુછાડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર.
 રીયસિટ-અમદાવાદ.

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ભા. ૧-૨ જી.

પદ્મનાભ-ચંદ્રદાસ ભાતીયાલ શાહ.

ચિત્ર ૧ અમદાવાદ

